

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

**Problematika svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním
postižením**

Diplomová práce

Autor: Bc. Karina Habrová
Studijní program: N6731 – Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: SPN Sociální práce
Forma studia: Kombinovaná
Vedoucí práce: JUDr. et Mgr. Filip Rigel, Ph.D.

Hradec Králové, 2020

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc. Karina Habrová
Studium:	U18029
Studijní program:	N6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce
Název diplomové práce:	Problematika svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením
Název diplomové práce AJ:	The Issue of Legal Capacity and Guardianship of People with Mental Dissabilities

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se bude zabývat problematikou svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením, přesněji dospělými jedinci. V teoretické části se bude zabývat definicí a klasifikací osob s mentálním postižením, právním ukotvením ochrany práv osob s mentálním postižením, svéprávností, podpůrnými opatřeními, které může osoba s mentálním postižením využít. Další část bude věnována omezení svéprávnosti a řízení o omezení svéprávnosti. Závěr teoretické části bude věnován právům a povinnostem opatrovníka a veřejnému opatrovnictví. V empirické části bude využita kvalitativní strategie, formou polostrukturovaných rozhovorů. Cílem bude zjistit pohledy a postoje veřejných opatrovníků k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením.

VALENTA, Michal, MICHALÍK, Jan, LEČBYCH, Martin a kolektiv: MENTÁLNÍ POSTIŽENÍ: 2. přepracované a aktualizované vydání. Grada Publishing a. s., 2018. ISBN 978-80-247-3050-9
ČERNÁ, Marie a kolektiv: Česká psychopedie - Speciální pedagogika osob s mentálním postižením. Nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-3071-7
NOVOTNÝ, Petr, IVIČIČOVÁ, Jitka, NOVOTNÁ, Monika, ŠTÝSOVÁ, Monika: Nový občanský zákoník: Principy a základní pojmy. Grada Publishing, a. s., 2014. ISBN 978-80-247-5163-4
Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Garantující pracoviště:	Ústav sociální práce, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	JUDr. et Mgr. Filip Rigel, Ph.D.
Oponent:	PhDr. Lenka Neubauerová, PhD.
Datum zadání závěrečné práce:	29.6.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením JUDr. et Mgr. Filipa Rigela, Ph.D. a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Ústí nad Orlicí dne 13. 3. 2020

Bc. Karina Habrová

Poděkování

V první řadě děkuji JUDr. et Mgr. Filipovi Rigelovi, Ph.D. za to, že se ujal vedení mé diplomové práce, za jeho vstřícnost a ochotu mi poradit v každé části psaní této práce. Dále děkuji mým blízkým, rodině, přátelům, ale i kolegům v práci za podporu v době tvorby této práce. A v neposlední řadě děkuji všem informantům, kteří mi věnovali svůj čas, protože bez nich by výzkum nemohl být uskutečněn.

Anotace

HABROVÁ, Karina. *Problematika svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2020, 97 s. Diplomová práce. Vedoucí práce: JUDr. et Mgr. Filip Rigel, Ph.D.

Cílem diplomové práce je zjistit pohledy a postoje veřejných opatrovníků k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením. V rámci výzkumu jsou osloveni pracovníci obecních (městských) úřadů, kteří jsou pověřeni k výkonu funkce veřejného opatrovníka.

Teoretická část je věnována definici, etiologii, klasifikaci a charakteristice osoby s mentálním postižením. Dále se zaměřuje na právní ukotvení ochrany práv osob s mentálním postižením, jak v České republice, tak na mezinárodní úrovni. V další části se zaměřuji na problematiku svéprávnosti, možnosti využití podpůrných opatření a institutu omezení svéprávnosti. Poslední část je věnována opatrovnictví, kde jsou popsány typy opatrovníků, práva a povinnosti opatrovníka a opatrovance. Závěr je věnován problematice veřejného opatrovnictví.

Empirická část navazuje na teoretickou část, kdy jsou zkoumány pohledy a postoje veřejných opatrovníků k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Výzkumné šetření je zaměřeno na vnímání svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením z pohledu veřejných opatrovníků, ale i na samotný výkon veřejného opatrovnictví. Výzkum využívá kvalitativní výzkumné metody s technikou polostrukturovaného rozhovoru.

Klíčová slova: osoba s mentálním postižením, svéprávnost, omezení svéprávnosti, opatrovnictví, veřejný opatrovník.

Annotation

HABROVÁ, Karina. *The Issue of Legal Capacity and Guardianship of People with Mental Dissabilities*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2020, 97 pp. Diploma Dissertation, Leader of the Diploma Dissertation: JUDr. et Mgr. Filip Rigel, Ph.D.

The aim of this thesis is to find out the perspectives and attitudes of public guardians about problematics of legal capacity and guardianship of persons with mental dissabilities. Within the research municipal office workers who are authorized to execute the role of public guardian are addressed.

Theoretical part is dedicated to definition, etiology, classification and characteristic of persons with mental dissabilities. Furthermore, it aims on law anchorage of protection of rights for persons with mental dissabilities for both The Czech Republic and on international level. In the next part I focus on problematics of legal capacity, possibilities of usage of supporting arrangements and the institute of limitation of legal capacity. The last part is dedicated to guardianship, where types of guardians are described, rights and duties of guardian and ward. The conclusion is dedicated to problematics of public guardianship.

The empirical part relates on theoretical part, when perspectives and attitudes of public guardians about problematics of legal capacity and guardianship of persons with mental dissabilities are investigated. The investigative research is focused on perception of legal capacity and guardianship of persons with mental dissabilities from a view of public guardians, but also on function of public guardianship itself. The research uses qualitative research methods with a technique of half-structured interview.

Keywords: person with mental dissabilities, legal capacity, limitation of legal capacity, guardianship, public guardian.

Obsah

Seznam použitých zkratk	9
Úvod	10
TEORETICKÁ ČÁST	12
1 Osoby s mentálním postižením	12
1. 1 Definice.....	12
1. 2 Etiologie.....	15
1. 3 Klasifikace	18
1. 3. 1 Charakteristika stupňů mentální retardace.....	19
1. 4 Právní ukotvení ochrany práv osob s mentálním postižením	21
1. 4. 1 Mezinárodní ochrana práv	22
1. 4. 2 Ochrana práv v České republice	24
2 Problematika svéprávnosti	26
2. 1 Svéprávnost.....	26
2. 2 Podpůrná opatření	27
2. 2. 1 Předběžné prohlášení	28
2. 2. 2 Nápomoc při rozhodování	30
2. 2. 3 Zastoupení členem domácnosti.....	31
2. 3 Omezení svéprávnosti.....	32
2. 3. 1 Řízení o omezení svéprávnosti	35
3 Problematika opatrovnictví	39
3. 1 Typy opatrovníků.....	39
3. 2 Práva a povinnosti opatrovníka.....	42
3. 2. 1 Práva opatrovance.....	44

3. 3 Veřejné opatrovnictví	44
3. 3. 1 Legislativní rámec veřejného opatrovnictví	45
3. 3. 2 Výkon veřejného opatrovnictví a sociální práce.....	46
EMPIRICKÁ ČÁST	51
4 Výzkumné šetření	51
4. 1 Formulace výzkumného cíle a výzkumných otázek	51
4. 2 Volba výzkumné strategie	56
4. 2. 1 Kvantitativní výzkumná strategie	56
4. 2. 2 Kvalitativní výzkumná strategie	57
4. 3 Výzkumné metody a techniky sběru informací	58
4. 4 Výběr a charakteristika informantů	60
4. 5 Realizace výzkumného šetření a průběh sběru informací	63
4. 6 Reflexe etických rizik výzkumu	64
5 Interpretace dílčích výzkumných otázek.....	67
5. 1 Interpretace DVO1	67
5. 2 Interpretace DVO2.....	72
5. 3 Interpretace DVO3.....	78
5. 4 Závěr výzkumného šetření.....	83
Závěr	87
Seznam tabulek	91
Seznam použitých zdrojů	92
Seznam příloh.....	I
Příloha A – přepis rozhovoru s veřejnou opatrovnici (VO1).....	II

Seznam použitých zkratk

AAMR	Americká asociace mentální retardace
AAIDD	Americká asociace pro intelektová a vývojová postižení
Listina	Listina základních práv a svobod č. 2/1993 Sb.
NOZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
OZ	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
Ústava ČR	Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
ZŘS	Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Úvod

V odborné literatuře se můžeme dozvědět, že až 3 % z celé populace tvoří osoby a mentálním postižením, kdy „*mentální postižení představuje snížení rozumových schopností od narození či časného dětství*“ (Ptáček, Bartůněk a kolektiv, 2011, s. 270). Vzhledem k faktu, že se jedná o poměrně velkou část naší populace, tak se domnívám, že je důležité se zabývat ochranou jejich práv a s tím související problematikou svéprávnosti a opatrovnictví. Především u těch jedinců, kterým opatrovníka nevykonává rodinný příslušník či osoba blízká, ale je jejich opatrovníkem obec, tedy veřejný opatrovník.

Téma mé diplomové práce zní „*Problematika svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením*“ a vybrala jsem si ho především z toho důvodu, že je mi tato problematika velmi blízká a dalo by se říct, že s ní denně přicházím do styku, jak v osobním, tak profesním životě. Vzhledem k tomu, že mám mladšího sourozence, který trpí lehkou mentální retardací, tak jsem se osobami s mentálním postižením zabývala již ve své bakalářské práci, která se zabývala současným pohledem společnosti na mentálně postižené. Především na to, jak je tato cílová skupina vnímána na obecné úrovni, ale také jaké práva by tyto osoby dle společnosti měly či neměly mít. Na základě výsledků výzkumné části bakalářské práce, ale i řešení dilematu v naší rodině, zda podat či nepodat návrh na omezení svéprávnosti mého bratra k soudu, mě vedlo k tomu, abych se touto cílovou skupinou zabývala i nadále. Dalším podnětem byl i fakt, že jsem začátkem tohoto roku nastoupila do nového zaměstnání, a to na odbor sociální služeb Městského úřadu Ústí nad Orlicí, kde mou blízkou kolegyní je pracovnice, která je pověřena k výkonu funkce veřejného opatrovnictví. Jelikož mě její náplň práce od začátku zajímá a poté, co se moje vedoucí dozvěděla, že na touto problematikou budu zabývat v diplomové práci, tak mi navrhla, že potom, co snad úspěšně ukončím magisterské studium, tak budu přihlášena na zkoušky odborné způsobilosti pro výkon veřejného opatrovnictví a následně tuto funkci vykonávat.

Hlavním cílem mé diplomové práce bude zjistit pohledy a postoje veřejných opatrovníků k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Tento hlavní cíl se bude skládat ze tří dílčích cílů. Prvním dílčím cílem bude snaha zjistit, jak je vnímána ochrana práv a svéprávnost osob s mentálním

postižením. Druhý dílčí cíl se bude zaměřovat na to, jak je vnímáno opatrovnictví osob s mentálním postižením, a třetím dílčím cílem se budu snažit zjistit pohled veřejných opatrovníků na výkon veřejného opatrovnictví.

V úvodu teoretické části se budu věnovat definici, etiologii a klasifikaci osob s mentálním postižením. Stručně charakterizují osoby s mentálním postižením podle stupně mentální retardace. Následně se zaměřím na právní ukotvení ochrany práv osob s mentálním postižením, jak v České republice, tak i na mezinárodní úrovni. Druhá kapitola bude věnována problematice svéprávnosti, na kterou budou navazovat podpůrná opatření, která budou též popsána. Závěr kapitoly se bude věnovat omezení svéprávnosti. Závěrečná teoretická část, třetí kapitola, se zaměří na problematiku opatrovnictví, kde seznámím s typy opatrovníků. V návaznosti na to uvedu práva a povinnosti opatrovníka, práva opatrovance. Širší a poslední část teorie bude věnována veřejnému opatrovnictví.

V empirické části diplomové práce se budu zabývat pohledy a postoji veřejných opatrovníků k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Jako výzkumnou strategii jsem si zvolila strategii kvalitativní, formou polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovory budu vést s pracovníky, kteří vykonávají funkci veřejného opatrovníka na obecních (městských) úřadech v Pardubickém kraji. Především se zaměřím na vnímání svéprávnosti osob s mentálním postižením, ochranu jejich práv, ale i vnímání institutu omezení svéprávnosti, dále také na opatrovnictví samotné a neopomenu zájem zaměřit na pohled veřejných opatrovníků na výkon této funkce.

Jak samotná diplomová práce, tak výsledky z empirické části mohou být použity za účelem vzdělávání, jako učební materiál, podklad pro další studenty, kteří mají o toto téma zájem nebo pro samotné pracovníky, kteří vykonávají funkci veřejného opatrovníka. Troufám si říct, že by práce mohla být užitečná i pro zákonodárce.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Osoby s mentálním postižením

Jak už z názvu práce vyplývá, tak cílovou skupinou, kterou se v diplomové práci budu zabývat a pokusím se ji přiblížit, jsou osoby s mentálním postižením. První kapitola teoretické části bude obsahovat definice mentálního postižení / retardace, rozmanitou etiologii tohoto handicapu, klasifikaci a charakteristiku jednotlivých stupňů. Závěr kapitoly bude věnován právnímu ukotvení ochrany práv této cílové skupiny.

1. 1 Definice

Procházka, Šmahaj, Kolařík a Lečbych (2014) uvádějí, že stav podobný mentálnímu postižení se snažili lidé pojmenovat již kolem roku 1500 před Kristem (v Thébách), kdy egyptské papyrové svitky zachycují popis postižení těla, ale i mysli, jenž se vztahují k různým úrazům hlavy a mozku. Není se tedy čemu divit, že se v dnešní době můžeme setkat s několika definicemi mentálního postižení, které se od sebe liší vzhledem k vývoji a zájmu o tuto problematiku.

Příkladem je Americká asociace mentální retardace (dále jen „AAMR“), která aktualizovala svou definici mentální retardace desetkrát od roku 1908. Každá z aktualizací či revizí definice byla založena na čtyřech fenoménech, jejichž relativní důležitost a vliv se měnil koncem 20. století a začátkem 21. století. Mezi zmiňované fenomény patří zvýšené pochopení příčiny stavu, zlepšení odborné praxe vůči jedincům s tímto stavem, měnící se společenské přístupy o postižení a v poslední době více asertivní klient a přetvoření trendů, které zdůrazňují rovnost, obsažení, zplnomocnění a objektivní pocit pohody. (Schalock, 2007)

Pokud bychom pátrali v odborné literatuře, tak původním užívaným termínem tohoto handicapu, kterým trpí osoby s mentálním postižením, bylo slovní spojení **mentální retardace** (mental retardation). „*Pojem mentální retardace vychází z latinských slov „mens“ (mysl, duše) a „retardare“ (opozdit, zpomalit), doslovný překlad by tedy zněl „opoždění (zpomalení) mysli“.* Ve skutečnosti je mentální retardace dle Slowíka (2007) *podstatně složitější syndromatické postižení, které postihuje nejenom psychické (mentální schopnosti), ale celou lidskou osobnost ve všech jejích složkách.*“ (Plevová,

Slowik, 2010, s. 129) S tímto tvrzením souhlasí i Šnýdrová (2008), která mentální retardaci popisuje jako stav zastaveného či neúplného duševního vývoje, který je charakterizován narušením dovedností, které se projevují během vývojového období a přispívají k povšechné úrovni inteligence (poznávací, řečové, sociální schopnosti). Doplňuje, že se mentální retardace může vyskytnout s jakoukoliv jinou duševní nebo tělesnou poruchou. Uvádí, že tak zpravidla bývají postižení 3 - 4krát častěji než běžná populace.

Dle AAMR je mentální retardace definována jako: „*postižení charakterizováno výraznými omezeními, jak v intelektuálním fungování, tak v adaptačním chování, myšleno koncepční, společenské a praktické adaptační schopnosti. Postižení se projeví před 18. rokem věku*“. (Schalock, 2007, s. 3)

Pojem mentální retardace je ovšem vnímán jako společensky neúnosný a pro změkčení se používá spíše mentální postižení (mental disability). (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018) Z tohoto důvodu i výše uvedená AAMR, založená Eduardem Seguinem v roce 1876, aktuálně vystupuje pod názvem Americká asociace pro intelektová a vývojová postižení (dále jen „AAIDD“). (Procházka, Šmahaj, Kolařík, Lečbych, 2014)

V souladu s výše uvedeným, označení mentální retardace bylo postupně nahrazeno termínem **mentální postižení**, které Mlýnková (2010, s. 116) definuje jako „*snížení úrovně rozumových schopností, tedy dochází k opožděnému vývoji intelektu a k poruchám adaptace na nové situace*“. Současně upozorňuje, že se neužívají termíny mentálně postižené dítě nebo mentálně postižený člověk, ale dítě nebo člověk s mentálním postižením. Tato charakteristika totiž vyjadřuje, že postižení není trvalou součástí dotyčné osoby, ale je jeho osobnostním rysem. Doplňuje, že mentálně postižený člověk představuje mylnou představu, že se jeho intelektové schopnosti již nemohou zlepšit. Zastává názor, že vhodnou výchovou a specifickými vzdělávacími postupy lze dosáhnout zlepšení schopností, a to především rozumových a poznávacích. S Mlýnkovou souhlasí i Vágnerová (2008), která uvádí, že mentální postižení nemá absolutní povahu, ale je relativní vůči očekávání hodnot a výkonu u skupiny, respektive společnosti, ke které člověk přísluší. Definice mentálního postižení spíše vyplývá z neschopnosti dosáhnout očekávaného stupně intelektového vývoje (méně

než 70 % normy). „Člověk s mentálním postižením tedy nedosahuje určitého standardu, který je nastaven. Pokud by byla dána nižší hranice, tak se z něj okamžitě stává normální člověk, protože odpovídá normě“ (Habrová, 2016. s. 14)

Důvodem proč, se pojem „mentální retardace“ v dnešní době nahrazuje dle Vančury (in Plevová, Slowik, 2010) je skutečnost, že mentální retardace se jeví jako vztah, status, a tak se musí znovu a znovu přejmenovávat a definovat. Nikoliv jako věc, kterou by stačilo pojmenovat a definovat jednou pro vždy. Společnost se mění a spolu s ní se vyvíjejí i její vztahy.

Přesto, že u výše uvedených definic můžeme vidět jistý rozdíl, tak je v naší, především české společnosti mentální postižení chápáno jako synonymum pro mentální retardaci. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018)

Procházka, Šmahaj, Kolařík, Lečbych, upozorňují, že (2014, s. 171) „*situace na poli terminologie mentální retardace versus mentální postižení se však nadále vyvíjí.*“. Nejen výše zmíněná společnost AAIDD již ze svého názvu vypustila pojem mentální retardace, ale snaží se celosvětově propagovat nový termín, a to **intelektové postižení** (intellectual disability), které je definováno jako „*stav signifikantního snížení intelektového fungování a adaptivního chování, které se projevuje v každodenním sociálním a praktickém životě*“. (Procházka, Šmahaj, Kolařík a Lečbych, 2014, s. 171) Současně je také chápáno jako mentální kapacita jedince pro učení, chápání nebo řešení problémů. Kritériem pro posouzení této kapacity jsou všem známé testy IQ. Jak uvádí AAIDD, že hodnoty IQ kolem 70-75 bodů indikují právě limity v intelektovém fungování.

S ohledem na výše uvedené definice či označení této cílové skupiny Switzky a Greenspan (2006) doplňují, že úsilím nejen AAIDD, ale i ostatních odborníků zabývajících se osobami s mentálním postižením, je určení odpovídajícího názvu, který by neměl odrážet měnící se proudy politické korektnosti, ale měl by přesně vyjádřit pravou povahu kondice tak, jak je chápána odborníky z odboru. Současně dle Mezinárodní klasifikace působení (ICF) organizace Světové zdravotní organizace (WHO) by měl termín popisovat postižení jako problém ve fungování související s fyzickým poškozením, omezením činností a omezením v zapojení se. Jakýkoliv

název je zvolen, měl by odrážet nejen mezinárodní konsenzus o povaze postižení a jeho efektu fungování.

V diplomové práci budu zaměřovat na dospělé jedince, kteří mají diagnostikované mentální postižení. Samotné mentální postižení budu vnímat, nejen jako omezení na straně jedince, tak i jako překážky na straně společnosti. Současně si uvědomuji i fakt, že toto spojení může být časem nahrazeno jiným pojmem.

1. 2 Etiologie

Většina autorů, kteří se touto cílovou skupinou zabývají, se shodují, že etiologie mentálního postižení je velmi rozmanitá. Černá a kolektiv (2015) uvádí, že důvodem této rozmanitosti je množství možných vlivů ohrožujících zdravý růst plodu (příčiny prenatalní), ale i řada dalších onemocnění, úrazů, infekcí, tedy takzvaných biologických faktorů působících na rozvoje jedince v pozdější době (příčiny perinatální - kolem porodu, a postnatální - ovlivňujících vývoj člověka po narození, prakticky po celý život). Významnou roli hrají i geny, tedy dědičný faktor (příčiny hereditární), poruchy chromozomální, či metabolické. Valenta a Müller doplňují (in Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018, s. 63): *"obecně platí, že tak jako neexistují dva jedinci s naprosto identickou symptomatologií, neexistují ani dvojníci se stejným počátkem intelektové subnormality. Proto je velmi problematičké vytvářet adekvátní etiologické kategorie."*

Nejen etiologie této cílové skupiny je různorodá, ale i příčiny mentálního postižení bývají kategorizovány různými způsoby. Řada odborníků se shoduje, že existují faktory endogenní (vnitřní) a exogenní (vnější), odborná literatura dále uvádí, že postižení může být vrozené nebo získané. Užívané je i časové hledisko, které rozlišuje faktory prenatalní, perinatální a postnatální. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018)

Mlýnková (2010) tvrdí, že příčinou mentálního postižení je poškození mozkové tkáně, kdy k poškození dochází:

- odlišnou výbavou chromozomů, příkladem je Downův syndrom,

- v době nitroděložního vývoje (**prenatální**), kdy jde o vliv užívaných léků matkou dítěte, požíváním alkoholu nebo užívání omamných látek během těhotenství, či úrazem matky,
- během porodu a těsně po porodu (**perinatální**), kdy při dlouhotrvajícím porodu dochází k nedostatku kyslíku v těle novorozence (hypoxie plodu),
- po porodu (**postnatální**) a to nejčastěji při úrazu hlavičky nebo infekce mozku.

Pugnerová a Kvintová (2016) naopak tvrdí, že stěžejním faktorem vzniku mentálního postižení je dědičnost, která je rozmanitá a k postižení dochází několika způsoby: polygenním, monogenním nebo jako důsledek chromozomální odchylky či v souvislosti s vázaností na pohlaví. **Polygenní způsob** je v případech, kdy rodiče mívají snížené rozumové schopnosti (krajní varianta normy) a nevytvářejí podnětné prostředí pro rozvoj dítěte, a tudíž dítě trpí lehčími poruchami inteligence. Mezi důsledek **monogenního způsobu** řadíme závažnější poruchy inteligence s větší variabilitou. Příkladem jsou například přebytek mozkomíšního moku v oblasti mozku, který je označován jako hydrocefalus, nebo Hurlerův syndrom, který je označen pro genetické onemocnění, které postihuje psychické i fyzické schopnosti člověka a ve většině případů zapříčiňuje smrt jedince v raném pubertálním věku. Tyto poruchy inteligence vznikají druhotně jako důsledek dědičnosti, mnohdy postupně. Typ postižení, kdy velikost nebo struktura chromozomů se liší od normy, označujeme jako důsledek **chromozomální odchylky**. Nejčastěji se setkáme s Downovým syndromem, jehož příčinou je tzv. trisomie (genetická nebo také početní odchylka) 21. chromozomu, což znamená, že dítě má místo obvyklých dvou chromozomů tři. Jedná se o nejznámější typ mentální retardace s touto odchylkou.

Černá a kolektiv (2015) nabízí verzi klasifikačního systému z roku 1983 od Grossmanna, který definuje deset etiologických kategorií, z nichž je každá stručně charakterizována, a jsou k ní uvedeny příklady:

1. Infekce a intoxikace - v důsledku infekčního onemocnění (například zarděnky), nebo virové infekce, které prodělaly matka nebo dítě brzy po porodu. Příkladem intoxikace jsou otrava olovem nebo fetální alkoholový syndrom.

2. Trauma a fyzikální faktory - zranění dítěte při porodu nebo v období raného dětství, kdy se jedná o úrazy v důsledku dopravní nehody nebo utonutí.
3. Metabolismus a výživa - jedná o případ, kdy organismus jedince vykazuje určitou dysfunkci, která mu nedovolí vstřebat nebo zpracovat různé chemické látky důležité pro zdravý tělesný a duševní vývoj. Příkladem je hypothyroidismus, který označuje chorobný stav vyvolaný sníženou nebo zaniklou činností štítné žlázy.
4. Nemoci mozku - okolnosti vzniku těchto nemocí vycházejí z genetických faktorů a týkají se růstu určitých částí mozku, nejčastěji jde o nádory. Příkladem je tuberkulózní skleróza.
5. Neznámé prenatální vlivy - příčiny, které působí před porodem. Řadí se sem anomálie hlavy, jako jsou mikrocefalie (nápadně malá hlava), makrocefalie (nadměrně velká hlava) či anencefalie (nevyvinutý mozek).
6. Chromozomální aberace - řadí se sem Downův syndrom, který je charakterizován v textu výše.
7. Ostatní okolnosti prenatálního období - příčiny vznikající krátce před porodem a při něm, kdy se jedná o předčasný nebo protrahovaný porod, malá nebo naopak velká porodní hmotnost.
8. Psychiatrické poruchy - mnoho duševních onemocnění může vést k mentálního postižení, zvláště u těch, které trvají dlouho, a jedinec ztrácí již dříve získané dovednosti.
9. Vlivy prostředí - patří sem stavy spojené s tzv. psychosociálním znevýhodněním, jímž je deprivované, málo podnětné až nepodnětné prostředí. Řadí se sem smyslová a psychická deprivace jako následek nedostatku sociálního kontaktu.
10. Ostatní okolnosti - do této kategorie se zařazují všechny neznámé příčiny a mentální postižené spojené se smyslovým postižením (kombinované vady).

Závěrem je důležité uvést, že mezi lidmi s mentálním postižením existuje obrovská variabilita týkající se etiologie mentální retardace a jejích možných kombinací. Především s ohledem na skutečnost, že ve většině případů nelze jednoznačně určit, zda mentální retardace byla způsobena pouze jevy biologickými a do jaké míry se na stavu podílejí vlivy sociální. Biologické a sociální faktory se v osobnosti člověka prolínají,

protože původní obraz postižení může být pozitivně i negativně vlivem podnětného či nepodnětného sociálního prostředí a životních zkušeností. Neméně významnou roli hraje i časový faktor, tedy to, kdy a v jakých souvislostech k mentální retardaci došlo. A i přes veškeré pokroky, jak biologických věd, tak zpřesňující možnosti diagnostiky, zůstává mnoho příčin vzniku mentálního postižení dosud neznámých. Obecně totiž platí, že známá je jen přibližně jedna polovina etiologických faktorů, a to především z toho důvodu, že čím je stupeň mentální retardace lehčí, tím je větší pravděpodobnost, že přesná příčina nebude moct být ani určena. Naopak čím, že mentální retardace hlubší, tím častěji lze najít biologickou příčinu. (Černá a kolektiv, 2015)

1. 3 Klasifikace

V České republice se od 90. let 20. století pro klasifikaci mentální retardace využívá 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, která rozlišuje čtyři kategorie mentální retardace, dále pak kategorii jiná mentální retardace a nespecifikovaná mentální retardace. Můžeme tedy klasifikovat šest kategorií mentálního postižení, na kterém se shodují, jak Bendová a Zíkl (2011), tak i Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv (2018):

- F70: lehká mentální retardace (mild mental retardation), IQ 69-50, dříve debilita,
- F71: středně těžká mentální retardace (moderate mental retardation), IQ 49-35, dříve imbecilita,
- F72: těžká mentální retardace (severe mental retardation), IQ 34-20, dříve prostá idiocie,
- F73: hluboká mentální retardace (profound mental retardation), IQ 19 a nižší, dříve vegetativní idiocie,
- F78: jiná mentální retardace,
- F79: nespecifikovaná mentální retardace.

Kromě výše uvedených stupňů mentálního postižení MKN-10 se v kódu rozlišuje i postižené chování těchto osob (afekty vzteku, sebepoškození, ...), a to přidáním

další číslice za tečkou s číslicí vyjadřující stupeň postižení (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018):

- 0 – žádné či minimální postižené chování,
- 1 – výrazně postižené chování vyžadující intervenci,
- 8 – jiná postižení chování,
- 9 – bez zmínky o postižení chování.

Příkladem může být označení F71.0, které znamená, že jedinec trpí středně těžkou mentální retardací bez poruch chování, jedná se o typickou diagnózu člověk s Downovým syndromem. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018)

Černá a kolektiv (2015) uvádí, že dalším klasifikačním systémem, který se převážně používá v USA, tak je Diagnostický a statistický manuál duševních poruch, který vydala Americká psychiatrická asociace. Ve své poslední revizi z roku 2000 specifikuje mentální postižení podle hloubky, a to následujícím způsobem:

- „317 lehká mentální retardace,
- 318 středně těžká mentální retardace,
- 318.1 těžká mentální retardace,
- 318.2 hluboká mentální retardace,
- 319 mentální retardace, hloubka nespecifikovaná.“.

(Černá a kolektiv, 2015, s. 103)

1. 3. 1 Charakteristika stupňů mentální retardace

Vzhledem k tomu, že nám výše uvedená klasifikace mentální retardace neřekne víc informací, než je výše IQ, tak bych se ráda v této podkapitole věnovala jednotlivým stupňům a pokusím se stručně charakterizovat první čtyři stupně mentálního postižení, se kterými se můžeme setkat nejčastěji.

Lehká mentální retardace

Můžeme se setkat i s označením lehká slabomyslnost (oligofrenie), lehká mentální subnormalita či debilita. Jedná se o nejčastější postižení, protože tvoří asi 80 % podíl

lidí s mentálním postižením a často je diagnostikována až ve školním věku. (Plevová, Slowik, 2010)

Jedinci s lehkým mentálním postižením zvládají život podobný zdravým dětem, může se však objevit opožděné osvojení řeči, ale v běžné komunikaci jsou většinou schopni užívat řeč účelně. Pokud jsou pod dobrým vedením, tak jsou schopni dosáhnout samostatnosti v oblasti jídla, hygieny, oblékání i vyprazdňování. Jelikož jsou schopni se adaptovat na prostředí, ve kterém žijí, tak obvykle absolvují zvláštní, popřípadě základní školu, dokonce se dokážou vyučit řemeslu. Co se týče psychické stránky jedince, tak se můžeme vidět nestálost, která se projevuje skrze zkratkovité reakce, sníženou kritičností a zvýšenou sugestibilitou. Výraznější poruchy můžeme shledávat v abstrakci, mechanické činnosti. (Petr, Marková a kolektiv, 2014)

Středně těžká mentální retardace

Mezi užívané pojmy tohoto stupně řadíme střední mentální subnormalitu, střední slabomyslnost a imbecilitu. Dospělí jedinci odpovídají mentálnímu věku 6-9 let. (Plevová, Slowik, 2010)

Bendová a Zikl (2011) se shodují s Petrem, Markovou a kolektivem (2014) na tom, že u jedinců se středně těžkým mentálním postižením je z vývojového hlediska výrazně opožděno porozumění obsahu řeči, současně i rozvoj expresivní složky řeči. V oblasti komunikace jsou jejich schopnosti omezeny po celý život, někteří se dokonce ani nenaučí mluvit a pouze gestikulují. Bendová a Zikl (2011) dále uvádějí, že další omezení lze pozorovat v oblasti soběstačnosti a manuální zručnosti. V dospělosti jsou schopni vykonávat pouze jednoduchou manuální práci, zejména v chráněných dílnách nebo na chráněných pracovištích.

Těžká mentální retardace

Těžká mentální subnormalita, nebo také těžká slabomyslnost či idioimbecilita odpovídá u dospělých osob mentálnímu věku 3- 6 let. (Plevová, Slowik, 2010)

Řeč se u těchto jedinců buď vůbec nevytvoří, anebo zůstává na stupni základních elementů projevové složky řeči, což znamená, že vydávají pudové hlasových projevů, které jsou obměňovány podle toho, jedná-li se o projev spokojenosti, přání, odboru či

zlosti. Pokud se těmto jedinců věnují, zpravidla v základní škole speciální s využitím rehabilitačního vzdělávacího programu, tak jsou schopni vykonávat jednoduché úkony. Ale i přes to zůstávají závislé na péči jiných osob. (Bendová, Zikl, 2011) Ve většině případů se setkáváme s tím, že se jedná postižení kombinované, protože se k postižení rozumových schopností se přidružuje i postižení pohybové nebo porucha zraku či sluchu různého stupně. (Plevová, Slowik, 2010)

Hluboká mentální retardace

„Jedinci s hlubokou mentální retardací jsou těžce omezeni ve své schopnosti rozumět požadavkům či instrukcím nebo jim vyhovět. Inteligenční kvocient u těchto jedinců odpovídá mentálnímu věku intaktního dítěte mladšího tří let.“ (Bendová, Zikl, 2011, s. 15) Jak dále doplňují Bendová a Zikl (2011) většina z nich je imobilních nebo výrazně omezena v pohybu. U těchto jedinců se objevují somatické odchylky, defekty smyslových orgánů, poruchy CNS. Vzdělání a výchova je obtížná, takřka nemožná. Z důvodu neschopnosti o sebe pečovat vyžadují nestálou pomoc a dohled. (Petr, Marková a kolektiv, 2014)

1. 4 Právní ukotvení ochrany práv osob s mentálním postižením

"Spojení práva a osob s mentálním postižením vyvolává celou řadu asociací. Pravděpodobně na prvním místě se bude jednat o chápání práva jako systému záruk upravujícího postavení - a ve vztahu k této skupině osob - i jejich ochranu v komplexu společensko-právních vztahů." (in Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018, s. 71) Tímto tvrzením jsem záměrně chtěla uvést tuto kapitolu, neboť se domnívám, že je velmi výstižné, trefné a bude nás doprovázet celou diplomovou prací. Michalík (in Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018) dále doplňuje, že právní řády současných demokratických zemí se snaží postihnout oblasti, v nichž by osoby s mentálním postižením mohly dojít k újmě, a to především z důvodu jejich snížené či odlišné rozumové vyspělosti. Za tímto účelem tedy vytvářejí řadu schémat, která tento přirozený stav věcí mají zohlednit a reflektovat. Právo tu současně vystupuje jako systém záruk, které chrání osoby s mentálním postižením, jako zranitelnější účastníky právních vztahů. Současně je ovšem důležité mít na paměti, že základní premisou právních řádů v průběhu dlouhých let ve vztahu k osobám s mentálním postižením

dospěly k závěru, že pojetí jejich práva a postavení ve společnosti, by mělo být vnímáno jako u osob plnoprávných, rovnoprávných a způsobilých účastnit se bez omezení společenského života. Na této skutečnosti nic nemění ani samotný institut omezení svéprávnosti, kterým se budu zabývat v dalších částech diplomové práce.

V demokratické společnosti za normálních okolností je nepřijatelné omezovat mezinárodně uznávaná lidská práva (právo na život, právo na svobodu, atd.). Tyto základní lidská práva se vztahují na každou lidskou bytost bez rozdílu, ovšem v případě národních legislativ je situace odlišná. Právní systémy jednotlivých zemí jsou k lidem s postižením různě vstřícné a v určitých případech mohou být práva osob a jejich výkon zákonem omezen nebo podmíněn. (Slowík, 2016)

V této podkapitole se pokusím nastínit právní ukotvení ochrany práv osob s mentálním postižením, jak na mezinárodní úrovni, tak v rámci právního řádu České republiky.

1. 4. 1 Mezinárodní ochrana práv

Jak uvádí Slowík (2016), tak za posledních padesát let bylo vydáno velmi mnoho mezinárodních deklarací a úmluv, které se vztahují k různým druhům postižení a které i přes to, že nejsou právně závaznými dokumenty, tak by měly být inspirací pro státní legislativu a vést k naplňování z nich vyplývajících dohod. Doplnuje, že každý smluvní stát by měl prakticky rozpracovávat obecná usnesení obsažená v příslušných dokumentech, zabývajících se ochranou práv osob s mentálním postižením do vlastních právních předpisů, které se dotýkají různých oblastí života této cílové skupiny. Michalík (in Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018) doplňuje, že práva osob s mentálním postižením jsou součástí mezinárodního práva, ale důležitou skutečností je i to, že stojí mimo jeho rámec, ovšem i tak představují souhrn deklarací, cílů a idejí, jež jsou vyjádřeny v různě závazných stanoviscích mezinárodních organizací.

Slowík (2016) vyjmenovává vybrané mezinárodní deklarace a úmluvy týkající osob s postižením, kdy hovoří o **Deklaraci práv mentálně postižených osob** (vydaná OSN roku 1971), **Deklarace práv zdravotně postižených osob** (vydána OSN roku 1975), **Standardní pravidla pro vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením** (vydána OSN roku 1993), **Madridská deklarace** (vydána Evropským

kongresem o osobách se zdravotním postižením, Madrid roku 2003) a **Úmluva o právech osob se zdravotním postižením** (vydána OSN roku 2006).

Michalík (in Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018) souhlasí s výše uvedeným Slowíkem v tom, že pro řešení specifických problémů, kdy jde například o vzdělávání či zaměstnávání osob s mentálním postižením, je možné využít znění závazných norem upravující práva osob se zdravotním postižením. Tyto závazné normy dělí do tří kategorií:

- **obecně závazné:**
  - **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod**,
  - Evropská úmluva o lidských právech a biomedicíně,
  - **Evropská sociální charta**, Rada Evropy,
  - Evropský zákoník sociálního zabezpečení,
  - Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení,
- **právně nezávazné:**
  - Doporučení Rady Evropy - Akční plán na podporu práv a plného zapojení osob se zdravotním postižením do společnosti: zlepšení kvality života osob se zdravotním postižením v Evropě 2006 - 2015,
  - Doporučení Rady Evropy o právech dětí žijících v ústavěch,
  - Doporučení Rady Evropy o zásadách právní ochrany dospělých nezpůsobilých osob,
- **normy a proklamace platné či vyhlášené v Evropské unii:**
  - Směrnice Rady, pro rovné zacházení v povolání a zaměstnání,
  - Prohlášení Evropského parlamentu ohledně diskriminace a institucionalizace dětí se zdravotním postižením v Evropské unii,
  - Rezoluce Rady EPSCO o postavení osob se zdravotním postižením v Evropě.

Matoušek (2016) doplňuje, že **Charta základních práv Evropské unie** je jedním z dokumentů, který vychází z priorit, jako jsou důstojnost, svoboda, rovnost, solidarita, občanská práva a spravedlnost občanů, které má za cíl chránit.

1. 4. 2 Ochrana práv v České republice

"Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu, stanoví-li mezinárodní smlouvě něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva." (Čl. 10, Ústavy ČR) se Česká republika řídí nadřazenou mezinárodní právní úpravou, kterou je například výše uvedená Úmluva o právech osob se zdravotním postižením. Jak dále Tůmová (2015) uvádí, tak pokud bychom chtěli uvést všechny právní normy České republiky, které se dotýkají ochrany práv osob s mentálním postižením, byly by to desítky, neboť normy týkající se této cílové skupiny jsou z oblasti práva občanského, pracovního, trestního, správního, práva sociálního zabezpečení, finančního práva a mnoho dalších. V této podkapitole se pokusím vyzdvihnout ty nejdůležitější.

V prvé řadě musíme uvést ústavní **zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky** (dále jen Ústava ČR), který hned v Čl. 1 uvádí: *"Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana."*, tudíž zahrnuje i osoby s mentálním postižením. Současně v Čl. 4 zajišťuje: *"Základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci."* **Listina základních práv a svobod** (dále jen Listina), která je součástí ústavního pořádku České republiky, potvrzuje ochranu základních práv a svobod v Čl. 3: *"Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení."*, kdy právě osoby s mentálním postižením mohou mít jiné postavení ve společnosti. Blíže se jejich postavení věnuje Čl. 29 odst. 1 a 2, kdy mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky a současně mají právo na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě k povolání.

Dalším právním předpisem je **zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník** (dále jen „NOZ“), který poskytuje ochranu této cílové skupině, především zavedením čtyř typů podpůrných opatření při narušení zletilého právně jednat. (Arnoldová, 2015) Blíže se těmto podpůrným opatřením bude věnovat kapitola druhá.

V neposlední řadě osobám s mentálním postižením je nápomocný i **zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách**, který zajišťuje minimální standardy sociálních služeb a snaží se tak chránit jejich práva a zájmy. (Švarcová, 2011)

Tůmová (2015) doplňuje, že dalšími právními předpisy na území České republiky, které se dotýkají osob s mentálním postižením, jsou **zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací** a o změně některých zákonů, **zákon č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv**, ve znění pozdějších předpisů a **zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení)**, ve znění pozdějších předpisů.

2 Problematika svéprávnosti

Účinnost zákona č. 89/ 2012 Sb., občanského zákoníku přinesla velké změny v právní úpravě v oblasti rodinného práva, absolutních majetkových právech a relativních majetkových právech. (Novotný, Ivičičová, Novotná, Štýsová, 2014) Pro mou diplomovou práci je stěžejní zavedení nově užívaných pojmů, ale i rozšíření a zavedení čtyř typů podpůrných opatření při narušení zletilého právně jednat, které právě osoba s mentálním postižením může využít. (Arnoldová, 2015)

2. 1 Svěprávnost

S účinností nové právní úpravy byly zavedeny nové pojmy, které nahradily již dříve užívané. Nejen, že termín právní osobnost (způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti) nahradil spojení právní osobnost, tak především pojem **svěprávnost** nahradil dříve užívaný pojem způsobilost k právním úkonům. (Novotný, Ivičičová, Novotná, Štýsová, 2014)

Svěprávnost sama o sobě znamená, že člověk může sám nějaká práva a povinnosti získat nebo ztratit. Člověk získává svá práva a povinnosti právním jednáním, například uzavřením a podepsáním smlouvy. U právního jednání je důležitá vůle člověka, tedy že nově vzniklá práva opravdu chce. Svěprávnost člověk získává postupně, podle toho, jak dospívá a jaké nabývá schopnosti. Zákon uvádí, že plnou svěprávnost nabývá člověk v 18 letech (výjimka v 16 letech na základě rozhodnutí soudu). (Arnoldová, 2015)

Svěprávnost (legal capacity) tedy můžeme charakterizovat jako způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem, tedy právně jednat. (Kroupová a kolektiv, 2016)

Právě svěprávnost osob s mentálním postižením je často diskutovaným tématem ve společnosti. Nejen z toho důvodu, že omezení svěprávnosti vždy v určité míře komplikuje život danému člověku a znamená pro něj určitá omezení, například při možnosti zařazení do běžného života, neboť rozsah omezení často neodpovídá jejich skutečným schopnostem. Přesto nelze institut svěprávnosti, respektive její omezení, považovat za „represivní“ prvek ve vztahu společnosti k těmto osobám, neboť opak je

pravdou. Původním cílem a záměrem byla ochrana osob s mentálním postižením před případnými důsledky takového jednání, které není, vzhledem ke stupni své rozumové vyspělosti, schopna plně chápat a brát v potaz případné důsledky svého jednání. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018) Otázkou tedy je, zda zletilá osoba s mentálním postižením má právo, aby její svéprávnost byla nedotknutelná jako u každého jiného „normálního“ člověka, nebo zda v zájmu její ochrany byla její svéprávnost omezena. To je jedna z otázek, na kterou bych se chtěla pokusit najít odpověď ve výzkumné části své diplomové práce.

Druhým důvodem, proč je toto téma častým předmětem diskuze, je skutečnost, že osobám s mentálním postižením, kterým soudním rozhodnutím byla omezena svéprávnost, soud jmenoval obec jako veřejného opatrovníka a ta bohužel nemá dostatek podpory ze strany státu k zajištění této funkce. Tomuto problému se budu věnovat více v další části práce, která se bude zaměřena přímo na veřejné opatrovnictví.

2. 2 Podpůrná opatření

V této podkapitole se zaměřím na vysvětlení a přiblížení podpůrných opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat, které upravuje NOZ v Hlavě II – Osoby, Oddíle 2, konkrétně v ustanoveních § 38 - § 54. Mým cílem bude blíže přiblížit tato opatření, neboť jsou to možnosti, které mohou být využité v zájmu ochrany osob s mentálním postižením.

Obecně mají být podpůrná opatření použita přednostně tak, aby nemuselo dojít k zásahu do svéprávnosti, tedy k jejímu omezení. (Juríčková, Ivanová, Filka, 2013)

Mezi podpůrné opatření řadíme předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti, kterým budou věnovány následující kapitoly. Dále bych ráda doplnila, že procesním předpisem těchto institutů je zákon č. 292/2013 Sb. zákon o zvláštních řízeních soudních (dále jen „ZŘS“). Co se týče posledního podpůrného opatření - omezení svéprávnosti bude věnována samostatná třetí kapitola, neboť tou se už zasahuje do základních lidských práv a svobod člověka.

2. 2. 1 Předběžné prohlášení

Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv (2018) uvádějí, že se jedná o právní úpravu, která na našem území do účinnosti NOZ v legislativě i v praxi chyběla.

Předběžné prohlášení je upraveno § 38 až § 44 NOZ, kdy se jedná o opatření, které má preventivní povahu. (Bezouška, Piechowiczová, 2013) Dle Novotného, Ivičičové, Novotné a Štýsové (2014) se jedná o velkou a nepochybně praktickou novinku, kterou občanský zákoník přinesl. Tento institut totiž umožňuje osobě, která očekává vlastní nezpůsobilost právně jednat (například při diagnostikování duševní poruchy nebo jiné nemoci, u níž se do budoucna očekává progresse a takové zhoršení stavu, které povede ke snížení nebo ztrátě schopnosti člověka právně jednat, tedy zejména posoudit své jednání a jeho následky), aby dopředu projevila vůli k tomu, aby její záležitost byly spravovány určitým způsobem, nebo aby jej spravovala určitá osoba, nebo aby určitá osoba se stala jejím opatrovníkem. Jedná se o obdobný přístup, jako při sepsání závěti pořízené pro případ smrti, tedy sepsání předběžného prohlášení o pořízení pro případ ztráty schopnosti samostatně jednat.

Předběžné prohlášení může učinit dotyčná osoba především ve formě **veřejné listiny**, za kterou se považuje notářský zápis. Notář, jenž sepisuje prohlášení je povinen uvést údaj o tom, kdo se má stát opatrovníkem a do neveřejného seznamu současně uvést i údaj o tom, kdo předběžné prohlášení pořídil, kdo je určen opatrovníkem a kdo veřejnou listinu sepsal. (Novotný, Ivičičová, Novotná a Štýsová, 2014)

NOZ připouští i možnost, kdy prohlášení může být sepsáno ve formě **soukromé listiny**. Tento typ prohlášení je sepsán vlastní rukou (není podmínkou), opatřené datem a potvrzené dvěma svědky. Svědek na svém potvrzení uvede své identifikační údaje – jméno a příjmení, datum narození a místo trvalého bydliště, aby bylo možné jej ověřit. Důležitou podmínkou je, aby svědkem byla pouze taková osoba, která nemá žádný zájem na prohlášení ani na jeho obsahu. Podmínkou je také, aby svědci nebyli nevidomí, neslyšící, němí nebo neznalí jazyka, v němž je prohlášení sepsáno. Novotný, Ivičičová, Novotná a Štýsová (2014) dále zdůrazňují, aby podpis svědků byl vlastnoruční podpis, a nikoliv pouze podpis mechanický. Současně dodávají, že svědci musejí být schopni potvrdit schopnost prohlašujícího jednat a obsah jeho prohlášení.

Tím se rozumí, že zákon se snaží zabránit tomu, aby osoba, jejíž schopnost právně jednat je už omezena, byla nějakým způsobem zneužita a aby jí někdo třetí v tomto stavu fakticky omezené svéprávnosti nepřiměl k tomu, aby podepsala předběžné prohlášení o spravování svých záležitostí. (Novotný, Ivičičová, Novotná a Štýsová, 2014)

„Zvláštní úprava se týká situace, kdy samo prohlášení činí nevidomý nebo osoba, která neumí nebo nemůže číst nebo psát. V takovém případě musí být prohlášení nahlas přečteno svědkem, který prohlášení sepsal. Nevidomý nebo osoba, která neumí nebo nemůže číst nebo psát, před svědky potvrdí, že listina obsahuje jeho pravou vůli.“ (Valenta, Michalík, Lečbých a kolektiv, 2018, s. 80) Jedná se o případy, kdy osoba trpí smyslovým postižením, které jí brání číst nebo psát. V tomto případě musí být obsah listiny tlumočen takovým způsobem, který si osoba sama zvolí, a to svědkem, který prohlášení nepsal. Současně je podmínkou, aby všichni svědci ovládali stanovený způsob dorozumívání, do kterého bude obsah listiny tlumočen. (Valenta, Michalík, Lečbých a kolektiv, 2018)

Proti předběžnému prohlášení je možné podat odvolání v souladu § 41 odst. 1 NOZ: *„K výslovnému odvolání prohlášení se vyžaduje projev vůle učiněný ve formě v § 39 odst. 1“*, čímž má na mysli veřejnou či soukromou listinu, za stejných podmínek jako je uvedené výše u sepsání předběžného prohlášení. Dále § 41 odst. 2 NOZ uvádí, že: *„Zničí-li listinu obsahující prohlášení ten, kdo je učinil, má to účinky odvolání.“*

Předběžné prohlášení může být změněno nebo zrušeno jen ve výjimečných případech, kdy toto oprávnění náleží pouze soudu. Takovým případem může být skutečnost, kdy se změni okolnosti zjevně tak podstatným způsobem, že člověk, který prohlášení učinil, by je za takových okolností neučinil, nebo by je činil s jiným obsahem, a současně by při zachování původního znění člověku, který prohlášení, hrozila závažná újma. (Valenta, Michalík, Lečbých a kolektiv, 2018)

Závěrem je důležité sdělit, že soud před vydáním rozhodnutí musí vyvinout takové potřebné úsilí, aby zjistil názor dotyčné osoby, o jejímž prohlášení se rozhoduje, a to i za použití takového způsobu dorozumívání, který si daná osoba zvolí. Jak dále doplňují Valenta, Michalík, Lečbých a kolektiv (2018), tak v případě ochrany práv osob

s mentálním postižením, je toto zvolené opatření využíváno spíše v případech nástupu demence než v situaci, kdy se osoba s mentálním postižením již narodila, nebo se projevilo v průběhu jejího dětství.

2. 2. 2 Nápomoc při rozhodování

Osobě s mentálním postižením nemusí být nutně omezena svéprávnost, předstupně omezení představuje právě institut nápomoci při rozhodování. Tento institut umožňuje zpravidla lidem s lehkým mentálním postižením, aby si zvolili podpůrce, který jim pomůže se rozhodovat – poskytne jim radu či informaci. (Bezouška, Piechowiczová, 2013)

I přes to, že § 45 odst. 1 NOZ uvádí: „*Potřebuje-li člověk nápomoc při rozhodování, protože mu v tom duševní porucha působí obtíže, třebaže nemusí být omezen ve svéprávnosti, může si s podpůrcem ujednat poskytování podpory, podpůrců může být i více.*“ a především se zaměřuje na osoby s duševní poruchou, tak se tento institut vztahuje právě i na osoby s mentálním postižením. „*Jedná se o koncept usilující o maximální rozšíření možností pro projev svobodné vůle osobnosti (včetně osobnosti člověka s duševním onemocněním) jako prioritní možnosti aprobované i právním řádem, namísto přechodu na „náhradní“ rozhodování činěné (typicky) opatrovníkem či jiným zástupcem.*“ (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018, s. 81)

Dotyčná osoba, v tomto případě s mentálním postižením, která potřebuje nápomoc při rozhodování (tedy podporovaný), uzavírá s podpůrcem **smlouvu o nápomoci**. Smlouva zavazuje podpůrce k podporovanému, aby byl s jeho souhlasem přítomen při právních jednáních podporovaného, kdy mu zajistí potřebné údaje a sdělení a že mu bude pomáhat při těchto právních jednáních takovým způsobem, kdy mu bude poskytovat užitečné rady. Tato smlouva podléhá souhlasu soudu, a tudíž nabývá účinnosti až dnem, kdy ji soud schválí. Smlouva musí být uzavřena písemně, nebo podporovaný a podpůrce projeví vůli uzavřít smlouvu o nápomoci před soudem. (Novotný, Ivičičová, Novotná a Štýsová, 2014) Současně soud má pravomoc rozhodnout o odvolání podpůrce, které je možné jak na základě návrhu kterékoliv ze stran, nebo i bez návrhu. (Bezouška, Piechowiczová, 2013)

Bezouška a Piechowiczová (2013) doplňují, že podpůrce musí být svéprávný, a především se nejedná o zástupce, který by za podporovaného mohl právně jednat. Podpůrce však musí jednat v souladu se zájmy podporovaného a s ohledem na jeho rozhodnutí, současně se nesmí podpůrce bezdůvodně obohacovat na podporovaném.

Z výše uvedeného vyplývá, že využití tohoto opatření je možné, pokud osoba, která o podporu žádá, tak má s podporovatelem vztah založený na důvěře a existuje mezi nimi osobní kontakt. Co se týče praxe, tak u osob s mentálním postižením lze využít této formy pomoci, jak u osob žijících v rodinách, tak i uživatelů sociálních služeb pobytového typu. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018)

2. 2. 3 Zastoupení členem domácnosti

Zastoupení členem domácnosti můžeme vnímat jako alternativu ustanovení opatrovníka, tedy jedná se o další mírnější způsob, jak podpořit osobu s mentálním postižením. Opodstatnění tohoto institutu spatřuje především ve chvíli, kdy ještě soud opatrovníka nejmenoval, ale je potřeba, aby osoba s mentálním postižením nějak jednala či učinila závazné rozhodnutí. V tomto meziobdobí může být jedinec zastoupen členem domácnosti. Za člena domácnosti se považuje potomek, předek, sourozenec, manžel, partner nebo osoba, která se zastoupeným žila před vznikem zastoupení ve společné domácnosti alespoň 3 roky. (Bezouška, Piechowiczová, 2013)

Bezouška a Piechowiczová (2013) interpretují občanským zákonem upravené zastoupení členem domácnosti obdobně jako Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv (2018), kdy uvádějí, že tento institut vzniká v první řadě tím, že zástupce dá zastoupenému na vědomí, že ho bude zastupovat, současně mu srozumitelně vysvětlí povahu a následky zastoupení. Pokud však člověk, který má být zastoupen, odmítne zastoupení, tak zastoupení nevznikne. Aby bylo zastoupení platné a možné, tak je potřeba jej schválit soudem. Před tím než soud vydá rozhodnutí, tak musí stejně jako u předběžného prohlášení vynaložit potřebné úsilí, aby zjistili názor zastoupeného, a to i za použití takového způsobu dorozumívání, které se zastoupená osoba zvolí.

Zástupcovou povinností je dbát ochrany zájmů zastoupeného a naplňovat jeho práva i to, aby způsob života zastupovaného nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby, je-li to pro zastoupeného vhodné (rozumné), odpovídal i zvláštním představám a přáním

zastoupeného. Samotné zastoupení se vztahuje na obvyklé záležitosti v životě zastupovaného, které odpovídají jeho životním poměrům. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018) V souladu § 52 odst. 1 NOZ je stanoven zákaz, aby zástupce udělil souhlas k zásahu do duševní nebo tělesné integrity člověka s trvalými následky. Zástupce však může nakládat s příjmy zastoupeného, a to v rozsahu nutném pro obstarávání obvyklých záležitostí. Co se týče peněžitých prostředků, které má zastupovaný uložený na účtu, tak může zástupce nakládat jen v rozsahu nepřesahující v daném měsíci částku ve výši životního minima jednotlivce, které je stanoveno zvláštním zákonem. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018)

Zastoupení může zaniknout na základě tří skutečností. Prvním je, že se zástupce se vzdá zastupování nebo jej zastoupený nadále odmítne. Druhou skutečností je, kdy soud jmenuje opatrovníka. V poslední řadě k zániku zastoupení dojde, pokud byla uzavřena smlouva o nápomoci při rozhodování, tak zanikne zastoupení okamžikem účinnosti smlouvy v rozsahu, v jakém je zastoupený způsobilý právně jednat. (Bezouška, Piechowiczová, 2013)

2. 3 Omezení svéprávnosti

Předtím než se zaměřím na institut omezení svéprávnosti, tak bych tuto kapitolu ráda uvedla stanoviskem Ústavního soudu České republiky, který v odst. 10 nálezu, sp. zn. II. ÚS 934/16 ze dne 13. 12. 2016 ve věci „*Posouzení omezení svéprávnosti soudem*“ uvádí: „... v žádném aplikačním postupu ani v žádném individuálním či normativním aktu veřejné moci nesmí být obsaženo nic, co by porušovalo základní práva člověka.“, to by měly mít soudy na paměti, pokud rozhodují o omezení svéprávnosti. Dále nález sp. zn. II. ÚS 2630/07 ze dne 13. 12. 2007 ve věci „*Podmínky pro zbavení způsobilosti k právním úkonům*“, který se vztahoval ještě na původní právní úpravu podle OZ, zdůrazňuje, že: „*zbavení způsobilosti k právním úkonům je vždy závažným zásahem do osobnostní integrity občana. Dotýká se totiž způsobilosti mít práva, které je garantováno čl. 5 Listiny, a práva na soukromý a rodinný život, které je garantováno v čl. 10 odst. 2 Listiny, ale současně také práva volit a být volen. Právě proto při aplikaci zákonných ustanovení umožňujících rozhodnutí o zbavení, případně omezení způsobilosti občana k právním úkonům, musí soudy dbát o to, aby při jejich používání šetřily smysl a podstatu základních práv a svobod, jak to vyplývá z čl. 4 odst. 4*

Listiny“. Obdobně v nálezu sp. zn. IV. ÚS 412/04 ze dne 7. 12. 2005 (N 223/39 SbNU 353) Ústavní soud konstatoval, že „omezení způsobilosti k právním úkonům je vždy závažným zásahem do osobnostní integrity omezovaného. Takový zásah je třeba zkoumat z pohledu potenciálních zásahů do základních práv omezovaného, garantovaných především čl. 5 a čl. 10 odst. 1, 2 Listiny, vyložených v rozsahu, který omezuje lidská důstojnost. Protože tato práva Listina garantuje jako tzv. **základní práva absolutní, lze k jejich omezení přikročit jen za účelem ochrany základních práv jiných osob anebo za účelem ochrany veřejného zájmu, který je v podobě principu či hodnoty v ústavním pořádku... Potenciální omezení těchto základních práv za tímto účelem však vždy musí být provedeno proporcionálně.**“. I přes to, že se shora nálezy hovoří o právní úpravě podle OZ, tak se vztahují i na novou právní úpravu.

„Cílem nové právní úpravy mělo být, mj. i omezení počtu osob, které jsou zasaženy rozhodnutím o omezení svéprávnosti, potom údaje z roku 2015 tomu příliš neodpovídají. K 31. 12. 2015 žilo v ČR 36 569 osob omezených ve svéprávnosti. Tj. jedná se o vyšší počet osob než o tři roku dříve souhrn osob zbavených i omezených ve způsobilosti k právním úkonům.“. (Valenta, Michalík, Lečbých a kolektiv, 2018, s. 78) Do účinnosti nové právní úpravy totiž bylo v České republice 24 000 osob zbavených způsobilosti k právním úkonům a necelé 4 000 osob bylo omezených v této způsobilosti. (Valenta, Michalík, Lečbých a kolektiv, 2018)

Institutu omezení svéprávnost se blíže věnují § 55 až 65 NOZ, který nově neumožňuje člověka úplně zbavit způsobilosti k právním úkonům. (Juríčková, Ivanová, Filka, 2013) Tuto skutečnost potvrzují i Valenta, Michalík, Lečbých a kolektiv (2018), kteří dále doplňují, že ten kdo byl podle dřívější právní úpravy, zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku (dále jen „OZ“), zbaven způsobilosti k právním úkonům, tak se ode dne nabytí účinnosti nové právní úpravy považuje za osobu omezenou ve svéprávnosti.

Institut omezení svéprávnosti nabývá většího významu z toho důvodu, že se velmi výrazně rozšiřuje a zpřesňuje původní právní úprava. Bezouška (2013, s. 34) doplňuje, že k omezení svéprávnosti může soud přistoupit, pokud jsou splněny následující podmínky:

- *"člověk trpí duševní chorobou, která není jen přechodného charakteru, a z toho důvodu není schopen právně jednat,*
- *soud nemůže použít mírnější prostředek (podmínka subsidiarity),*
- *omezení je v zájmu daného člověka,*
- *soud člověka zhlédl (toto zde platí bez výjimky, pro potřeby jmenování opatrovníka je rovněž stanovena povinnost člověka zhlédnout, avšak s výjimkou nepřekonatelné překážky, výslovně se také stanoví, že při rozhodování o jmenování opatrovníka má soud člověka vyslechnout nebo jinak zjistit jeho stanovisko, ze kterého má vycházet - § 471 NOZ),*
- *člověku hrozí závažná újma".*

Rozsah omezení svéprávnosti u osob, které byly zbaveny způsobilosti k právním úkonům podle staré právní úpravy, tak je v těchto případech stanoven přímo v § 64, kdy tyto osoby mohou až do okamžiku případného dalšího soudního rozhodnutí samostatně právně jednat v běžných záležitostech každodenního života. Současně také platilo, že omezení svéprávnosti podle NOZ bylo možné jen na dobu tří let podle původního znění OZ. Ovšem již v prvních letech účinnosti nové právní úpravy se ukázalo, že soudy z kapacitních důvodů nestíhají řešit "přezkum" původních rozhodnutí ve stanovené lhůtě tří let, a stejně tak poukazovali soudci, že u řady stavů, které mají za důsledek omezení svéprávnosti, nedocházelo ve stanovené lhůtě k žádným či výrazným změnám a tříleté taxativní období platnosti rozhodnutí se tak jevílo systémově zbytečné. Z tohoto důvodu byla novelou příslušného zákona tato doba prodloužena na pět let. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018)

S ohledem na výše uvedené můžeme shrnout, že nové pojetí svéprávnosti přistupuje k možnosti omezení svéprávnosti jako k poslední použitelné možnosti, za předpokladu, že nelze využít ostatní instituty podporovaného rozhodování, které jsou blíže popsány v kapitole 2.2 této diplomové práce. Omezení svéprávnosti je tedy druh krajního řešení, jak pomoci osobě s mentálním postižením ochránit její práva. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018)

2. 3. 1 Řízení o omezení svéprávnosti

Jak jsem již uvedla výše, tak institut omezení svéprávnosti upravuje nový občanský zákoník. Procesním předpisem tohoto institutu je zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „ZŘS“), který od 1. 1. 2014 nahradil původní předpis, kterým byl pro danou oblast zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018)

Omezení svéprávnosti neboli omezení práv jedince může provést pouze soud, a to jedině v zájmu dotyčné osoby, nikoliv v zájmu jiného člověka. Důležité je, aby byla dodržena jeho základní lidská práva, a musí se jednat o člověka, který není schopen se o sebe sám postarat. Neschopnost jedince musí být diferencována podle rozsahu a stupně. Když bychom to shrnuli, tak svéprávnost je možno omezit pouze za předpokladu, že by člověku, o nějž se jedná, hrozilo nějaké nebezpečí, újma, ztráta či poškození, avšak až poté, co byla vyloučena jiná, méně radikální opatření. (Arnoldová, 2015)

V souladu s § 13 odst. 1 ZŘS, se samotné řízení o omezení svéprávnosti se zpravidla zahajuje na základě návrhu. Soud řízení zahájí bezodkladně poté, co se dozví o skutečnost rozhodných pro vedení řízení. Jak dále zákon uvádí, tak věcně příslušnými soudy jsou pro řízení v prvním stupni příslušné okresní soudy. Co se týče místní příslušnosti, tak pro řízení je příslušný obecný soud toho, o jehož svéprávnosti se rozhoduje. Je-li tato osoba bez svého souhlasu umístěna ve zdravotním ústavu nebo je-li umístěna v zařízení sociálních služeb, je příslušný soud, v jehož obvodu je tento ústav, případně zařízení poskytující službu (§ 34, ZŘS).

Zákon blíže neupravuje, ani neomezuje okruh osob, které mohou podat návrh na zahájení řízení o omezení svéprávnosti. Z návrhu musí vyplývat, z jakých skutkových a právních důvodů považuje osoba, která podala návrh (dále jen navrhovatel) za důvodný a že užití mírnějších a méně omezujících opatření není možné. Soud má pravomoc, navrhovatele vyzvat, aby doložil k návrhu lékařskou zprávu o duševním zdraví posuzovaného. Návrh mohou podat i instituce, jako je zdravotní ústav nebo správních orgán, kteří ovšem nemusejí dokládat lékařskou zprávu. V rámci přípravy na samotné řízení soud jmenuje posuzovanému opatrovníka, o němž mluvíme jako

o tzv. ad hoc opatrovníkovi, kdy se nejedná o opatrovníka ustanoveného osobě na období po rozhodnutí o omezení svéprávnosti, ale pouze opatrovníka během řízení. (Valenta, Michalík. Lečbych a kolektiv, 2018)

V souladu s § 38 ZŘS soud v průběhu řízení soud vyslechne jak posuzovaného, znalce, jeho opatrovníka, podle okolností ošetřujícího lékaře posuzovaného, a provede, popřípadě další vhodné důkazy. Od výsledku posuzovaného může soud upustit vzhledem k jeho zdravotnímu stavu. Pokud posuzovaný však sám požádá, aby byl vyslechnut, soud ho vyslechne. Jak upozorňují Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv (2018, s. 84), tak: *"oproti předchozí právní úpravě dochází k další změně, která reaguje na kritiku dřívějšího stavu. Právní úprava občanského soudního řádu dříve umožňovala, aby osoba, o jejíž způsobilosti k právním úkonům se jednalo, nebyla soudem fakticky "prohlédnuta". Stejně tak, ve stanovených situacích, nemusel soud osobě vůbec závěry řízení dělit."*, tedy soud posuzovaného zhlédne vždy. V řízení pak soud vyslechne posuzovaného a soudního znalce. Soudní znalec a jeho role v rámci řízení o svéprávnosti je klíčová, neboť jimiž zpravidla bývají lékaři s psychiatrickou specializací. Právě soudní znalec je pro soud oprávněnou osobou, která má právo konstatovat míru "porozumění či neporozumění" výroku o svéprávnosti ze strany osoby s mentálním postižením. Valenta, Michalík. Lečbych a kolektiv (2018) si troufají práci těchto znalců kritizovat, neboť z poradenské praxe s rodinami s dětmi s mentálním postižením, které řeší otázku omezení svéprávnosti, vyplývá, že jejich práce je nekvalitní s ohledem na formálnost posudků a zdlouhavá řízení. Bohužel tuto skutečnost musím zprostředkovaně potvrdit i já, neboť jak již je v úvodu řečeno, tak jsem podala návrh na omezení svéprávnosti svému mladšímu sourozenci. A jelikož by můj mladší bratr nebyl schopen dojet sám do 50 km vzdáleného města za soudní znalkyní, tak jej tam moji rodiče doprovázeli a s paní soudkyní zažili podobnou zkušenost, kterou uvádějí autoři ve své knize. Ale dál zpět k tématu.

Novotný, Ivičičová, Novotná a Štýsová (2014) dále upozorňují na povinnost soudu, který ještě před rozhodnutím o omezení svéprávnosti musí prověřit, zda v případě zamítavého rozhodnutí o omezení svéprávnosti, tedy při zachování plné svéprávnosti jedince, by skutečně dotyčnému hrozila zvlášť závažná újma a zda by vzhledem k jeho zájmům nebylo postačující mírnější a méně omezující opatření. Současně soud před

vydáním svého rozhodnutí, zjišťuje názor člověka, o jehož svéprávnosti rozhoduje, a to s využitím takových prostředků dorozumívání, který si dotyčný sám zvolí.

Dospěje-li soud v řízení k závěru, že mírnější opatření by nebyla dostačující k ochraně práv a zájmů posuzovaného, může omezit jeho svéprávnost. (Valenta, Michalík. Lečbách a kolektiv, 2018) V souladu s § 41 ZŘS, soud rozhodne formou rozsudku, jímž se omezí svéprávnost a současně vymezí její rozsah. Tedy v jakém způsobu posuzovaného samostatně právně jednat soud omezil, a popřípadě dobu, pro kterou účinky omezení trvají. Současně je důležité mít na paměti, že: *"Rozhodnutí o omezení svéprávnosti nezabavuje člověka práva samostatně jednat v běžných záležitostech každodenního života."* (§ 64, NOZ)

Pokud se změnila okolnosti (např. došlo k vyléčení nemoci, která způsobovala neschopnost člověka právně jednat), tak je soud povinen, a to i bez návrhu, své rozhodnutí o omezení svéprávnosti změnit nebo zrušit. Co se týče osob s mentálním postižením, tak se s tímto setkáváme zřídka kdy, spíše se řeší navrácení svéprávnosti osobám, které byly zpraveny způsobilosti k právním úkonům ještě před platností nového občanského zákoníku. (Novotný, Ivčičiová, Novotná, Štýsová, 2014)

V rozhodnutí o omezení svéprávnosti dále soud určí jedinci s omezenou svéprávností také opatrovníka, kterým může být osoba, kterou si člověk s omezenou svéprávností zvolí sám, pokud s tím povoláný souhlasí. Pokud si však člověk, o jehož svéprávnosti je rozhodováno (dále jen opatrovanec) nikoho nezvolí, rozhodne soud o výběru opatrovníka sám. Vždy se však přihlíží k přáním opatrovance, jeho potřebě i k podnětům osob opatrovanci blízkých, za podmínky, že sledují prospěch opatrovance. Soud musí dbát na to, aby výběrem opatrovníka nezaložil nedůvěru opatrovance k opatrovníkovi. (Novotný, Ivčičiová, Novotná, Štýsová, 2014) Osobě opatrovníka a opatrovnictví se podrobněji bude věnovat třetí kapitola této diplomové práce.

Soud má pravomoc omezit svéprávnost: *„v souvislosti s určitou záležitostí na dobu nutnou pro její vyřízení, nebo na jinak určenou určitou dobu, nejdéle však na **tři roky**. Je-li zjevné, že se stav člověka v této době nezlepší, může soud svéprávnost omezit na dobu delší, **nejdéle však na pět let**.“* (§ 59 odst. 1, NOZ) V případě, že uplyne doba

omezení svéprávnosti, tak právní účinky omezení zanikají. Pokud se však zahájí v této době řízení o prodloužení doby omezení, tak trvají právní účinky původního rozhodnutí až do vydání nového rozhodnutí, nejdéle však jeden rok. (§ 59, odst. 2, NOZ)

Závěrem této kapitoly můžeme říct, že nová právní úprava v NOZ, se snaží chránit práva a zájmy osob s mentálním postižením, a to formou podpůrných opatření, kterými nabízí pomoc, aniž by byl jedinec omezen ve svéprávnosti. Ale i v případě omezení svéprávnosti má stále na paměti a respektuje jejich osobnost jako každého jiného člověka. K tomuto respektu nabádá i ostatní účastníky řízení.

3 Problematika opatrovnickví

Jak uvádí Juríčková, Ivanová a Filka (2013), tak opatrovnickví je v současné době vnímáno jako fenomén, kterému můžeme obecně rozumět jako jednání za druhého se souhlasem společnosti. Mohli bychom říct, že se jedná o společenskou instituci, která se zabývá ochranou dospělých osob (s mentálním postižením), jež byly společností (rozhodnutím soudu) omezeny rozhodovat o svých záležitostech. Vychází z premisy, že dospělé osoby zbavené svéprávnosti, potřebují při rozhodování pomoci od fyzických či právnických osob, které jsou podle právního rozhodnutí k ochraně vhodnými. Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv (2018) doplňují, že základním cílem opatrovnickví je ochrana zájmů a naplňování práv opatrovance. Následně dodávají, že základem nového pojetí opatrovnickví je to, že je určován osobě, která byla ve svéprávnosti omezena, bylo-li to potřeba k ochraně jejích zájmů nebo vyžadoval to veřejný zájem.

Tato kapitola se tedy bude věnovat tomuto fenoménu, kdy nejprve popíše typy opatrovnickví a opatrovníků, následně seznámím s povinnostmi opatrovníka a závěr kapitoly bude věnován výkonu veřejného opatrovníka, neboť rozhovory v empirické části budou realizovány právě s pracovníky, kteří vykonávají tuto funkci na obcích.

3. 1 Typy opatrovníků

Než si přiblížíme typy opatrovníků, tak je nezbytné říct, kdo jím vůbec může být. NOZ § 63 jasně uvádí, že: *"opatrovníkem nelze jmenovat osobu nezpůsobilou právně jednat nebo osobu, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy opatrovance, ani provozovatele zařízení, kde opatrovanec pobývá nebo které mu poskytuje služby, nebo osobu závislou na takovém zařízení"*. Jak Matiaško a Hofschneiderová (2015) vysvětlují, tak i přes to, že by se provozovatel zařízení nebo jeho zaměstnanec, kde opatrovanec pobývá, jevílo jako vhodným kandidátem pro roli opatrovníka, tak zákon tuto možnost zakazuje především z toho důvodu, že opatrovanec je závislý na daném zařízení, například při zajišťování základních potřeb, tudíž nelze vyloučit zneužití tohoto postavení ze strany poskytovatele služby.

V současné době může být opatrovník jmenován pro několik účelů v rámci opatrovnictví:

- **pro osobu s omezenou svéprávností**, kdy je v rozsudku jasně uvedeno, v jakém rozsahu není člověk způsobilý samostatně jednat a do jaké míry,
- **bez omezení svéprávnosti**, kdy jsou veškerá práva člověka zachována bez omezení, ale pouze v konkrétních případech za něj může jednat opatrovníku, pokud tak stanovil soud v rozsudku, a vždy činí tak, že je to v souladu s vůlí daného člověka,
- **pro správu jmění**, kdy se nejedná o žádný zvláštní typ opatrovnictví, ale o vymezení pravomoci konkrétního opatrovníka. Předmětem jeho činnosti by měla být, jak z názvu vyplývá - správa jmění člověka, nikoli například řešení vhodného nastavení sociálních služeb. Mnohdy ale nemusí být jednoduché od sebe jednotlivé složky pravomoci opatrovníka oddělit. (Metodika výkonu opatrovnictví, 2015)

Současná legislativa a praxe ještě zná takzvaného **procesního opatrovníka**, kdy se jedná o ustanovení opatrovníka **pro jedno konkrétní řízení** po pravomocném rozhodnutí. Jde o situace, kdy osoba nemá ustanoveného opatrovníka soudem z důvodu své vlastní neschopnosti chránit a uplatňovat svá práva. Jedná se zejména o situace pro účely správního nebo soudního řízení. (Ministerstvo vnitra, 2016)

V Metodice výkonu opatrovnictví (2015) se můžeme dále dočíst, že funkci opatrovníka mohou vykonávat tři typy. Prvním typem je **fyzický opatrovník neboli soukromý opatrovník**, kterým označujeme fyzickou osobu, která vykonává opatrovnictví. Zpravidla se jedná o osobu blízkou, nebo přímo příbuznou člověku, kterému byla omezena svéprávnost. Nejčastěji tuto funkci vykonávají blízcí rodinní příslušníci osoby s mentálním postižením. Opatrovnictví v tomto typu je vykonáváno zdarma. Dalším typem, který se objevuje především v zahraničí, je **profesionální opatrovník**, pod kterým si můžeme představit člověka, který vykonává opatrovnictví z vlastní vůle, z čehož vyplývá, že by měl mít na výkon opatrovnictví dostatek času a měl by jej vykonávat kvalitně a s plným nasazením. Oproti soukromému opatrovníkovi, ten profesionální za výkon dostává malou odměnu, která především hradí administrativní a cestovní náklady. Při výkonu své funkce by se měl řídit

doporučeními, které platí pro soukromého opatrovníka, ovšem s úpravami pro opatrovníka veřejného, protože na počátku práce nemá s člověkem důvěrný vztah. Od veřejného opatrovníka se liší tím, že nemá žádný pracovněprávní vztah k obci v této funkci. V současné době není tento typ opatrovníka žádný způsobem formalizován a blíže upraven zákonem. Jak už bylo v textu výše uvedeno, tak třetím typem je **veřejný opatrovník**. Veřejným opatrovníkem označujeme opatrovníka - obec, kde má člověk bydliště, nebo obcí pověřenou právnickou osobou (organizací). Tento typ opatrovníka přichází na řadu až ve chvíli, kdy nemá zájem nikdo mezi příbuznými a blízkými člověka tuto funkci vykonávat a není nalezen žádný jiný vhodný kandidát na opatrovnictví. Jmenování veřejného opatrovníka není vázáno na souhlas obce a jedná se o výkon přenesené působnosti. Opatrovnictví zpravidla vykonává k tomu pověřený pracovník obce. Na malých obcích se můžeme setkat s tím, že funkci vykonává přímo starosta obce. Důležité je doplnit, že se jedná o formu opatrovnictví, která je finančně honorována na rozdíl od soukromého, nikoliv ovšem z finančních prostředků opatrovance. (Valenta, Michalík, Lečbych a kolektiv, 2018)

Jelikož institut výkonu veřejného opatrovníka / opatrovnictví je v současné době často diskutovaným tématem především s ohledem zátěž pro danou obec / pracovníka, tak mu bude věnována samostatná podkapitola.

Obecně platí, že osoba (s mentálním postižením) může mít pouze jednoho opatrovníka. Důvodem je především snaha, aby se předešlo zbytečným komplikacím. Výjimkou bývá správa jmění opatrovance, kterou může v případě potřeby vykonávat více opatrovníků. Pokud má člověk jak klasického opatrovníka, tak zvláštního opatrovníka pro správu jmění, jedná jménem opatrovance před soudem výlučně klasický opatrovník, a to i v záležitostech spravovaného jmění. To samé platí i pro jednání před ostatními orgány veřejné moci. (Matiaško, Hofschneiderová, 2015)

Ve chvíli, kdy soud jmenuje opatrovníka, tak osoba (s mentálním postižením), jenž byl opatrovník jmenován, se na dobu trvání opatrovnictví stává opatrovancem. (§ 463 odst. 1, NOZ)

3. 2 Práva a povinnosti opatrovníka

Stejně jako opatrovníka jmenuje soud, tak současně i určí rozsah jeho práv a povinností. (§ 463 odst. 1, NOZ)

Metodika pro výkon opatrovnictví (2015) uvádí, že opatrovník má určité povinnosti při výkonu opatrovnictví v následujících životních oblastech opatrovance:

- **sociální záležitosti** - zprostředkování pomoci při zajišťování bydlení, využívání veřejných a sociálních služeb, podpora při uzavírání nájemní smlouvy,
- **hájení práv** - kontrola, zda v životě člověka nedochází ke zneužívání jeho práv či jakémukoliv omezování ze strany osob, služeb nebo institucí v jeho okolí, zajištění podpory pro posilování vlastní obhajoby práv,
- **finanční záležitosti** - zprostředkování podpory člověka s hospodaření s finančními prostředky od určité výše dle soudního rozhodnutí, zavedení a správy bankovního účtu,
- **majetkové záležitosti** - správa či podpora ve správě movitého i nemovitého majetku,
- **pracovní záležitosti** - zprostředkování podpory při uzavírání pracovních smluv, vysvětlení pracovní smlouvy,
- **jednání na úřadech** - zprostředkování podpory při vyřizování úředních záležitostí - důchod, dávky sociálního zabezpečení, příspěvek na péči,
- **dodržování léčebného režimu** - zprostředkování podpory při dodržování léčebného režimu.

Následně i § 457 NOZ přesně uvádí, že jak zákonné zastoupení, tak i právě samotné opatrovnictví sleduje ochranu zájmů zastoupeného a naplňování jeho práv. V § 466 NOZ se dále dozvíme, že k povinnostem opatrovníka náleží udržovat s opatrovancem vhodným způsobem a v potřebném rozsahu pravidelné spojení, projevovat o opatrovance skutečný zájem, jakož i dbát o jeho zdravotní stav a starat se o naplnění opatrovancových práv a chránit jeho zájmy. Pokud opatrovník rozhoduje o opatrovancových záležitostech, je povinen mu srozumitelně vysvětlit povahu následky rozhodnutí. Dvořák, Švestka, Zuklínová a kolektiv (2016) doplňují, že

opatrovník je povinen osobně pečovat o opatrovance, věnovat mu pozornost a svůj zájem, především sdělovat mu veškeré důležité informace, zjišťovat názory a přání opatrovance a podle nich postupovat.

Dále opatrovník při plnění svých povinností naplňuje opatrovancovo právní prohlášení, a jak bylo již výše uvedeno, tak dbá jeho názorů, i když je opatrovanec projevil dříve, včetně přesvědčení nebo vyznání, soustavně k nim přihlíží a zařizuje opatrovancovy záležitosti v souladu s nimi. Není-li to možné, postupuje opatrovník podle zájmů opatrovance. Současně opatrovník dbá na to, aby způsob života opatrovance nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby, nelze-li tomu rozumně odporovat, odpovídal i zvláštním opatrovancovým představám a přáním. (§ 467, NOZ).

Oproti tomu opatrovník není oprávněn za opatrovance jednat v záležitostech týkajících se vzniku a zániku manželství, výkonu rodičovských povinností a práv, jakož i pořízení pro případ smrti nebo prohlášení o vydědění a jejich odvolání. (§ 458, NOZ)

Pokud bychom to shrnuli, tak opatrovník právně jedná v mezích svého zmocnění, tedy v rozsahu stanoveném soudem. V praxi to znamená, že nezajišťuje fakticky samotnou činnost, nečiní za člověka všechny úkony, nezajišťuje člověku práci, ale poskytuje podporu při jednání na příslušném úřadu práce a zprostředkuje kontakt na sociální službu, která mu vhodné zaměstnání pomůže najít. Následně akorát kontroluje, že je člověk adekvátně podporován při shánění práce a pokud práci získá, že je pracovní smlouva v pořádku a náplň samotné práce v souladu s přáním a vůlí člověka a odměna za práci je adekvátní rozsahu a výkonu pracovní činnosti. (Metodika výkonu opatrovnictví, 2015) Můžeme tedy říct, že opatrovník je opatrovanci rádcem v každodenních záležitostech jeho života a snaží se ochraňovat jeho práva.

NOZ pamatuje i na to, že pokud opatrovník zemře nebo je odvolán, tak opatrovnictví nezaniká, a dokud soud nejmenuje nového opatrovníka, tak přechází automaticky na veřejného opatrovníka, tedy na obec. Jelikož toto opatrovnictví vzniká přímo ze zákona, tak nevyžaduje žádné rozhodnutí. Zákon se tímto nastavením snaží zajistit, aby i v meziobdobí od smrti opatrovníka do jmenování nového byly chráněny zájmy opatrovance. (Matiaško, Hofschneiderová, 2015)

3. 2. 1 Práva opatrovance

Stejně tak jako má určitá práva a povinnosti opatrovník, tak NOZ připisuje určitá práva i opatrovanci. Opatrovanec se může podílet na kontrole opatrovníka, má právo na získání veškerých vyúčtování svého majetku, které opatrovník povinně předkládal soudu, smí navrhnout, aby opatrovník byl povinen předložit vyúčtování mimořádně, ale také může požádat o ustanovení opatrovnické rady. (Borovská, 2018) Jak uvádí Vocílková (2017), tak **opatrovnická rada** je složena z lidí blízkých opatrovanci a měla by doplňovat a zároveň kontrolovat činnost opatrovníka. Opatrovanec je následně oprávněn do ní volit členy, zúčastňovat se jejich schůzí a také podávat k soudu odvolání proti rozhodnutí opatrovnické rady. (Borovská, 2018)

Důležité je mít na vědomí, že pokud opatrovanec jedná samostatně, ač nemohl jednat bez opatrovníka, lze jeho právní jednání prohlásit za neplatné, jen pokud mu to způsobí újmu. Pokud k nápravě postačí změna rozsahu opatrovancových povinností, soud tak učiní, aniž je vázán návrhy stran. Druhým případem je, kdy opatrovanec jedná též samostatně, ač nemohl jednat bez opatrovníka, bude považováno za platné, pokud jej opatrovník schválil. Toto platí i v případě, že takové právní jednání schválil jednající sám poté, co nabyl svéprávnosti. (§ 65 odst. 1 a 2, NOZ)

3. 3 Veřejné opatrovnictví

Jak již bylo výše zmíněno, pokud nastane situace, že soud nenalezl žádnou vhodnou osobu, ať příbuznou nebo z okolí posuzovaného, tak jmenuje veřejným opatrovníkem obec, kde má opatrovanec bydliště. Bydlištěm se rozumí místo, kde se člověk zdržuje s úmyslem žít tam s výhradou změny okolností trvale. Pokud člověk nemá bydliště, tak se za ně považuje místo, kde žije, anebo se za bydliště považuje místo, kde má majetek, popřípadě, kde měl bydliště naposledy. (Durajová, Machová, Nosková, Rittichová a Vrabcová, 2017)

Podle § 103 odst. 1 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení) ve znění pozdějších předpisů, obec zastupuje navenek starosta. Ten však může na základě udělení plné moci pověřit k výkonu opatrovnictví osobu zařazenou do obecního úřadu. V současné praxi se rozlišují dvě možnosti. Menší obec jinak také obec takzvaného I. typu, kde opatrovnictví vykonává právě jen starosta. Nebo na obcích takzvaného II.

a III. typu, čímž se rozumí pověřené obecní úřadu a obecní úřady s rozšířenou působností, bývá tato agenda svěřována většinou sociálním pracovníkům, popřípadě právníkům nebo tajemníkům úřadu. (Uhrová, 2019) Durajová, Machová, Nosková, Rittichová a Vrabcová (2017, s. 10) doplňují, že *"starosta obce je vždy oprávněn jednat jménem obce při výkonu veřejného opatrovnictví v případě, že žádná z pověřených osob není pro výkon opatrovnictví dostupná."*

Jak dále uvádí Uhrová (2019), tak by se dalo říct, že veřejný opatrovník je "záchranným kruhem", pokud není jiná vhodná osoba, jež by opatrovnictví vykonávala. Je tedy logické, že obec jako veřejný opatrovník své opatrovnictví nemůže odmítnout nebo se ho vzdát.

Machová (in Zpravodaj sociální práce, 4/2019, s. 12) charakterizuje veřejné opatrovnictví jako: *"druh právního vztahu mezi opatrovníkem a opatrovancem, kdy opatrovník zastupuje opatrovance, je tedy oprávněn za něj právně jednat. Opatrovnictví není, jak by mohl naznačovat název, opatrování ve smyslu poskytování osobní péče opatrovanci. Opatrovnictví nespočívá ani ve výkonu sociální práce, byť je právě s ní úzce spojeno. Opatrovníkem je ten, kdo za jiného právně jedná a případně spravuje jeho majetek, dle určení uvedeném v rozhodnutí soudu"*.

3. 3. 1 Legislativní rámec veřejného opatrovnictví

Základním právním rámcem opatrovnictví a právního jednání lidí s mentálním postižením v České republice tvoří Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (2006), která byla publikována v České republice pod č. 10/2010 Sb. m. s. (dále jen Úmluva). Úmluva vytvořila právní základ pro tuto problematiku na mezinárodní úrovni. (Ministerstvo vnitra, 2016)

Spolu s Úmluvou tvoří jádro ochrany lidský práv v České republice ještě i Listina základních práv a svobod, jak již bylo uvedeno v kapitole 1. 4. (Durajová, Machová, Nosková, Rittichová a Vrabcová, 2017)

Jak z předchozích kapitol vyplývá, tak další podporou v této oblasti je NOZ. Dalšími právními předpisy dotýkající se institutu opatrovnictví a zásahů do svéprávnosti jsou zejména ZŘS a zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších

předpisů, které především upravují postup v soudních řízeních ve věcech, jako je právě omezení svéprávnosti, ustanovení opatrovníka, nebo i dohlížení na řádný výkon opatrovnictví. V neposlední řadě nesmíme zapomenout na zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého veřejní opatrovníci zpravidla postupují. (Ministerstvo vnitra, 2016)

Durajová, Machová, Nosková, Rittichová a Vrabcová (2017) doplňují, že dalšími právními předpisy, které regulují postupy veřejného opatrovníka, jsou zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 129/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších předpisů. Dále upozorňují, že **v současné době není zákon, který by zvláště upravoval veřejné opatrovnictví.**

Faltysová (in Zpravodaj sociální práce, 4/2019) upozorňuje na skutečnost, že dosud není výkon veřejného opatrovnictví v kompetenci Ministerstva práce a sociálních věcí, přestože v posledních letech byla za tímto účelem vedena jednání. Doplňuje, že je nutné si uvědomit, že v otázkách výkonu veřejného opatrovnictví a příspěvku na výkon veřejného opatrovnictví je třeba se obracet na Ministerstvo vnitra. A aby toho nebylo málo, tak v oblasti obecných otázek opatrovnictví a omezení svéprávnosti je nutné se obracet na Ministerstvo spravedlnosti. Ministerstvo práce a sociálních věcí tedy nemůže vydávat stanoviska a doporučené postupy, které by veřejní opatrovníci uvítali, neboť mu toto oprávnění nepřísluší.

3. 3. 2 Výkon veřejného opatrovnictví a sociální práce

V předchozích kapitolách jsme se dozvěděli, že ve většině případů agenda opatrovnictví spadá pod sociální odbory a je právě svěřována sociálním pracovníkům. Sice je *"sociální práce multioborovou disciplínou a přistupuje ke klientovi v kontextu jeho sociálního prostředí, jeho minulosti, od které se odvíjí současnost, a na které je možné stavět budoucnost, ale přesto je potřeba sociální práci a opatrovnictví odlišovat"*. (Ministerstvo vnitra, 2016, s. 30)

Co se týče vztahu výkonu veřejného opatrovnictví a sociální práce, tak je velice zajímavé sdělení od Faltysové k této problematice (in Zpravodaj sociální práce, 4/2019), která uvádí, že je z praxe Ministerstva práce a sociálních věcí známo, že

výkon veřejného opatrovnickví bývá v rámci obecních úřadu zařazován do odborů, v jejichž gesci je sociální tematika. Následně výkonem veřejného opatrovnickví bývá někde pověřován i právě sociální pracovník. Jak však uvádí, tak výkon veřejného opatrovnickví není výkonem sociální práce, a tudíž dochází k nevyužití sociálních pracovníků, a to i s ohledem na fakt, že mnohé obecní úřady sdělují, že při hledání nových sociálních pracovníků tyto nachází jen velmi těžce a někdy musí výběrová řízení vyhlášovat i opakovaně. Doplnuje, že v žádném případě nemá být podceňován výkon veřejného opatrovnickví, náhled vychází pouze z faktu, že na výkon veřejného opatrovnickví nejsou jasně definovány odborné předpoklady, a proto lze využít i absolventy středoškolského vzdělání s maturitou, zejména sociálních a pečovatelských oborů. Dále dodává, že častým argumentem pro kumulaci funkcí veřejného opatrovníka a sociálního pracovníka je to, že opatrovanec mimo jiné potřebuje také podporu sociálního pracovníka k zajištění svých potřeb a k vyřešení své nepříznivé sociální situace, a proto je pozice veřejného opatrovníka obsazována sociálním pracovníkem s odbornou kvalifikací pro výkon sociální práce. Následně přesně citují: *"Pokud by však mělo být postupováno touto logikou, musel by mít veřejný opatrovník multioborové vysokoškolské vzdělání, jelikož opatrovanec také možná potřebuje léčbu lékaře specializovaného na psychiatrii, možná podporu psychologa či speciálního pedagoga, ale možná také podporu právníka či ekonoma nebo odborníka na investice či realitního makléře (vlastní-li majetek, akcie apod.) a takto bychom mohli pokračovat dále. Znamená to tedy, že veřejný opatrovník musí splnit odborné předpoklady pro všechna tato povolání? Nebo že pozice veřejného opatrovníka bude obsazována ekonomy, právníky, lékaři...? S ohledem na veškeré uvedené důvody MPSV nepodporuje kumulace funkcí sociálního pracovníka a veřejného opatrovníka, stejně jako kumulaci funkcí sociálních pracovníků obecně (z praxe MPSV je známá kumulace například také s agendou parkovacích karet, sociálních pohřbů, zvláštního příjemce a další). Tato filozofie je uplatňována také v rámci dotace na výkon sociální práce na obecních a krajských úřadů (mimo sociální-právní ochrany dětí), když lze nad základní výpočet dotace získat bonifikaci, pokud u obecního/krajského úřadu nedochází ke kumulaci funkcí sociálního pracovníka (nedochází tak ke znevýhodnění subjektů, které kumulované funkce mají, jelikož základní výpočet je pro všechny subjekty stejný)."* (Faltysová in Zpravodaj sociální práce, 4/2019, s. 8)

Machová (in Zpravodaj sociální práce, 4/2019) si před zodpovězení otázky, zda má být výkon sociální práce a veřejného opatrovníka kumulován v agendě jednoho pracovníka, tak si nejprve shrnuje základní informace o výkonu činností těchto rolí. Já si s dovolením půjčím její porovnání, kdy odpovídá na otázku: "Co dělá sociální pracovník / veřejný opatrovník?".

"Co dělá sociální pracovník:

- *řídí se zákonem o sociálních službách,*
- *využívá metody sociální práce,*
- *individuálně plánuje s klientem,*
- *evaluuje případy,*
- *zjišťuje nepříznivou sociální situaci,*
- *provádí depistáž v přirozeném prostředí klientů,*
- *provádí sociální šetření,*
- *poskytuje sociální poradenství,*
- *poskytuje odborné sociální poradenství,*
- *dokumentuje práci (JIS OK systém),*
- *plánuje s klientem,*
- *spolupracuje se sociálními pracovníky a dalšími institucemi,*
- *koordinuje poskytování pomoci s více subjekty,*
- *monitoruje dodržování práv,*
- *pracuje zejména případově,*
- *zastupuje práva klienta,*
- *svou prací přispívá k odstranění nepříznivé sociální situace klientů,*
- *motivuje klienta,*
- *poskytuje situační a krizovou intervenci,*
- *realizuje případové konference,*
- *vypracovává podkladové zprávy pro třetí osoby (se souhlasem),*
- *koordinuje při případové práci pomoc třetích osob,*
- *vykonává další činnosti, které vyžaduje aktuální situace klienta."*

(Machová in Zpravodaj sociální práce, 4/2019, s. 10-11)

"Co dělá veřejný opatrovník:

- *řídí se občanským zákoníkem,*
- *je s opatrovancem v kontaktu,*
- *plní povinnosti dané zákonem, § 466 a 467 OZ,*
- *zastupuje opatrovance v právních záležitostech podle vymezení v rozsudku,*
- *komunikuje se soudy, státními organizacemi, se sociálními a dalšími službami,*
- *hájí práva opatrovance v otázkách zdraví,*
- *dokumentuje,*
- *podává opatrovnickému soudu zprávy,*
- *spolupracuje se sociálními pracovníky a dalšími odbornými pracovníky obecního*
- *úřadu,*
- *spolupracuje s rodinou a sociálním okolím opatrovance,*
- *spolupracuje s lékaři,*
- *spolupracuje s opatrovnickou radou,*
- *napomáhá zajišťování běžných záležitostí,*
- *a vykonává další činnosti. "*

(Machová in Zpravodaj sociální práce, 4/2019, s. 13)

Machová (in Zpravodaj sociální práce, 4/2019, s. 13) odpovídá na výše uvedenou otázku následovně a dále dodává: *"Kumulace agend výkonu činností sociální práce a výkonu veřejného opatrovnictví je v praxi častá, přináší však řadu problémů. Například je nemožné agendy přesně oddělit (časově a v dokumentaci). Rozdíly mezi agendami jsou často nesrozumitelné pro vedoucí pracovníky, pro kolegy, pro klienty a pro veřejnost. Některé situace jsou často časově i odborově velmi náročné. Ne každý opatrovaný potřebuje např. sociální intervenci, jeho právní omezení se týká kupříkladu jen hospodaření, v ostatních záležitostech běžného života je plně soběstačný. Obě profese kladou na pracovníka vysoké nároky jak odborné, tak osobnostní. Jak ale v praxi optimálně oddělit obě profese je otázka, kterou se zabývá každý sociální pracovník, který má kumulovanou funkci s výkonem sociální práce v přenesené působnosti. Ve stávající praxi je pro sociálního pracovníka obtížné toto oddělovat, neboť sociální pracovníci zároveň vykonávající veřejné opatrovnictví chtějí*

práci související s výkonem veřejného opatrovnictví zúročit i v sociální práci, protože výkon obou agend zabere sociálnímu pracovníkovi hodně času. Často se v praxi stává, že opatrovanec je zároveň osobou v nepříznivé sociální situaci, kterou obvykle jakémukoliv jinému klientovi pomáhá řešit sociální pracovník, jež mu poskytuje zejména podporu při řešení jeho situace. Také z tohoto důvodu je někdy v praxi velmi obtížné jednotlivé agendy oddělovat."

Závěrem bychom mohli konstatovat, že určitý vztah veřejného opatrovníka a sociálního pracovníka by měl existovat, neboť role opatrovníka by měla především spočívat v zajištění a dohledu nad tím, zda je opatrovanci zabezpečena veškerá podpora, aby mohl žít co nejvíce samostatně, aby mohl uplatňovat svá práva a měl dostatečné vztahové zázemí. V této roli veřejný opatrovník zprostředkovává potřebnou podporu a právě by měl využívat poradenství sociálního pracovníka, ale i podpory ze strany sociálních služeb. Obě role by měly být jasně odděleny, tak i jejich kompetence. Nemělo by však docházet ke kumulaci těchto funkcí. (Ministerstvo vnitra, 2016)

EMPIRICKÁ ČÁST

4 Výzkumné šetření

Kapitoly empirické části budou stěžejní pro mou diplomovou práci, protože se v nich budu zabývat přípravou a realizací výzkumného šetření, které navazují na teoretickou část této práce. V této kapitole se nejprve zaměřím na formulaci a stanovením hlavního cíle, který si transformuji do hlavní výzkumné otázky, ta se dále bude dělit na dílčí výzkumné otázky. Pro každou z dílčích výzkumných otázek vytvořím sadu několik otázek tazatelských, které podle potřeby budou doplněny otázkami doplňujícími podle toho, jak se bude rozhovor vyvíjet. Vše bude přehledně znázorněno v transformační tabulce. Následně se zaměřím na vymezení metodologie výzkumného šetření, v níž se pokusím zdůvodnit volbu zvolené výzkumné strategie, dále výzkumné metody a techniky sběru dat. Neopomenu ani na charakteristiku informantů a popis realizace výzkumné strategie. Bude popsán i průběh sběru dat a etická hlediska realizované strategie. Doufám, že mé výzkumné šetření bude vhodně zvolené k dané problematice a současně se mi podaří nalézt informace, které umožní další zajímavý na problematiku svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením a výkon veřejného opatrovnictví.

4. 1 Formulace výzkumného cíle a výzkumných otázek

Hlavním cílem této diplomové práce je zjistit pohledy a postoje veřejných opatrovníků k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Mou snahou bude zjistit, jak veřejní opatrovníci vnímají svéprávnost a ochranu práv osob s mentálním postižením. Především jak jsou vnímána práva osob s mentálním postižením, jaké mají osobní zkušenosti s uplatňováním práv klientů a jak vnímají omezení některých práv, které vyplývají z omezení svéprávnosti. Dále se zaměřím na opatrovnictví osob s mentálním postižením pohledem veřejných opatrovníků. Položím si otázku, jestli by například doporučovali, aby opatrovníkem osoby s mentálním postižením byl někdo z rodiny či z okruhu osob blízkých opatrovanci. Zaměřím se také na vztah opatrovníka a opatrovance, jejich práva a povinnosti. V neposlední řadě se zaměřím na výkon veřejného opatrovnictví pohledem těch, kdo jej vykonávají.

Pokusím se zjistit, jestli mají dostatečnou oporu v platné legislativě. Případně, zda něco postrádají nebo se setkávají s nějakými překážkami při výkonu této funkce.

Hlavní cíl jsem si pro lepší uchopení přeformulovala do hlavní výzkumné otázky: **Zjistit, jaký pohled či postoj mají veřejní opatrovníci k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením?**

Jak již jsem uvedla v úvodu této kapitoly, tak jsem si hlavní výzkumnou otázku rozdělila do třech dílčích výzkumných otázek, které mi pomohou držet se daného tématu, a tak lépe provést výzkum a zaměřit se na danou problematiku.

DVO1: Zjistit, jak je vnímána svéprávnost a opatrovnictví osob s mentálním postižením?

Touto dílčí výzkumnou otázkou se budu snažit zjistit, jaký mají veřejní opatrovníci pohled na svéprávnost a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Bude mě též zajímat, zda se veřejní opatrovníci domnívají, že je ochrana práv osob s mentálním postižením dostatečně ukotvena v platné legislativě. Dotazovat se jich budu také na to, jaké mají zkušenosti s uplatňováním práv svých klientů, jak vnímají svéprávnost osob s mentálním postižením s porovnáním se zdravými lidmi a jestli omezení svéprávnosti vnímají jako ochranu dotyčného člověka nebo jako ochranu společnosti.

DVO2: Zjistit, jak je vnímáno opatrovnictví osob s mentálním postižením?

Tato dílčí výzkumná otázka bude zaměřena na opatrovnictví osob s mentálním postižením. Navážu na první dílčí výzkumnou otázku a rozvinu otázku tím směrem, že pokud je osobě s mentálním postižením omezena svéprávnost, tak jaké je její opatrovnictví pohledem opatrovníka. Pokusím se zjistit, zda vnímají nějaký rozdíl mezi opatrovnictvím osoby s mentálním postižením a jiných osob, například duševně nemocných. Současně mě bude zajímat, jestli by doporučovali, aby namísto výkonu veřejného opatrovnictví, opatrovnictví vykonával někdo z rodiny nebo okruhu blízkých osob opatrovanci. Zaměřím se také na vztah opatrovníka a opatrovance, jejich vzájemná práva a povinnosti.

DVO3: Zjistit, jak vnímají veřejní opatrovníci výkon veřejného opatrovnictví?

Vzhledem k časté skutečnosti, že opatrovanci nemají nikoho blízkého, kdo by jim mohl vykonávat opatrovance a tato povinnost spadá na veřejné opatrovníky, tak se poslední dílčí výzkumná otázka bude zaměřovat na to, jak veřejní opatrovníci vnímají výkon této funkce. Zeptám se jich, jaké je podle nich nejvhodnější vzdělání a jaké kompetence vnímají jako stěžejní pro výkon této funkce. Současně mě bude zajímat, jakou cítí oporu v platných právních předpisech a zda by uvítali ukotvení veřejného opatrovnictví v samostatném zákoně. Neopomenu se dotázat, jestli něco postrádají při výkonu této funkce, nebo jestli se setkávají s nějakými problémy. Případně jestli nějakým způsobem vnímají jako problém nebo překážku skutečnost, že dochází ke kumulaci funkcí veřejného opatrovníka se sociálním pracovníkem, či jinou funkcí.

Výše uvedené dílčí výzkumné otázky rozšířím do jednotlivých tazatelských otázek, které mi pomohou držet se dané problematiky a vést velmi konkrétní rozhovor na dané téma. V případě potřeby a podle směru rozhovoru budou tazatelské otázky doplněny o doplňující otázky, které by mohly danou problematiku obohatit či ozřejmit. Zvolené otázky budou vytvořeny právě pro zvolenou techniku sběru dat, kterým bude polostrukturovaný rozhovor. Otázky budou nastaveny tak, aby umožňovaly informantům se doptat, ale i možnost otázku přeskočit, pokud by byla zodpovězena v předchozí otázce.

Na další straně Tabulka č. 1 v záhlaví popisuje stanovenou hlavní výzkumnou otázku a následně je vždy uvedena dílčí výzkumná otázka, technika sběru dat, informanti, tazatelské a doplňující otázky.

Tabulka č. 1: Transformace dílčích výzkumných otázek do tazatelských otázek

Hlavní cíl: Zjistit jaký pohled či postoj mají veřejní opatrovníci k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením?				
Dílčí výzkumná otázka	Výzkumný nástroj	Informanti	Tazatelské otázky	Doplňující otázky
DVO1: Zjistit, jak je vnímána svéprávnost a ochrana práv osob s mentálním postižením?	polostrukturovaný rozhovor	pracovníci vykonávající funkci veřejného opatrovníka	<p>TO1: Domníváte se, že ochrana práv osob s mentálním postižením je dostatečně ukotvena v mezinárodní a české legislativě?</p> <p>TO2: Jaké jsou Vaše zkušenosti s uplatňováním práv klientů?</p> <p>TO3: Jak vnímáte svéprávnost osob s mentálním postižením? Mají mít stejná práva a povinnosti jako zdraví lidé?</p> <p>TO4: Jak vnímáte možnost omezení svéprávnosti? Vidíte to spíše jako ochranu dotčené osoby nebo spíše jako ochranu společnosti?</p> <p>TO5: Jaká jsou nejčastější omezení vyplývající z omezení svéprávnosti?</p> <p>TO6: Domníváte se, že by některému z Vašich opatrovanců stačilo využít některý z institutů NOZ, aniž by došlo k omezení svéprávnosti?</p> <p>TO7: Zabýval/a jste se myšlenkou, co by přineslo některému s Vašich opatrovanců plné navrácení svéprávnosti?</p> <p>TO8: Je možné postavení opatrovníka nějakým způsobem zneužít vůči nesvéprávnému?</p>	<p>DO1: Pokud ne, co Vám chybí? A proč?</p> <p>DO2: Daří se Vám je uplatňovat, případně v čem vnímáte, že je největší problém?</p> <p>DO5: Myslíte si, že jsou to vhodně zvolená omezení?</p>

<p>DVO2: Zjistit, jak je vnímáno opatrovnictví osob s mentálním postižením?</p>	<p>polostruktu- rovaný rozhovor</p>	<p>pracovníci vykonávající funkci veřejného opatrovníka</p>	<p>TO1: Liší se podle Vás opatrovnictví osob s mentálním postižením oproti opatrovnictví jiných osob, například duševně nemocných? TO2: Vnímáte rozdíl mezi opatrovnictvím veřejného opatrovníka a opatrovníka z okruhu osob blízkých opatrovanci? TO3: Domníváte se, že by u osob s mentálním postižením bylo vhodnější, aby jeho opatrovníkem byl někdo z rodiny, případně osoba blízká? TO4: Jaký by měl dle Vás být vztah opatrovníka a opatrovance? TO5: Jaká jsou nejčastější práva a povinnosti opatrovníka? Jaká opatrovance? TO6: Jakou roli by měl dle Vás opatrovník v životě opatrovance zastávat? TO7: Jaká by dle Vás měla být intenzita vztahu mezi opatrovníkem a opatrovance? TO8: Děláte něco nad rámec svých povinností ve svém volnu? TO9: Jakým způsobem řešíte situaci, kdy dochází k rozporu mezi právním opatrovance a ochranou jeho zájmů?</p>	<p>DO1: Pokud ano, tak v čem nejvíce? DO2: Pokud ano, tak v čem? DO3: Případně z jakého důvodu? DO4: měl by být omezen spíše na právní úkony nebo by měl zastávat větší roli v životě opatrovance? Co si myslíte, že by bylo vhodné pro osoby s mentálním postižením? DO6: Jaká je praxe? DO7: Jak často jste v osobní kontaktu v praxi? DO8: Případně z jakého důvodu?</p>
--	---	---	--	--

<p>DVO3: Zjistit, jak vnímají veřejní opatrovníci výkon veřejného opatrovnictví?</p>	<p>polostruktu- rovaný rozhovor</p>	<p>pracovníci vykonávající funkci veřejného opatrovníka</p>	<p>TO1: Jaké vzdělání považujete v oblasti veřejného opatrovnictví za dostatečné pro výkon funkce veřejného opatrovníka? TO2: Jaké kompetence považujete v oblasti veřejného opatrovnictví za stěžejní? TO3: Prosím uveďte, jakou cítíte oporu pro výkon funkce veřejného opatrovníka v právních předpisech? TO4: Uvítal/a byste možnost ukotvení problematiky veřejného opatrovnictví v samostatném zákoně? TO5: Postrádáte něco při výkonu veřejného opatrovnictví? TO6: Setkáváte se s nějakými problémy při výkonu veřejného opatrovnictví? TO7: Vnímáte nějaký přínos ve Vaší práci? TO8: Vnímáte jako překážku/problém kumulaci funkcí při výkonu veřejného opatrovnictví?</p>	<p>DO3: Případně ze strany státu? DO4: Co by to přineslo? DO5: Případně co? DO7: Pokud ano, tak v čem nejvíce?</p>
---	---	---	---	---

Zdroj: Autorka

4. 2 Volba výzkumné strategie

Podle Reichla (2009) na strategii výzkumu bývá v literatuře nahlíženo jako na určitý specifický koncept řešení výzkumného úkolu, který zahrnuje řadu, jak teoretický, metodologických, ale i organizačních aspektů. **Za výzkumnou strategii tedy můžeme považovat obecný přístup k řešení výzkumné otázky.** Obecně můžeme výzkumné strategie dělit z různých hledisek, ale jak se shodují Reichel (2009) s Vymětalem (2004), tak obvyklým rozdělením je dělení na výzkumné **strategie kvalitativní, kvantitativní** a eventuálně **kombinované (smíšené)**. A i přes to, že se tyto strategie navzájem doplňují a obohacují a jak z výše uvedeného vyplývá, tak mohou být aplikovány současně pro získání co největšího přehledu o zkoumaném prvku, tak mezi nimi existují i určité rozdíly. Tyto rozdíly je nutné si ještě před zahájením výzkumu prostudovat a rozhodnout se, kterou strategii zvolíme, a bude pro náš výzkum nejvhodnější. I přes to, že některé výzkumy mohou být spojením těchto dvou strategií, obecně se však pro bakalářské a diplomové práce volí jen jedna z nich. (Dovinová, 2018)

V následujících podkapitolách se tedy zaměřím na charakteristiku těchto dvou výzkumných strategií, definuji rozdíly mezi nimi a zdůvodním volbu výzkumné strategie pro mou diplomovou práci.

4. 2. 1 Kvantitativní výzkumná strategie

Pro kvantitativní výzkumné strategie je charakteristické, že využívají metodu dotazování, které je možné provádět formou osobních rozhovorů, anketárních šetření, telefonickým dotazováním či dotazováním přes internet. Jejich cílem je zjistit, jak velká část cílové skupiny vykazuje určité konkrétní znaky. Základem kvantitativních výzkumů jsou hypotézy. (Machková, 2009)

Kvantitativní přístup podle Reichla (2009, s. 40) je: *"stručně vzato, předpokládá, že fenomény sociálního světa (různé aspekty, objekty, procesy ad.), které činí předmětem zkoumání, jsou svým způsobem měřitelné, či minimálně nějak tříditelné, uspořádatelné. Informace o nich, získávané v jisté kvantifikovatelné a co nejvíce formálně porovnatelné podobě. Pak je analyzuje statistickými metodami se záměrem ověřit platnost představ o výskytu nějakých charakteristik zkoumaných fenoménů,*

případně o vzájemných vztazích těchto charakteristik, také o jejich vztazích k dalším objektům a jejich vlastnostem apod."

Pokud bychom chtěli shrnout výše uvedené, tak kvantitativní přístupy k výzkumu v sociálních vědách se v mnohém podobají metodologii přírodních věd, neboť se předpokládá, že lidské chování můžeme do jisté míry měřit a předpovídat. Tento přístup využívá náhodné výběry, experimenty, silně strukturovaný sběr dat pomocí testů, dotazníků nebo pozorování. Zpravidla se jedná o postup, kdy konstruované koncepty zjišťujeme pomocí měření, následně získaná data analyzujeme statistickými metodami s cílem je explodovat, popisovat, případně ověřujeme pravdivost naší představ o vztahu sledovaných proměnných. (Hendl, 2016)

4. 2. 2 Kvalitativní výzkumná strategie

Oproti výše uvedené kvantitativní výzkumné strategii, tak ta kvalitativní výzkumná strategie: *"představuje řadu rozdílných postupů, které se snaží najít porozumění zkoumanému sociálnímu problému."* (Reichel, 2009, s. 40) Disman (in Reichel, 2009, s. 285) uvádí, že *"kvalitativní výzkum je nenumerické šetření a interpretace sociální reality"*. Jak dále Reichel (2009) uvádí, tak jedinečnost kvalitativních přístupů není pouze v tom, že nepracují s měřitelnými charakteristikami, ale především pokoušejí se na určitý fenomén nahlížen v pro něj autentickém prostředí. Tedy vytvářet jeho obraz v co možná nejkompexnější podobě, včetně podob jeho vztahů s dalšími aspekty. Údaje jsou získávány hlouběji a s delším kontaktem s prostředím.

Creswell (in Hendl, 2016, s. 46) definuje kvalitativním výzkum jako: *"proces hledání porozumění založen na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách."* Machková (2009) doplňuje, že kvalitativní metody výzkumu nám pomáhají získat informace, které nám vysvětlují příčiny chování jednotlivců.

Závěrem bychom mohli shrnout, že v případě kvalitativní výzkumné strategie výzkumník vybírá na začátku výzkumu téma a určí základní výzkumné otázky, kdy otázky může v průběhu výzkumu upravovat nebo doplňovat. Jedná se o pružný typ

výzkumu, kdy v jeho průběhu nevznikají pouze výzkumné otázky, ale také hypotézy i nová rozhodnutí, jak zvolený výzkumný plán upravit. Práce výzkumníka je někdy označována jako práce detektiva, protože je to právě on, kdo vyhledává a analyzuje jakékoli informace, které přispívají k ozřejnění výzkumných otázek, provádí deduktivní a induktivní závěry. Charakteristické pro tento typ strategie je i fakt, že výzkumník vybírá na základě svých úvah a následně své domněnky a závěry přezkoumává. (Hendl, 2016)

Jak Hendl (2016, s. 165) uvádí: "*volba metody se má řídit výzkumným problémem*", a právě proto jsem si na základě charakteru hlavní výzkumné otázky: "Zjistit, jaký pohled či postoj mají veřejní opatrovníci k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením?" zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, která bude realizována formou polostrukturovaných rozhovorů. Domnívám se, že tato výzkumná strategie je vhodná vzhledem k hlavní výzkumné otázce. V mém výzkumu si nebudu stanovovat žádné hypotézy, ani ověřovat nějaké teorie. Zaměřím se především na názory a postoje veřejných opatrovníků na svéprávnost a ochranu osob s mentálním postižením. Zajímá se budu i o to, jak oni osobně vnímají opatrovnictví osob s mentálním postižením. A v neposlední řadě se zaměřím na výkon veřejného opatrovnictví očima těch, kteří tuto funkci vykonávají. Získané odpovědi se nebudou dát nijak zobecňovat, ani z nich nebude možné dělat zobecnitelné závěry, nebo zkoumat jejich četnost, intenzitu či frekvenci. Bude možné pouze vytvářet závěry, které budou ve vztahu ke zkoumanému prvku. V plánovaném výzkumu se tedy budu zaměřovat na problematiku svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením pohledem veřejných opatrovníků.

4. 3 Výzkumné metody a techniky sběru informací

V první řadě je důležité říct, že každá metoda, typ, nástroj či technika mají jak svá pozitiva, tak negativa. Jak uvádějí (Kozel, Mynářová, Svobodová, 2011), tak se vždy rozhodujeme na základě dostupných kapacit, jak lidských, tak technických, kterými daný výzkumník disponuje, ale také podle konkrétně řešeného problému.

Jak z předchozí podkapitoly vyplývá, tak nejprve je potřeba se rozhodnout o typu prováděného výzkumu, kdy já jsem si zvolila kvalitativní výzkumnou strategii.

V závislosti na typu výzkumu je dále potřeba vybrat metodu sběru dat, kterou použijeme. Hendl (2016) uvádí, že mezi nejčastější způsoby shromažďování kvalitativních dat patří dotazování (interview), pozorování a sběr (analýza) dokumentů. Stručná charakteristika, popis výhod a nevýhod jednotlivých metod je uveden v níže uvedené Tabulce č. 2, kterou jsem převzala od Hendla.

Tabulka č. 2: Základní metody kvalitativního sběru dat

Typ sběru dat	Volby	Výhody	Omezení
Pozorování	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Úplný participant ▪ Pozorovatel jako participant ▪ Participant jako pozorovatel ▪ Úplný pozorovatel 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Výzkumník má zkušenosti z první ruky. Zaznamenává neobvyklé události. ▪ Užitečné při explodování témat, která není vhodné zmiňovat v rozhovoru. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Výzkumník může ovlivňovat dění. ▪ O některých „soukromých“ záležitostech nelze informovat. ▪ Výzkumník nemusí být úspěšný, nemá dovednosti. ▪ Určitým typem účastníků jsou potíže při navazování přístupu (děti).
Interview	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Interview s návodem ▪ Narativní interview ▪ Skupinové interview ▪ Neformální rozhovor ▪ Fenomenologický rozhovor 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Užitečné, jestliže nelze pozorovat. ▪ Lze zaznamenat i to, co bylo. ▪ Dovoluje kontrolu situace sběru dat. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nepřímá informace, filtrovaná informantem. ▪ Často v umělých podmínkách. ▪ Přítomnost výzkumníka může vést ke zkreslení. ▪ Lidé neumějí vyprávět.
Dokumenty	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Veřejné dokumenty ▪ Soukromé dokumenty ▪ E-diskuze 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Umožňuje analyzovat jazyk a slova. ▪ Dosažitelný bez ohledu na dobu, neobtruzivní (nevtíravý). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Může se jednat o chráněné informace. ▪ Vyžaduje vyhledání informace.

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Informace jsou pečlivě zpracované. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vyžaduje přepis nebo skenování do počítače. ▪ Materiál může být nekompletní. ▪ Materiál nemusí být přesný a autentický.
--	--	--	---

Zdroj: Jan Hendl (2016, s. 166)

Pro svou práci jsem si zvolila metodu dotazování, formou polostrukturovaného rozhovoru, protože: „*v případě polostrukturovaného rozhovoru má tazatel k dispozici seznam otázek, které musí zaznít (zpravidla vede část rozhovoru ve stanoveném pořadí). Znění otázek, příp. další dotazy volně doplňuje, např. podle znalostí respondenta.*“ (Kozel, Mynářová, Svobodová, 2011, s. 191), a tudíž budu mít větší jistotu, že díky předpřipraveným otázkám, které budu chtít informantům pokládat, tak na žádnou nezapomenu a bude to pro mě takové vodítko, které mě postupně provede mnou stanovenými oblastmi. Domnívám se, že přínos bude i v tom, že pokud některá otázka bude zodpovězena v otázce předchozí, tak bude danou otázku možné přeskočit. Současně se mi otevře možnost se doptávat, pokud bude potřeba.

4. 4 Výběr a charakteristika informantů

Podle mého názoru je výběr informantů do výzkumu jedním ze stěžejních kamenů každé diplomové práce, protože nikdy nemáme jistotu, že zvolení informanti, budou schopni zodpovědět naše otázky a poskytnout nám informace, po kterých pátráme, ale především, jestli budou ochotní s námi rozhovor vůbec realizovat. V první řadě je důležité se rozhodnout a stanovit si, kdo budou ti praví informanti pro náš výzkum, abychom získali již zmíněné potřebné informace. Vzhledem ke skutečnosti, že se chci své diplomové práci zabývat problematikou svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením, tak přicházelo v úvahu, že by mými informanty mohli být rodinní příslušníci a osoby blízké opatrovanci, které vykonávají funkci opatrovníka, nebo takzvaní veřejní opatrovníci, tedy buď starostové příslušných obcí, nebo pracovníci obecních a městských úřadů, kteří jsou pověřeni k výkonu této funkce. Vzala jsem však v úvahu fakt, že mým cílem je se zajímat i o problematiku veřejného opatrovnictví, takže výběr informantů se okamžitě zúžil na veřejné opatrovníky.

Na začátku roku 2019, když jsem se zabývala výběrem informantů, tak jsem ještě pracovala jako asistentka starosty města, a tudíž jsem měla možnost si udělat nezávazné šetření mezi starosty okolních spádových obcí a zjistit, která obec je veřejným opatrovníkem a zda tuto funkci vykonává přímo starosta. Zjistila jsem, že ve většině případů starosta pověří příslušného zaměstnance obecního či městského úřadu, aby tuto funkci zajišťoval. Ti starostové, kteří funkci nikoho nepověřili, však měli natolik práce, že se mi již předem omluvili, že by nebyli ochotni se mnou rozhovor realizovat. Na základě této skutečnosti jsem se rozhodla, že rozhovory uskutečním s informanty, kteří jsou pracovníci či pracovnice obecních a městských úřadů a jsou pověřeni k výkonu funkce veřejného opatrovníka. V souvislosti s tím, že se v diplomové práci zaměřuji na opatrovnictví osob s mentálním postižením, tak další podmínkou byla zkušenost s opatrovnictvím osoby s mentálním postižením.

Následně od června do září 2019 proběhly rozhovory s 8 pracovníci městských úřadů obcí s přenesenou a rozšířenou působností, které jsou pověřeny k výkonu funkce veřejného opatrovníka a jejich opatrovanci byly nebo jsou osoby s mentálním postižením. V Tabulce č. 3 nalezneme charakteristiku informantů, která je záměrně strohá a obsahuje pouze informace o věku, nejvyšším dosaženém vzdělání, délce výkonu funkce veřejného opatrovníka, počtu svěřených opatrovanců a pozici (funkci) vykonávanou na městském úřadě. Hlavním důvodem, proč nejsou informantky více charakterizovány, je zachování jejich anonymity.

Tabulka č. 3: Charakteristika informantů

Pořadí	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	Obor	Délka výkonu funkce VO	Počet opatrovanců	Pozice (funkce) na MěÚ
1.	45 let	bakalářské	sociální práce	12 let	7	sociální pracovník, veřejný opatrovník
2.	38 let	vyšší odborné	sociální práce	5 let	3	sociální pracovník, veřejný opatrovník
3.	55 let	bakalářské	sociální práce	19 let	3	vedoucí odboru, veřejný opatrovník
4.	55 let	středoškolské	sociálně-právní	7 let	22	sociální pracovník, veřejný opatrovník, vydávání průkazů ZTP, bytová agenda
5.	37 let	magisterské	sociální a charitativní práce	2 roky	24	sociální pracovník, veřejný opatrovník
6.	29 let	bakalářské	veřejná správa	1 rok	23	sociální pracovník, veřejný opatrovník
7.	50 let	magisterské	sociální práce	7 let	4	vedoucí odboru, veřejný opatrovník
8.	55 let	bakalářské	sociální práce	5 let	4	sociální pracovník, veřejný opatrovník

Zdroj:
Autorka

Poznámky:

U informantů, kde není uvedeno, že se jedná o vedoucí odboru, tak to jsou odborné referentky příslušného městského úřadu.

Význam zkratk: VO = veřejný opatrovník, MěÚ = městský úřad.

4. 5 Realizace výzkumného šetření a průběh sběru informací

Co se týče realizace výzkumného šetření, tak probíhalo následujícím způsobem: výběr výzkumné strategie, zvolení výzkumné metody a techniky, příprava polostrukturovaného rozhovoru (vytvoření tazatelských otázek), výběr vhodných informantů pro výzkum, kontaktování vybraných informantů, realizace rozhovorů, nahrávka na diktafon (mobil), přepis realizovaných rozhovorů a interpretace získaných informací.

Jak již z výše uvedených kapitol vyplývá, tak prvním krokem k realizaci výzkumného šetření bylo zvolení vhodné výzkumné strategie a výzkumné metody. S ohledem na zvolené téma diplomové práce, jsem si vybrala kvalitativní výzkumnou strategii, kterou jsem následně realizovala formou polostrukturovaného rozhovoru. Hlavním cílem bylo zjistit, jaký pohled či postoj mají veřejní opatrovníci k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Hlavní cíl jsem si rozdělila do třech dílčích výzkumných otázek, které obsahovaly celkem 25 tazatelských otázek, jež byly doprovázeny doplňujícími otázkami, pokud bylo potřeba nebo se to jevílo jako přínosné. Pro svou diplomovou práci jsem si zvolila jako informanty pracovníky městských úřadů, kteří jsou pověřeni pro výkon funkce veřejného opatrovníka. Kritériem, na které městské úřady se obrátím, byla dojezdová doba maximálně 2 hodiny veřejným dopravním prostředkem z místa mého současného bydliště, protože nevlastním osobní automobil. Vzhledem k tomu, že jsem též zaměstnankyní městského úřadu, tak jsem vyloučila veřejného opatrovníka našeho úřadu, protože jsem chtěla předejít případnému zkreslení rozhovoru. Poté, co jsem věděla, které městské úřady spadají do mnou vytvořeného „teritoria“, tak jsem si na jejich webových stránkách zjistila, kdo je pověřen k výkonu veřejného opatrovnictví. Buď jsem přímo oslovila dotyčného s dotazem, zda by byl ochotný se mnou rozhovor uskutečnit, nebo jsem se obrátila na vedoucí příslušných odborů s prosbou, zda by mi poskytli informaci, kdo je u nich na úřadě pověřen k výkonu veřejného opatrovnictví. Poté, co jsem měla kontakty na příslušné pracovníky, tak jsem je přímo oslovila, kde jsem nejprve představila mou diplomovou práci a následně se jich zeptala, zda by byli ochotni rozhovory na dané téma uskutečnit. Část oslovených úřadů, nebo pracovníků buď vůbec nereagovala, nebo mi sdělili, že se na danou cílovou skupinu (osoby

s mentálním postižením) nezaměřují, nebo z časových důvodů nejsou schopni rozhovor uskutečnit. S tou částí pracovníků, kteří mi potvrdili, že jsou ochotni se mnou realizovat daný rozhovor, jsem domlouvala přesný termín našeho setkání. Vzhledem k tomu, že studuji při zaměstnání a dovolenou využívám na dny, kdy jsem ve škole a současně vím, že během letních měsíců je na úřadě takzvaná „okurková sezóna“, tedy klidnější období, tak se jako nejvhodnější období pro uskutečnění rozhovorů jeví období od června do srpna. Toto období pro realizaci rozhovorů se potvrdilo jako vhodné a všechny rozhovory se v něm uskutečnily zpravidla buď ve čtvrtek, nebo v pátek, protože to nejsou úřední dny a mohla jsem se tak dostavit na pracoviště daných informantů, aniž bych jim nějak více narušovala jejich práci. Než byly rozhovory realizovány, tak jsem daným informantům zaslala návrh dotazníku, abych si ověřila, zda tazatelské otázky jsou srozumitelné a také, aby věděli, co mohou od rozhovoru očekávat a případně se na něj předem připravit. Před samotnou realizací rozhovoru jsem informantům zopakovala, že jsem studentkou navazujícího magisterského oboru Sociální práce Univerzity Hradec Králové, představila jim téma mé práce a ujistila je, že získané informace budou využity pouze pro účely diplomové práce. Se souhlasem informantů byl každý rozhovor nahráván na mobilní telefon, který mi posloužil jako diktafon. Rozhovory probíhaly v rozmezí od 25 do 45 minut. Během samotných rozhovorů jsem si dělala písemné poznámky pro případ, kdyby mi selhala technika. Následně jsem získané rozhovory podle nahrávek přepsala, abych získané informace mohla interpretovat do jednotlivých dílčích výzkumných a tazatelských otázek, čemuž se bude věnovat pátá kapitola. Přepis jednoho z rozhovorů je v příloze A. Všechny záznamy a přepisy rozhovorů jsou uloženy v mém archivu.

4. 6 Reflexe etických rizik výzkumu

Naprosto souhlasím s tvrzením Švaříčka, Šed'ové a kolektivu (2007), kteří uvádějí, že prakticky v rámci každého výzkumu je třeba řešit určité etické otázky, dilemata či rizika. Uvádějí, že mezi etické aspekty výzkumu patří možnost zpřístupnění práce účastníkům výzkumu. Hendl (2016) doplňuje, že dále se jedná o ochranu soukromí respondentů, dodržení zásady anonymity, poskytnutí emočního bezpečí a získání informovaného souhlasu ohledně účasti na výzkumném šetření.

Hlavním vodítkem pro mě osobně bylo tzv. Výzkumníkovo desatero, které vyšlo v článku časopisu Sociální práce. Toto desatero se zaměřuje na etické aspekty, které výzkumník musí dodržovat, aby neporušil některé z lidských práv či svobod a aby dosáhl, co nejvíce reálného a na důvěře postaveného dialogu. Desatero tedy zahrnuje:

1. soukromí a důvěrnost,
2. poučený souhlas,
3. emoční bezpečí,
4. citlivost výzkumníka,
5. zatajení cílů a okolností výzkumu,
6. princip řádného citování a odkazování,
7. reciprocita,
8. zpřístupnění práce účastníků výzkumu
9. a zodpovědnost výzkumného pracovníka.

(Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2011)

Výše uvedenou problematikou jsem se musela zabývat i já v rámci realizovaného výzkumného šetření. Jak jsem již uvedla, tak též pracuji na městském úřadě. Takže aby bylo výzkumné šetření provedeno bez střetu zájmů, neoslovila jsem v rámci výzkumného šetření naši pracovníci, která vykonává funkci veřejného opatrovníka. Vnímala jsem, že by nejen příslušnost k tomuto úřadu, ale především určitý vztah k mé kolegyni, by mohl ovlivnit samotný rozhovor a informace, které bych z něj získala.

Jak již bylo uvedeno v textu výše, tak jsem nejen při oslovování možných informantů, ale i před začátkem rozhovoru, jsem každého informanta seznámila s tématem mé diplomové práce a ujistila je, že získané informace budou využity pouze pro účely této práce. Všichni mí informanti ústně souhlasili s účastí na výzkumném šetření. Dále jsem všechny ujistila, že i přes to, že rozhovory budou nahrávány, tak bude zachována jejich anonymita. Současně rozhovory probíhali v kancelářích, nebo zasedacích místnostech, kde jsem byla pouze já a informant tak, aby bylo poskytnuto emoční bezpečí a ochrana soukromí daného informanta.

Z mého pohledu by dalším možným rizikem mohla být moje malá zkušenost s realizací podobného výzkumu, což by se mohlo odrazit v tom, že podcením výběr mých

informantů, odbočím od tématu nebo časovou náročnost zvoleného výzkumu. Nejen já, ale i mí informanti si na rozhovory vyčlenili dostatek času a také jsem jim předem poslala osnovu rozhovoru s otázkami, které jim budu pokládat a během rozhovoru měla dotazník stále před sebou tak, abych si ověřila, že jsem žádnou z otázek nevynechala. Domnívám se tedy tvrdit, že výše uvedená rizika se nenaplnila.

5 Interpretace dílčích výzkumných otázek

Dle mého názoru se tato kapitola bude zaměřovat na nejdůležitější část této práce, a to na samotný výzkum. Vzhledem k tomu, že byl výzkum realizován kvalitativní výzkumnou metodou s použitím polostrukturovaného rozhovoru, tak nejprve budu interpretovat jednotlivé dílčí výzkumné otázky dle odpovědí mých informantů a jelikož se jednalo pouze o ženy, tak informantek. U některých tazatelských otázek budu uvádět doslovné citace od mých informantů a mnou snahou bude v jejich odpovědích nalézt shodu či rozdíl. Závěrem získané výsledky interpretuji a utvořím z nich tak závěr praktické části této diplomové práce. Své informanty budu označovat zkratkami VO1 – VO8, odkazující na veřejné opatrovnice.

5. 1 Interpretace DVO1

DVO1: Zjistit, jak je vnímána svéprávnost a ochrana osob s mentálním postižením?

V této dílčí výzkumné otázce se zaměřuji na pohled veřejných opatrovníků na svéprávnost a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Z tohoto dílčího cíle budou interpretovány názory a pohledy na ochranu jejich práv a zkušenosti s jejich uplatňováním z pohledu informantů, dále mě bude zajímat pohled na svéprávnost a její omezení, zároveň budu zjišťovat, jaká jsou nejčastější omezení. Následně se pokusím zjistit, jestli by dle názorů informantek stačilo některým z jejich opatrovanců mírnější opatření, než je využití omezení svéprávnosti. Současně mě bude i zajímat, co si myslí, že by jejich opatrovancům přineslo plné navrácení svéprávnosti. A poslední tazatelskou otázkou tohoto dílčího cíle se budu zajímat, zda se dá postavení opatrovníka nějakým způsobem zneužít vůči nesvéprávnému.

TO1: Domníváte se, že ochrana práv osob s mentálním postižením je dostatečně ukotvena v mezinárodní a české legislativě?

Jak již napovídá samotná otázka, tak jsem se snažila zjistit, jestli se veřejné opatrovnice domnívají, že je ochrana práv osob s mentálním postižením dostatečně ukotvena v mezinárodní a české legislativě. Případně, jestli jim něco chybí nebo by potřebovalo něco upravit. Většina informantek se domnívá, že ochrana práv této cílové

skupiny je dostatečně ukotvena, a to na základě Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením. Informantka VO6 uvedla, že je vždycky co vylepšovat, ale více to nerozvádí. VO8 tomuto názoru oponovala: „*Až, až... Domnívám se, že těch práv mají někdy až moc.*“.

TO2: Jaké jsou Vaše zkušenosti s uplatňováním práv klientů?

V odpovědích na tuto otázku můžeme najít shodu v tom, že to záleží na situaci a na tom, o jakého klienta se jedná. VO4 uvádí, že je to hodně o snaze a komunikaci sociálního pracovníka, tedy veřejného opatrovníka, jak bude hájit a prosazovat práva svého klienta. VO2 uvádí, že: „*Pokud se jedná o osoby s mentálním postižením, tak to takový problém není. Je spousta zařízení, chráněných bydlení apod. Mnohem horší je uplatňování práv klientů psychiatrických ... pro ně moc služeb není.*“. VO1 uvedla příklad z praxe, kdy měla problém na Úřadu práce ČR s přiznáním příspěvku na péči, který by dle jejího názoru měl být přiznán okamžitě, protože klient měl mentální postižení a přidruženou duševní poruchu, byl v péči psychiatra a nebyl soběstačný. Přesto mu byl příspěvek přidělen až na třetí žádost, a to až během čtyř let a na základě odvolání. VO7 tvrdí, že se nedaří uplatňovat práva klientů, protože situace ve společnosti jí není ještě teď nakloněná i přes to, že vidíme určitou transformaci. Cituji: „*Společnost není připravená... Dám Vám příklad... Sháníte byt, byt' jen v domě s pečovatelskou službou pro člověka s mentálním postižením a ta nedůvěra ostatních spolubydlících... sousedů je natolik veliká, že leckdy to skončí nepřidělením bytu. Jen kvůli tomu, že je člověk jinej... Oni nevědí, co postižení obnáší a co mají očekávat.*“.

TO3: Jak vnímáte svéprávnost osob s mentálním postižením? Mají mít stejná práva a povinnosti jako zdraví lidé?

Všechny dotázané informantky se v podstatě shodly, že osoby s mentálním postižením by neměly mít stejná práva a povinnosti jako zdraví lidé. VO1 uvádí svůj názor a odůvodnění: „*Ne, neměli by mít stejná práva a povinnosti... že škodili by sami sobě, například při uzavírání nevýhodných smluv... To je můj názor.*“. VO2 sděluje, že: „*To je složitá otázka. Omezení svéprávnosti je nástroj k ochraně osoby, která je omezena ve svéprávnosti, takže se nedá říct, že se jim berou práva zdravých lidí. Pokud není osoba s mentálním postižením omezena a soud to tak shledal, tak ať má práva zdravých*

lidí.“. VO6 připouští, že záleží na stupni postiženým, jakým člověk trpí a jestli je schopný. Pokládá si současně několik otázek, čeho jsou schopni a co chápou? Kdyby měli stejná práva a povinnosti, tak to znamená, že by měli chodit i do práce? Jsou toho vůbec schopni? Závěrem dodává, že opravdu záleží na stupni mentálního postižení a je to dost individuální.

TO4: Jak vnímáte možnost omezení svéprávnosti? Vidíte to spíše jako ochranu dotčené osoby nebo spíše jako ochranu společnosti?

Na základě této otázky bylo zjištěno, že možnost omezení svéprávnosti je vnímána jako ochrana dotčené osoby, v našem případě tedy osob s mentálním postižením. VO2 uvádí, že omezení svéprávnosti slouží jako ochrana dotčené osoby, protože: „*Většinou tyto lidé neznají hodnotu peněz, jsou lehce manipulovatelní a přehnaně důvěřiví. Takže opatrovník je vede, dohlíží na ně a pomáhá v záležitostech, ve kterých se jim svéprávnosti nedostává.*“. S ní souhlasí i VO8, která uvádí: „*Určitě, určitě. Na jejich ochranu, před sebou samými, aby se třeba nevrhli do bezhlavého uzavírání různých smluv... zadlužování, využívání ze skupinky... prostě občanů, kteří nepracují a kteří by si je vyhlídli a žili by z jejich peněz. Je tam toho spousta.*“. Informantka VO7 doplňuje, že omezení svéprávnosti jako ochrana společnosti byla v dřívější právní úpravě.

TO5: Jaká jsou nejčastější omezení vyplývající z omezení svéprávnosti?

Informantky uvedly, že mezi nejčastější omezení svéprávnosti bývá nakládání s majetkem, uzavírání smluv a pracovně-právních vztahů, souhlas se zdravotními úkony a vyřizování záležitostí na úradech. VO1 doplňuje, že se v současné době řeší i volební právo a jeho omezení, jak aktivního, tak pasivního volebního práva. Když jsem se dotazovaných zeptala, zda se domnívají, zda to jsou vhodně zvolená omezení, tak se všechny shodly, že ano.

TO6: Domníváte se, že by některému z Vašich opatrovanců stačilo využít některých z institutů NOZ, aniž by došlo k omezení svéprávnosti?

V případě této otázky se všechny dotazované ve svých odpovědích shodovaly, a to s tím závěrem, že by u jejich klientů nepostačil některý, dalo by se říct z mírnějších institutů, které nabízí NOZ. Domnívají se, že omezení svéprávnosti je správně zvolené

opatření. VO1 uvádí svůj příklad, kdy se svých opatrovanců má dva klienty, kteří nejsou omezeni ve svéprávnosti, ale soud jim ustanovil opatrovníka, protože pro svůj zdravotní stav nejsou schopni samostatného právního jednání. Cituji: „*Opatrovník má stejná práva a povinnosti, takže mohou jednat pouze v běžných záležitostech každodenního života... Ale vysvětlovala mě to vyšší soudní úřednice, že když mi to přišlo, že jsou na tom tak špatně, že se ani nemusí omezovat ve svéprávnosti...*“. Když jsem se dále doptala, jak by to bylo u těch ostatních, kteří normálně fungují, tak odpověděla, že: „*Tam je určitě namístě omezení svéprávnosti... u žádného si nedovedu představit mírnější opatření...nápomoc, zastoupení členem domácnosti. To by asi špatně dopadlo.*“.

TO7: Zabýval/a jste se myšlenkou, co by přineslo některému z Vašich opatrovanců plné navrácení svéprávnosti?

Všechny informantky přiznaly, že se touto myšlenkou již několikrát zabývaly, nebo ji dokonce řešily se svými klienty, kdy VO5 uvádí svou osobní zkušenost: „... *jedna třeba paní nad tím tak trochu polemizovala... ale když jí potom vysvětlíte, co všechno to právě obnáší... Což jako ten přechod z toho, že sama nemusí nic a pak měla sama úplně všechno, tak jako hnedka řekla, že teda v žádném případě... Takže podle mě jo, byl by to tak strašný skok, že by bylo minimálně potřeba dva roky je na to připravovat a nejsem si jistá, jestli by to byli schopni zvládnout... kord když jsou třeba omezeni už třeba třicet let a dýl.*“. Všechny se ovšem shodly, že kdyby jejich klientům byla navracená svéprávnost, tak by jim to přineslo spoustu problémů, protože by neuměli hospodařit s penězi, a tak by přicházeli o peníze, ztratili by bydlení či zaměstnání. Informantka VO7 uvádí: „*Vzhledem k tomu, že to jsou zejména klienti, kteří jsou omezeni na financích, tak sice by jim to přineslo svobodu, volnost... ale velký finanční problémy. Jsou velmi důvěřiví, neznají hodnotu peněz.*“.

TO8: Je možné postavení opatrovníka nějakým způsobem zneužít vůči nesvéprávnému?

Při čtení odpovědí na tuto otázku jsem zjistila, že dotazované mají různé názory, kdy jedna strana uvádí, že se postavení opatrovníka, především veřejného, se nedá žádným způsobem zneužít. Zdůvodňují to tak, že jsou neustále kontrolování, jak z pohledu

svého zaměstnavatele, tak i soudem. Druhá část dotazovaných si připouští, že tím, jaké mají postavení vůči opatrovanému, tak se může jednat o určitou manipulaci. Informantka VO6 uvádí, že se postavení opatrovníka dá zneužít, kdy popisuje, jakým způsobem vnímá manipulaci jako možné zneužití: „Manipulace... i když nevím, jestli zrovna my, protože jako veřejný opatrovník jsme kontrolovány víc. Ale co se týče v rodině, tak tam prostě ohledně peněz, si myslím, že je to hodně zneužívány, ale neříkám, že je to úplně v neprospěch klienta. To jako že rodina utratí celý jeho důchod včetně příspěvku na péči a nic mu nespoří, to neznamená, že je to něco špatného. Ale určitě to tak je.“. VO7 souhlasí, že postavení opatrovníka lze zneužít a uvádí: „Ano, prosazování naší moci, nebrání respektu na jeho přání, neprobírání s ním jeho přání. To je velmi lehký zneužití, když pomínu nějaké nekalosti ve financích, což u nás nepřichází v úvahu, my jsme kontrolovány. Ale i to využití moci, máme velký vliv.“.

Shrnutí DVO1

První dílčí výzkumná otázka věnovala pozornost pohledu veřejných opatrovníků na svéprávnost a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Z odpovědí veřejných opatrovnic na tuto otázku jasně vyplynulo, že dle jejich názoru je ochrana práv dostatečně ukotvena v mezinárodní a české legislativě, a to především Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením. Co se týče osobních zkušeností s uplatňováním práv svých klientů, tak veřejné opatrovnice uváděly, že záleží na situaci a na tom, o jakého klienta se jedná. Problémy, které informantky ve svých odpovědích uvedly, byly spojené s procesem přiznáním příspěvku na péči a se zajištěním ubytování pro svého klienta v zařízení, který by odpovídal jeho potřebám. Svěprávnost osob s mentálním postižením je dotazovanými vnímána tak, že by tito lidé neměli mít stejná práva a povinnosti jako zdraví lidé. Odůvodněním tohoto tvrzení bylo, že by si tito lidé škodili sami sobě a pokud by měli mít stejné povinnosti, tak jestli jsou jich vůbec schopni? Všechny informantky se jednomyslně shodly, že možnost omezení svéprávnosti slouží jednoznačně jako ochrana dotyčného člověka, nikoliv ochrana společnosti. Mezi nejčastější omezení svéprávnosti dle výpovědí bývá nakládání s majetkem, uzavírání smluv a pracovních vztahů, souhlas se zdravotními úkony a vyřizování záležitostí na úřadech. Následně bylo zjištěno, že dle mínění oslovených veřejných opatrovnic, by žádném z jejich klientů (opatrovaných)

nepostačilo využít některých z institutů NOZ, aniž by došlo k omezení svéprávnosti. I přes to, že všechny informantky, že omezení svéprávnosti je správně zvolené opatření, tak se zabývaly myšlenkou, co by některému z jejich opatrovanců přineslo plné navrácení svéprávnosti. Shodly se však na tom, že pokud by se tak stalo, tak by to dotyčným přinesl spousty problémů. Poslední otázka tohoto dílčího cíle se věnovala postavení opatrovníka a možného zneužití vůči nesvéprávnému. V této části se názory lišily, protože jedna strana uváděla, že tím, že jde o veřejnou funkci, která je neustále kontrolována, tak postavení opatrovníka není možné zneužít. Druhá část připustila, že si uvědomují určitou moc s ní spojenou manipulaci, kterou by bylo možné zneužít vůči opatrovanému. Závěrem shrnutí DVO1 se domnívám, že tento dílčí cíl byl naplněn.

5. 2 Interpretace DVO2

DVO2: Zjistit, jak je vnímáno opatrovnictví osob s mentálním postižením?

Touto dílčí výzkumnou otázkou navazuji na předchozí výzkumnou otázku, kdy se snažím ponořit hlouběji do problematiky výkonu veřejného opatrovnictví se zaměřením na opatrované s mentálním postižením. Zajímat mě bude, jestli veřejní opatrovníci shledávají rozdíl mezi opatrovnictvím osob s mentálním postižením nebo třeba duševně nemocných, nebo zda je rozdíl mezi opatrovnictvím veřejného opatrovníka a opatrovnictvím, které vykonává někdo z okruhu osob blízkých opatrovanci. Dotazuji se, jestli by u osob s mentálním postižením bylo vhodnější soukromé opatrovnictví. Vzhledem k tomu, že NOZ stanovuje, aby opatrovník s opatrovancem udržoval pravidelný kontakt a projevoval o něj opravdový zájem, tak se zaměřuji na vztah těchto dvou, kdy se ptám, jaký by dle jejich názoru měl být vztah, jak intenzivní nebo jakou roli by měl opatrovník v životě opatrovance zastávat. Bude položena i otázka, jestli na základě výkonu této funkce, dělají opatrovníci něco nad rámec svých povinností. Závěr bude zaměřen na řešení situací, kdy dojde k rozpor mezi přáním opatrovance a ochranou osobních zájmů, protože opatrovník je povinen toto neustále reflektovat při výkonu své funkce.

TO1: Liší se podle Vás opatrovnictví osob s mentálním postižením oproti opatrovnictví jiných osob, například duševně nemocných?

Na tuto otázku měly veřejné opatrovnice dva odlišné názory. První část, a to většina, společně souhlasila, že žádný rozdíl v opatrovnictví neshledávají. Druhá část, veřejných opatrovnic (VO2, VO7 a VO8) se shodla, že se liší opatrovnictví osob s mentálním postižením oproti jiným osobám. Při položení doplňující otázky v čem nejvíce se liší, tak odpovídaly následovně. Informantka VO2 uvedla: „*To rozhodně. U duševně nemocných je opatrovnictví složitější vzhledem k jejich výkyvům nálad a atakům nemoci, je těžší se s nimi domluvit a podobně. Máme opatrovanou, která nás velmi hrubě slovně napadala ve své atace. To u mentálně postižených většinou není.*“. Jiný pohled poskytla VO7: „*Mentálně postižení jsou hodně hodní, s nimi je to krásná práce... duševní porucha, to jsou lidi agresivní a podobně.*“. Informantka VO8 porovnávala opatrovnictví osob s mentálním postižením s opatrovnictvím osoby, která je na něčem závislá. Sdělila, že hlavní rozdíl je v tom, že závislý člověk je totálně nespolehlivý a tím je s nimi těžší spolupráce.

TO2: Vnímáte rozdíl mezi opatrovnictvím veřejného opatrovníka a opatrovníka z okruhu osob blízkých opatrovančí?

Touto otázkou jsem se dozvěděla, že všechny oslovené opatrovnice shledávají rozdíl mezi opatrovnictvím veřejného opatrovníka a opatrovníka z okruhu osob blízkých opatrovanému. Uváděnými rozdíly byly: veřejný opatrovník nefunguje mimo svou pracovní dobu úřadu (večery, víkendy), u veřejného opatrovnictví se musí déle budovat vztah, aby si opatrovaný na opatrovníka zvykl, u rodinného příslušníka je vztah osobnější, vřelejší a opatrovanému je věnován větší čas, veřejný opatrovník je pod větší kontrolou než soukromý, soukromý opatrovník má citovou vazbu, při soukromém opatrovnictví je manipulace mnohem přirozenější, veřejný opatrovník je spíše na formální náležitosti oproti tomu soukromý opatrovník funguje komplexně při péči o opatrovaného, veřejní opatrovníci jsou vzdělávaní, ale osoba blízká je samouk, pokud opatrovnictví vykonává osoba blízká opatrovanému (rodina), tak je to pro něj dost psychicky náročné.

TO3: Domníváte se, že by u osob s mentálním postižením bylo vhodnější, aby jeho opatrovníkem byl někdo z rodiny, případně osoba blízká?

Když jsem tuto otázku podkládala dotazovaným, tak jsem viděla, že je to pro ně otázka, nad kterou se musí hlouběji zamyslet a berou v potaz různé perspektivy. Většina se shodla, že u osob s mentálním postižením by bylo vhodnější, aby jeho opatrovníkem byl někdo z rodiny. VO3 uvedla: „*Protože... já si myslím, že jako obec by toho opatrovníka měla vykonávat jenom v nejkrajnějších případech, a né prostě šmahem. Pokud je někdo z rodiny, tak by ta rodina měla by vždy mít přednost.*“. Podobný názor měla i informantka VO6, která uvedla, že opatrovník z rodiny má na opatrovaného více času, disponuje informacemi, co si opatrovaný přeje a jaké má potřeby. VO7 odůvodňuje, že pro osoby s mentálním postižením je vhodnější, aby opatrovníkem byl někdo z rodiny: „*Protože ho víc zná, dokáže mu lépe naslouchat, zná tu jeho historii, může naskočít okamžitě.*“. VO8 upozornila, že i přes to, že je vhodnější, aby opatrovníkem byl někdo z rodiny, tak je to pro toho člověka velice psychicky i fyzicky náročné.

TO4: Jaký by měl dle Vás být vztah opatrovníka a opatrovance?

Touto otázkou se podařilo zjistit, že všichni oslovení veřejní opatrovníci vnímají základ pro budování vztahu ty povinnosti, které vyplývají v rozsudku. Z čehož plyne, že vztah opatrovníka a opatrovance by měl být spíše formální. Pracovnice však přiznaly, že takový vztah nelze v praxi udržet. Pokud totiž veřejný opatrovník chce zajistit dobrou spolupráci s opatrovaným, tak je současně nutné budovat vzájemnou důvěru, kterou nelze pouze na formálním vztahu budovat. Informantka VO7 sdělila: „*Vzhledem k tomu, že jsme veřejným opatrovníkem, tak musíme být profesionály, tak by tam podle mého neměl být bližší vztah. Ale leckdy tom nejde zamezit. Ať už tím, že opatrovanec nemá nikoho blízkého, tudíž jsme s ním v nejčastějším kontaktu my a on si k nám získá důvěru, ale i obráceně, že my můžeme vnímat opatrovance jako lehce zneužitelného od okolí a tak si sami k němu vytvoříme bližší vztah.*“. VO8 uvedla příklad z praxe: „*... v praxi je to tak, že na mě volají ve městě, chtějí se se mnou bavit a jak jsem tu z tohoto města, tak se to nedá úplně oddělit, abych nezastávala větší roli v jejich životě. Zlatě zaměstnanec, který si třeba odjede do jiného města, ale když jsem v tomto městě, kde mám opatrovance, tak s tím celkem počítám, že to tak bude, ale to*

je i v sociální práci, že stanete součástí jejich života. Já to tedy nedokáži úplně striktně oddělit. Nemůžu říct, že když tu zavřu dveře, takže končím s prací... Ne, protože je potkávám, protože oni jsou dost fascinovaní, že třeba než si zvyknou, že mám taky normální života a že mě vidí někde nakupovat.“

TO5: Jaká jsou nejčastější práva a povinnost opatrovníka? Jaká opatrovance?

Z odpovědí na tuto otázku vyplynulo, že z rozsudku o omezení svéprávnosti jsou stanoveny povinnosti, které má veřejný opatrovník plnit. Odpověď VO2 podává celkové shrnutí k povinnostem veřejného opatrovníka. Cituji: *„Hlavní povinností opatrovníka je hájit zájmy opatrovance a naplňování práv opatrovance. Veřejný opatrovník by měl po domluvě s opatrovancem právně jednat jen v oblastech, které mu jsou vymezeny soudním rozhodnutím. Také by měl usilovat o to, aby opatření byla pro opatrovance co nejméně omezující. Veřejný opatrovník by měl usilovat o změnu situace člověka, který žije v podmínkách pro něj nevyhovujících nebo v podmínkách, které toleruje jen proto, že nemá zkušenost s lepší alternativou. Jeho úsilí by mělo spočívat v právním jednání podle vůle opatrovance směrem k rozšíření jeho možností a v podpoře dalších kroků u příslušných institucí a organizací. Opatrovník také musí každý rok podávat zprávu o výkonu opatrovanců.“*, kdy se v této odpovědi promítly i odpovědi ostatních informantek. Dále se dotázané shodly, že si neuvědomují, že by měly nějaká práva, a to jak plynoucí z této funkce, či vůči opatrovanému. Současně uvedly, že neshledávají, že by měl opatrovaný nějaké povinnosti. Dle VO1 má opatrovaný právo navrhnout osobu opatrovníka, podat odvolání na opatrovníka a jednat ve věcech, ve kterých je soud neomezil.

TO6: Jakou roli by měl dle Vás opatrovník v životě opatrovance zastávat?

Odpovědi na tuto otázku byly podobné, jako u TO4, kdy by role opatrovníka měla vycházet z rozsudku a měla by být spíše formální, ale praxe je jiná. VO1 uvedla, že by opatrovník měl fungovat jako zástupce opatrovaného, ale současně přiznává, že někdy funguje jako kamarádka či zpovědník, pokud se opatrovaný chce svěřit. VO3 uvádí, že praxe je taková, že veřejný opatrovník funguje jako máma a táta. Velice zajímavý názor k zamyšlení o zásahu do života opatrovance uvedla VO7: *„Zasahujeme mu do života, to je jak jsem již říkala, tak za prvé je to zásah do té důvěry, to je zásah ta moc,*

kteřá se taky může uplatnit, takže i to je zásah. Každopádně já bych asi potřebovala přiblížit definici tohoto pojmu zásah... Samozřejmě zasahujeme jenom tím, že za námi chodí, že ho navštívujeme my, leckdy nás nechce...“.

TO7: Jaká by dle Vás měla být intenzita vztahu mezi opatrovníkem a opatrovancem?

Ze získaných odpovědí na tuto otázku vyplynulo, že veřejný opatrovník by měl být s opatrovaným v pravidelném spojení, jak je stanoveno v zákoně. Na doplňující otázku, jak často jsou v osobním kontaktu v praxi, vypovídali, že ta četnost je velice individuální. S některými se stýkají pravidelně několikrát týdně, s jinými třeba pouze třikrát do měsíce a u opatrovaných, kteří jsou umístěni v zařízeních, tak ten kontakt je nejméně častý.

TO8: Děláte něco nad rámec svých povinností ve svém volnu?

Většina dotázaných uvedla, že na základě toho, že mají dobře nastavené hranice ve vztahu se svými opatrovanými, tak nedělají nic nad rámec svých povinností ve svém volnu. VO3 uvedla, že se jí stává, že vykonává nějaké činnosti pro opatrovaného ve svém volnu, mimo pracovní dobu. Jedná se především o případy, kdy si jede osobně něco nakoupit a ví, že to její opatrovaný také potřebuje, tak mu to koupí a zaveze k němu domů, protože v tom vidí ulehčení práce. Oproti tomu informantka VO4 sděluje, že nevykonává nic nad rámec pracovní doby, ale pokud v sobotu nebo v neděli zavolají z nemocnice, že je její opatrovaný hospitalizovaný a je potřeba podepsat dokumenty o umístění, tak nemá problém do té nemocnice zajít a učinit potřebné kroky i přes to, že je to v jejím osobním volnu.

TO9: Jakým způsobem řešíte situaci, kdy dochází k rozporu mezi přáním opatrovance a ochranou jeho zájmů?

Oslovené veřejné opatrovnice uvedly, že mají zkušenosti s řešením situací, kdy dochází k rozporu mezi přáním opatrovance a ochranou jeho zájmů. Hlavním nástrojem při řešení této situace je dle jejich výpovědí komunikace, ve které je situace několikrát popsána, zdůvodněna se snahou, co nejlépe vysvětlit opatrovanému, že se jedná o ochranu jeho zájmů. Ve složitějších situacích je využívána případová konference, a pokud ani to nezafunguje, tak se veřejní opatrovníci obracejí na soud.

Shrnutí DVO2

Druhá dílčí výzkumná otázka se zaměřovala na problematiku opatrovnictví osob s mentálním postižením. Touto výzkumnou otázkou bylo zjištěno, že v opatrovnictví osob s mentálním postižených a jiných osob, rozdíl není. Pouze menšina oponovala a uváděla, že opatrovnictví osob s mentálním postižením je jednodušší oproti opatrovnictví duševně nemocných nebo závislých na návykových látkách. Rozdíl byl shledán v opatrovnictví veřejného opatrovníka a z okruhu osob blízkých opatrovanému, a to hned z několika důvodů. Mezi rozdíly dotazované uváděly vztah, náročnost práce pro soukromého opatrovníka, větší kontrola veřejného opatrovníka, nebo vzdělávání opatrovníků. Shoda v odpovědích byla nalezena v případě, kdy jsem se doptávala, zda by pro osobu s mentálním postižením bylo vhodnější, aby opatrovníka vykonávala osoba blízká opatrovanému. Všechny se shodly, že by to bylo vhodnější a veřejný opatrovník by měl být jen v krajních případech. Základem pro vztah opatrovníka a opatrovance jsou povinnosti, které vyplývají z rozsudku soudu o omezení svéprávnosti. Vztah by dle jejich slov měl být sice formální, ale v praxi je to těžce udržitelné, protože existuje vzájemná vazba mezi opatrovníkem a opatrovancem. Co se týče povinností veřejného opatrovníka, tak ty vycházejí také z rozsudku, které by měl plnit. Informantky uvedly, že si neuvědomují, že by při výkonu této funkce měly nějaká práva. Stejný pohled měly i na povinnosti opatrovance. Právním opatrovance dle výpovědi je navrhnout osobu opatrovníka, podat odvolání na opatrovníka a jednat ve věcech, ve kterých je soud neomezil. Role veřejného opatrovníka v životě opatrovance by měla být také spíše formální, protože vychází z rozsudku. Ovšem i v tomto případě je těžké tomu dostát, jelikož v případě některých klientů veřejný opatrovník nahrazuje kamarádka, nebo dokonce rodiče, protože nikoho jiného dotyčný nemá. Vzhledem k povinnosti veřejného opatrovníka, aby měl s opatrovaným pravidelné spojení, tak bylo zjištěno, že pravidelnost je velmi individuální a liší se klient od klienta. S některými opatrovanci se stýkají pravidelně několikrát týdně, s jinými méně. Na základě dobře nastavených hranic mezi opatrovníkem a opatrovancem, tak nedochází k tomu, že by opatrovníci dělali něco nad rámec svých povinností. Pouze jedna z dotázaných uvedla, že tak občas činí, ale jen na základě své dobré vůle. Závěr této dílčí výzkumné otázky byl věnován situacím, kdy dochází k rozporu mezi přáním opatrovance a ochranou jeho zájmů. Osvědčeným

nástrojem se ukázala komunikace a vysvětlování. V případech, kdy je to nedostačující, tak jsou využívány případové konference a v těch složitějších situacích se veřejní opatrovníci obrací na soud, aby případně stanovil kolizního opatrovníka.

5. 3 Interpretace DVO3

DVO3: Zjistit, jak vnímají veřejní opatrovníci výkon veřejného opatrovnictví?

Třetí a zároveň poslední dílčí výzkumná otázka se bude zaměřovat na výkon veřejného opatrovnictví očima veřejných opatrovníků. Přesněji jaké vzdělání je pro výkon této funkce dostačující, případně jakými kompetencemi by měl veřejný opatrovník disponovat. Zájem o získání informací bude směřován i na to, jakou mají opatrovníci oporu v zákoně a zda uvítali ukotvení veřejného opatrovnictví v samostatné právní úpravě. Pokusím se zjistit, zda při výkonu této funkce opatrovníci něco postrádají, či s jakými překážkami se v praxi setkávají. Zajímat mě bude i vnímání výkonu jejich funkce, jestli shledávají ve své práci nějaký přínos. Závěr této výzkumné otázky bude věnován kumulaci funkcí při výkonu veřejného opatrovnictví.

TO1: Jaké vzdělání považujete v oblasti veřejného opatrovnictví za dostatečné pro výkon funkce veřejného opatrovníka?

Otázka zaměřená na nejvhodnější vzdělání pro výkon veřejného opatrovnictví přinesla velmi zajímavé a pestré názory. Pouze VO5 a VO6 se shodly, aby se jednalo o vzdělání minimálně vysokoškolské. Oproti tomu VO4 upozorňovala na důležitost praxe: „*Já Vám to řeknu takhle, nemyslím si, že vysokoškolské vzdělání je úplně bezpodmínečně nutné u této práce. Je to o tom, že jednak jakou, kdo má praxi s lidma... To že někdo přijde a bude mít vysokou školu, dobře absolvovat školu, tak si myslím, že je ta praxe důležitá. Možná nějaké sociální zaměření...*“. Se sociálním zaměřením, nebo vystudovanou sociální prací souhlasily VO1, VO3, VO6 a VO7. VO6 dále uváděla: „*Nad tím jsem hodně přemýšlela... měl by to být takový Ferda Mravenec, jo... Takže já třeba osobně jsem si prošla docela hodně oborama... Já mám vlastně zdravotku, sociální práci, tu veřejnou správu, ale studovala jsem i ekonomiku... Ještě mi tam chybí právo a psychologie to bych si tak tipla, že by to bylo ještě dobrý. Jo, takže z těchto všech oblastí. Sociální je určitě vhodný, ale podle mě by bylo vhodný i to právo, protože mě to přijde, že je to teď čím dál víc o právu... o těch kličkách, co tam jsou teď*“

napsaný.“. Jiný pohled přinesla VO2: „*Výkon veřejného opatrovníka rozhodně není o dosaženém vzdělání. Opatrovník musí používat především selský rozum, mít cit a empatii, jednat operativně, přemýšlet systematicky a v širších souvislostech, toto bohužel na žádné škole neučí...“.*

TO2: Jaké kompetence považujete v oblasti veřejného opatrovnictví za stěžejní?

Stěžejními kompetencemi dle dotázaných jsou: komunikativnost, schopnost řešit problémy, samostatnost, schopnost empatie, umět se správně rozhodnout, odpovědnost, chuť rozvíjet se a dále vzdělávat se, schopnost hospodařit s financemi, znalost pracovně-právních vztahů, organizační schopnosti, schopnost umět si poradit, mít selský rozum, naslouchat, disponovat informacemi ze sociální oblasti, tolerance a samozřejmě vztah k lidem.

TO3: Prosím uveďte, jakou cítíte oporu pro výkon funkce veřejného opatrovníka v právních předpisech?

Tato otázka dotazované rozdělila na dva tábory, kdy první část (VO1, VO3, VO7 a VO8) uvedla, že cítí oporu pro výkon funkce veřejného opatrovníka v právních předpisech, a to hlavně na základě přijetí NOZ. Druhý tábor (VO2, VO4, VO5 a VO6) uvedl, že nepocítují žádnou oporu při výkonu této funkce v právních předpisech nebo ze strany státu. Konkrétní příklad uvedla VO4: „*Já si nemyslím, já bych tam konkrétně... vrátím se k občankám, myslím si, že není dobře, že tam není uvedeno, že nemají uveden údaj o omezení svéprávnosti. Je to v neprospěch klientů, ale i opatrovníka.“.*

TO4: Uvítal/a byste možnost ukotvení problematiky veřejného opatrovnictví v samostatném zákoně?

Většina veřejných opatrovníků (VO1, VO2, VO3, VO4, VO5 a VO6) uvedla, že by možnost samostatného právního předpisu zaměřeného pouze na výkon veřejného opatrovnictví uvítala. Odůvodňovaly to takto: „*Hlavně aby to bylo dopodrobna rozepsáno od A až do Z, protože v tom novém občanském zákoníku je to strašně stručné a rozházené... Něco máte v jiném paragrafu, pak o tři sta paragrafů něco dalšího ... je to strašně nepřehledný. Ten zákon by mohl být taková kuchařka pro všechny...“*

(VO1), „Přineslo by to lepší pochopení druhé strany, se kterou je v záležitostech opatrovance jednáno. Široká veřejnost nechápe pojem veřejného opatrovníka a jeho práva a povinnosti.“ (VO2). Skeptický názor měla VO7, která uváděla, že by se bála, co by nový zákon přinesl a dodala, že současná metodika Ministerstva vnitra s NOZ je dostačující. VO8 uvedla, že samostatný zákon nepotřebuje, protože při této práci řeší hodně praktický záležitosti (bydlení, stravování, lékařská péče), se kterými si poradí i se současnou platnou právní úpravou.

TO5: Postrádáte něco při výkon veřejného opatrovnictví?

V odpovědích na tuto otázku dotázané zopakovaly, že při výkonu této funkce postrádají samostatný zákon, podrobnou metodiku nebo údaj o omezení svéprávnosti v občanském průkazu. Dále upozornili, že široká veřejnost vůbec nic neví o této problematice, tak by byla vhodná větší propagace této agendy. Vzdáleně se všichni shodli, že by potřebovali více času na tuto práci. VO6 uvedla, že by uvítala mít k dispozici vlastního právníka, který by byl pro ně oporou při řešení komplikovanějších případů. VO7 navrhla, že by bylo vhodné: „... *jedničkovým obcím veřejného opatrovníka sebrala tu funkci a předala ji na dvojkové obce.*“. VO8 sdělila, že jí nejvíce trápí a chybí řešení v platových třídách, kdy sociální pracovník má 11. platovou třídu a veřejný opatrovník pouze 9, i přes to, že se jedná o srovnatelně náročné práce.

TO6: Setkáváte se s nějakými problémy při výkonu veřejného opatrovnictví?

Mezi obecné problémy, se kterými se veřejní opatrovníci při výkonu této funkce setkávají můžeme dle výpovědí řadit: nespolupráci ze strany opatrovance, neochota exekutorů nebo problém se zajištěním ubytování pro problémové klienty. VO5 shledává problém v tom, že není jasně stanovený počet opatrovanců na jednoho opatrovníka. Velký problém vnímá VO6, a to při zařizování bankovního účtu opatrovanému, kdy i přes to, že veřejný opatrovník jedná za město, tak musí uvádět svoje osobní údaje (rodný číslo). Dále VO7 uvedla, že se největší problém nastává, pokud veřejným opatrovníkem je jedničková obec, tedy starosta, ale faktický výkon zajišťuje například účetní, která nemá žádné základy sociální práce a ani nejsou s problematikou seznámeni.

TO7: Vnímáte nějaký přínos ve Vaší práci?

Touto otázkou se mi podařilo zjistit, že pracovnice, které jsou pověřeny výkonem veřejného opatrovnictví, tak vnímají přínos v jejich práci, jak po stránce osobní, nebo pro samotné opatrovance, tak pro společnost. Co se týče osobního přínosu pro samotné pracovnice, tak uváděly, že je tato práce naučila trpělivému naslouchání, pocit užitečnosti a dává jim možnost neustálého vzdělávání, které člověka posouvá osobnostně dál (VO1). Dále jim výkon veřejného opatrovnictví poskytl větší rozhled, díky tomu se naučily naslouchat, a například VO8 uvedla: *„Naučilo mě to i to, že je potřeba s lidma hodně komunikovat, každý z nás je jiný... No prostě toleranci, toleranci, toleranci... Klid, protože oni člověka kolikrát ti klienti rozčílí, i když to tak nemyslí. Je tam potřeba velká míra tolerance a sebeovládání.“*. VO2 a VO3 se shodly, že opatrovaní mají díky veřejnému opatrovnictví zajištěný kvalitnější způsob života a mají větší možnosti se rozvíjet. VO4 a VO5 doplňují, že jsou na základě opatrovnictví dotyční více chráněni a zabezpečeni.

TO8: Vnímáte jako překážku / problém kumulaci funkcí při výkonu veřejného opatrovnictví?

Vzhledem k tomu, jak již bylo v teoretické části uvedeno, tak kumulace funkcí zejména u veřejného opatrovnictví a sociální práce je velmi diskutovaným tématem. Z tohoto důvodu jsem mi to nedalo a zařadila jsem právě tuto otázku, abych zjistila, jak to vnímají samotní lidé, kterých se to dotýká. Všichni oslovení se shodli, že neshledávají překážku ani problém v tom, když dochází ke kumulaci funkcí, ba dokonce vítají to, že vykonávají současně sociálního pracovníka a veřejného opatrovníka. VO7 připouští, že je rozdíl v kumulaci funkcí, kdy sdělila: *„Kumulace a kumulace. Adekvátně nepitvat, co že je zrovna veřejný opatrovníka co že je sociální práce, když mám jednoho klienta před sebou, tak je naprosto osvobozující. Ale rozpitvávat to, vést dva spisy a uvědomit si, to je ten problém. Takže já jsem pro kumulaci funkcí a neřeším, co je co a hrozně by mě to pomohlo... On je ten trend obráceně! Ale vezměte si máme klientku, ona je apriori ke všem se obává mít jakoukoliv důvěru, bojí se... Tady je úžasně navázaná komunikace a spolupráce, my si neumíme představit, že bychom jí pro peníze posílali do anonymní pokladny, kde jim nedůvěřuje, kde je nezná, kde se jich bojí. A k nám se vrátila a my s ní dělali tu sociální*

práci, co znamená, jít s ní nakupovat a podobně. To je přece hrozný.“. VO8 nadneseně dodala: „... je prostě potřeba toho úředníka, který to chce rozdělit, tak bych ho posadila na svou židli, aby tu funkci vykonával, aby viděl, jak to funguje. To bychom museli být ve dvou kancelářích, ale pak by ten opatrovník fungoval spíše jako účtárna a vůbec by nevěděl, co se s jeho klientem děje. Navíc by se mohlo stát, že by jak opatrovník, tak sociální pracovník mohli řešit tatáž problém, ale každý jinak, aniž by to věděli.“.

Shrnutí DVO3

Třetí dílčí výzkumná otázka se zaměřoval na výkon veřejného opatrovnictví očima veřejných opatrovníků, v případě tohoto výzkumu veřejných opatrovnic. Co se týče dostatečného vzdělání pro výkon veřejného opatrovnictví, tak není podstatné, o jaký stupeň vzdělání se jedná. Veřejné opatrovnice se shodly, že dobrým základem je obor se sociálním zaměřením. Současně však přiznaly, že je potřeba, aby člověk měl rozhled a znalosti z více oborů, například z práva. Zazněl i názor, že je důležitá praxe s lidmi a to, aby člověk měl selský rozum, cit a empatii. Tento názor se promítl i ve stěžejních kompetencích, kterými by dle výpovědí, měli veřejní opatrovníci disponovat. Mezi stěžejní kompetence patří komunikativnost, empatie, naslouchání, tolerance, vztah k lidem, ale i schopnost řešit problémy, chuť vzdělávat se, schopnost hospodařit s penězi, ale i organizační schopnosti, disponovat znalostmi, jak ze sociální oblasti, tak z pracovně-právních vztahů. Rozdílný názor měly informantky na to, když jsem se jich ptala, jakou cítí oporu v právních předpisech (ze strany státu) při výkonu svojí funkce. Jedna část cítí oporu na základě NOZ, druhá neshledává žádnou oporu. Další otázkou jsem chtěla zjistit, zda by dotazované uvítaly možnost samostatného právního předpisu. Většina veřejných opatrovnic by uvítala samostatný zákon, který by byl zaměřen pouze na výkon veřejného opatrovnictví a pokryl by problematiku od A až do Z. Druhá část dotázaných projevila obavu, co by nový právní předpis přinesl a že by stejně neobsahoval rady, které by byly užitečné v praxi. Během výkonu veřejného opatrovnictví informantky postrádají tedy samotný právní předpis, podrobnější metodiku a více času na tuto práci. Některé z opatrovnic by uvítaly, kdyby v občanských průkazech byl uveden údaj o omezení svéprávnosti, veřejnost byla více informována o veřejném opatrovnictví, nebo kdyby měly k dispozici vlastního

právníka. V odpovědích padly návrhy jako například, aby veřejné opatrovnictví nevykonávaly obecní úřady (PO1) anebo, aby veřejní opatrovníci byli zařazeni do stejné platové třídy jako sociální pracovníci. Nejčastějšími problémy při výkonu této práce je nespolupráce ze strany klienta nebo problém se zajištěním ubytování pro problémové klienty. Dle výpovědí práce veřejného opatrovníka má přínos, jak pro pracovnice samotné, opatrovance, ale i pro společnost. Závěrečná část této dílčí otázky, ale i samotného výzkumu, byla věnována problematice kumulaci funkcí, zejména kumulaci funkcí veřejného opatrovníka a sociálního pracovníka. Všechny informantky uvedly, že tuto kumulaci naopak vítají a jsou za ni rády. Neumějí si však představit, jak to bude fungovat v praxi, pokud bude schváleno, aby došlo ke striktnímu oddělení těchto pozic.

5. 4 Závěr výzkumného šetření

Závěr výzkumného šetření bude věnován zhodnocení empirické části této diplomové práce, tedy nejprve zhodnotím hlavní cíl výzkumu, následně jeho dílčí cíle a na závěr shrnu interpretaci výzkumného šetření.

Hlavní cíl „Zjistit, jaký pohled si postoj mají veřejní opatrovníci k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením?“ dle mého názoru bych jej mohla zhodnotit tak, že se mi ho podařilo naplnit a z výzkumu vyplynulo, že osoby s mentálním postižením by neměly mít stejná práva a povinnosti jako zdraví lidé, a právě proto často patří mezi opatrované veřejných opatrovníků. Pohledem těchto pracovníků je ochrana práv osob s mentálním postižením dostatečně ukotvena, jejich práva se daří prosazovat a možnost omezení svéprávnosti je dobrým nástrojem ochrany této cílové skupiny. Opatrovnictví osob s mentálním postižením se nijak zvlášť neliší oproti opatrovnictví jiných osob. Z opatrovnictví vyplývá řada povinností pro opatrovníka a je to velice náročné, jak pro soukromé, tak veřejné opatrovníky. Opatrovníci musí disponovat určitým rozhledem, dostatek informací z rozdílných oblastí života člověka a umět se vypořádat s různými překážkami. Výkon veřejného opatrovnictví není lehkým úkolem pro samotné pracovnice a měla by mu být věnována větší pozornost ze strany veřejnosti.

První dílčí výzkumnou otázku „Zjistit, jak je vnímána svéprávnost a ochrana osob s mentálním postižením?“ lze zhodnotit tak, že ochrana práv osob s mentálním postižením je dostatečně ukotvena v mezinárodní a české legislativě, a to zejména Úmluvou OSN o právech osob se zdravotním postižením. Z pohledu veřejných opatrovnic se daří uplatňovat práva klientů podle toho o jakého klienta se jedná. Problém, se kterým se pracovnice nejčastěji setkávají je při zajištění ubytování pro klienta. Můžeme ale říct, že ve většině případů se daří uplatňovat práva klientů. Svéprávnost osob s mentálním postižením vnímají veřejné opatrovnice tak, že by tito lidé neměli mít stejná práva a povinnosti jako zdraví lidé, protože by nejen škodili sami sobě, ale také že nejsou schopni některé povinnosti plnit s ohledem na jejich postižení. Z výzkumu vyplynulo, že mezi nástroje ochrany osob s mentálním postižením, můžeme řadit právě možnost omezení svéprávnosti. Nejčastěji jsou lidé omezováni v možnosti nakládat s majetkem, uzavírat smlouvy a pracovně-právní vztahy, nebo udělovat souhlasy se zdravotními úkony. Omezení svéprávnosti je dobře nastaveno a dle výpovědí by u žádného z klientů dotázaných nepostačilo, kdyby byl využit mírnější institut, který nabízí NOZ. V případě, že by opatrovancům byl navracena plná svéprávnost, tak by to mělo zcela negativní dopady na jejich životy a přineslo by jim to řadu problémů. Postavení opatrovníka vůči nesvéprávnému dle výpovědí nelze ve veřejném opatrovnictví zneužít, protože jsou pod stálou kontrolou. Připouští však, že díky tomuto postavení disponují určitou mocí, která je spojena s manipulací, což by mohlo být zneužito.

Druhá dílčí výzkumná otázka: „Zjistit, jak je vnímáno opatrovnictví osob s mentálním postižením?“ se dá zhodnotit tak, že v opatrovnictví osob s mentálním postižením a jiných osob, rozdíl není shledán. Pouze některé z dotázaných měly pocit, že práce s touto cílovou skupinou je jednodušší, například oproti osobám, které trpí duševní poruchou nebo jsou závislí na návykových látkách. Rozdíl byl shledán v opatrovnictví veřejného opatrovníka a opatrovníka soukromého (osoby z okruhu osob blízkých opatrovanému). Mezi rozdíly patřily vztah mezi opatrovníkem a opatrovancem, náročnost pro soukromého opatrovníka, který zajišťuje komplexní péči, větší kontrola veřejného opatrovníka a povinnost vzdělávání veřejných opatrovníků. Informatky se shodly, že by pro osoby s mentálním postižením bylo vhodnější, aby opatrovníka vykonávala osoba blízká. Vztah mezi opatrovníkem a opatrovancem by měl být

formální a měl by vycházet z rozhodnutí soudu o omezení svéprávnosti. V praxi je toto ale těžce udržitelné s ohledem na navázání vztahu a budování důvěry. Povinnosti veřejného opatrovníka jsou jasně stanovené ve výše uvedeném rozsudku a dle výpovědí pro opatrovníky žádná práva neplynou. Oproti tomu u opatrovance neplynou žádné povinnosti, ale zase má právo navrhnout osobu opatrovníka, odvolat opatrovníka a jednat ve věcech, ve kterých nebyl omezený rozsudkem. I přes to, že by role opatrovníka v životě opatrovance měla být pouze formální, tak i v tomto případě je těžké to dodržet, protože v některých případech opatrovník nahrazuje rodinu opatrovance. Veřejní opatrovníci udržují s opatrovanci pravidelné spojení, jak to vyplývá z jejich povinností, ale nedá se obecně říct, jak je to často. Pravidelnost kontaktů je individuální a liší se klient od klienta. Vzhledem k tomu, že ve vztahu mezi veřejnými opatrovníky a opatrovanci, jsou dobře nastavené hranice, tak informantky uvedly, že nečiní nic nad rámec svých povinností, pokud to tak samy nechtějí z vlastní vůle. V případech, kdy dochází k rozporu mezi přáním opatrovance a ochranou jeho zájmů, se jako nejvhodnější nástroj volí komunikace a s ní spojené vysvětlování. Pokud tento způsob není účinný, tak jsou využívány případové konference a v nejtěžších případech se opatrovnice obracejí na soud.

Třetí dílčí výzkumnou otázku „Zjistit, jak vnímají veřejní opatrovníci výkon veřejného opatrovnictví?“ můžu hodnotit tak, že pro výkon veřejného opatrovnictví není důležité, jaký stupeň vzdělání veřejní opatrovníci dosáhli. Jako důležitý se však jeví obor, který vystudovali a dobrým základem je obor se sociálním zaměřením. Dalšími potřebnostmi pro výkon této funkce jsou, aby pracovník měl rozhled a znalosti i z více oborů, měl selský rozum, cit a empatii. Mezi stěžejní kompetence pro výkon tohoto povolání patří komunikativnost, empatie, naslouchání, tolerance, vztah k lidem, schopnost řešit problémy, chuť se neustále vzdělávat, schopnost hospodařit s penězi. Z výzkumu vyplynulo, že část dotázaných cítí oporu v zákoně pro výkon této funkce, a to především na základě NOZ. Druhá část by však uvítala dlouho slibovaný samostatný zákon, který by se věnoval problematice veřejného opatrovnictví. Při výkonu veřejného opatrovnictví pracovníci postrádají tedy samostatný právní předpis, nebo podrobnější metodiku, či více času na práci. Dále by uvítaly, kdyby v občanských průkazech byl uveden údaj o omezení svéprávnosti, nebo aby veřejnost byla více informována o veřejném opatrovnictví. Padly také návrhy, aby opatrovnictvím nebyly

pověřené obecní úřady (PO1) a aby veřejní opatrovníci byli zařazeni do stejné platové třídy jako sociální pracovníci. Mezi nejčastější problémy při výkonu opatrovnictví můžeme řadit nespolupráci ze strany klienta, nebo problém se zajištěním ubytování pro problémové klienty. Výzkumem bylo zjištěno, že veřejné opatrovnictví má přínos, jak pro pracovníce samotné, jejich opatrovance, ale i pro společnost. Kumulace funkcí veřejného opatrovníka a sociálního pracovníka informantky vítají a jsou za ni rády, protože jim to přináší velké zjednodušení při jednání s klientem. Současně však mají obavy, jak to bude vypadat v praxi, pokud bude schváleno striktní oddělení těchto funkcí.

Závěrem lze říct, že omezení svéprávnosti je dobrým nástrojem ochrany osob s mentálním postižením, ale výkon samotného opatrovnictví je velice náročný a naše společnost nemá o této problematice dostatek informací.

Závěr

Tématem mé diplomové práce byla „Problematika svéprávnosti a opatrovnictví osob a mentálním postižením“. Toto téma jsem si zvolila, protože mi je velice blízké, a to hned z několika důvodů. Prvním důvodem je skutečnost, že mám mladšího sourozence, který trpí lehkou mentální retardací a jelikož je již dospělý, tak jsem podala návrh na omezení svéprávnosti, kdy to pro mě osobně bylo velice těžké rozhodnutí. Druhým důvodem je, že pracuji na odboru sociálních služeb Městského úřadu Ústí nad Orlicí, kde mou blízkou kolegyní je právě veřejná opatrovnice a po vyřčení zájmu o tuto problematiku, mi zaměstnavatel umožní stát se další pracovnící, která bude k této funkci pověřena. Posledním důvodem pro zpracování diplomové práce na toto téma je skutečnost, že svéprávnost a možnost jejího omezení je v současné době velmi diskutovaným tématem, stejně jako kumulace funkcí veřejného opatrovníka a sociálního pracovníka.

Hlavním cílem diplomové práce bylo zjistit pohledy a postoje veřejných opatrovníků k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Z tohoto důvodu se teoretická část věnovala vymezení základních pojmů a informací vztahující se k této problematice. Přesněji se jednalo o přiblížení osob s mentálním postižením, a to prostřednictvím definic, etiologie a klasifikace, ale i charakteristiky jednotlivých stupňů mentální retardace. Dále bylo popsáno právní ukotvení ochrany osob s mentálním postižením na mezinárodní úrovni, ale i samozřejmě v České republice. Další kapitola byla věnována problematice svéprávnosti, kde byl vymezen samotný pojem, dále byly přiblížena podpůrná opatření jako je předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti. Samotná podkapitola byla věnována institutu omezení svéprávnosti, kde bylo přiblíženo řízení o omezení svéprávnosti. Poslední kapitola teoretické části se věnovala problematice opatrovnictví, kde byly rozlišeny a charakterizovány typy opatrovníků. Dále se zaměřovala na práva a povinnosti opatrovníka, ale o opatrovance. Závěrečná podkapitola se věnovala veřejnému opatrovnictví, jeho legislativnímu rámci, a především se dotkla problematiky výkonu veřejného opatrovnictví a sociální práce.

Empirickou část mé diplomové práce vnímám jako stěžejní pro tuto práci. K naplnění hlavního cíle jsem si zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, konkrétně metodu

kvalitativního dotazování a využila jsem techniku polostrukturovaných rozhovorů. Tato výzkumná část byla zaměřena na zjištění pohledů a postojů veřejných opatrovníků k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Rozhovory jsem vedla s osmi pracovníci obecních (městských) úřadů, které jsou pověřeni k výkonu veřejného opatrovnictví v Pardubickém kraji. Tyto pracovníce byly vybrány z toho důvodu, že pokud osoba omezená ve svéprávnosti nemá osobu blízkou, která by mu vykonávala opatrovníka, tak ze zákona tato povinnost spadá na obec, kde obvykle starosta pověří zaměstnance úřadu se sociálním zaměřením. Domnívala jsem se tedy, že právě tyto pracovníce budou mít zajímavé pohledy a názory na svéprávnost a opatrovnictví osob s mentálním postižením, případně se se mnou podělí o svoje zkušenosti z praxe. Podmínkou samozřejmě bylo, aby měly zkušenost s opatrovnictvím osob s mentálním postižením. Celá diplomová práce, a především výsledky z výzkumu mohou být použity jako podklad pro komparaci s jinými výzkumy, které mohou vést další studenti sociální práce, nebo také jako zajímavá četba pro veřejné opatrovníky, ale i pro zákonodárce především s ohledem na problematiku kumulací funkcí veřejného opatrovníka a sociálního pracovníka.

Jak již bylo výše uvedeno, tak hlavním cílem mé diplomové práce bylo zjistit pohledy a postoje veřejných opatrovníků k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením. Hlavní cíl jsem si přeformulovala do hlavní výzkumné otázky: „Zjistit, jaký pohled či postoj mají veřejní opatrovníci k problematice osob s mentálním postižením?“. Z hlavní výzkumné otázky jsem si formulovala tři dílčí výzkumné otázky, které byly zaměřené na výše uvedený cíl. První dílčí výzkumná otázka zněla: „Zjistit, jak je vnímána svéprávnost a ochrana osob s mentálním postižením?“. Touto výzkumnou otázkou jsem zjistila, že pohledem veřejných opatrovníků je ochrana práv osob s mentálním postižením dostatečně ukotvena v mezinárodní a české legislativě, a to především přijetí Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením. Z pohledu veřejných opatrovníků se daří ve většině případů uplatňovat práva klientů, jediný problém nastává při zajištění bydlení. Samotná svéprávnost osob s mentálním postižením je vnímána takovým způsobem, že by tito lidé neměli mít stejná práva a povinnosti jako zdraví lidé, protože by nejen škodili sami sobě, ale ve většině případů nejsou schopni plnit některé povinnosti s ohledem

na jejich postižení. Možnost omezení svéprávnosti se jeví jako nástroj ochrany těchto osob, čímž si odpovídám na dilema, které jsem si pokládala na straně 27 této práce. Nejčastěji bývají lidé omezováni v možnosti nakládat s majetkem, uzavírat smlouvy nebo udělovat souhlasy se zdravotními úkony, což odpovídá výčtu povinností opatrovníka, které jsem uváděla na straně 42. Dle informantek je omezení svéprávnosti dobře nastaveno a žádnému z jejich klientů by nepostačilo mírnější opatření. V případě, že by došlo k navrácení plné svéprávnosti, tak by to dotyčným přineslo řadu problémů a negativně ovlivnilo jejich způsob života. Při výkonu veřejného opatrovnictví postavení opatrovníka nelze zneužít, protože tu funguje kontrola, ale informantky připouští, že na základě svého postavení disponují určitou mocí, která je spojena s manipulací a mohla by být zneužita. Druhou dílčí výzkumnou otázkou: „Zjistit, jak je vnímáno opatrovnictví osob s mentálním postižením?“ se mi podařilo zjistit, že není rozdíl mezi opatrovnictvím osob s mentálním postižením a jiných osob. Rozdíl byl shledán v opatrovnictví veřejného a soukromého opatrovníka, a to jak ve vztahu, náročnosti, kontroly, ale i povinnosti vzdělávat se. Dále bylo řečeno, že pro osoby s mentálním postižením by bylo vhodnější, aby opatrovníkem byla osoba blízká. Vztah, ale i role opatrovníka v životě opatrovaného by měla být formální a vycházet z rozsudku soudu, ale v praxi je to těžce udržitelné. Z rozsudku dále vyplývají povinnosti pro opatrovníka, nikoliv pro opatrovaného. Opatrovníci jsou povinni být s opatrovaným v pravidelném kontaktu, ale pravidelnost je nastavována individuálně podle potřeby opatrovaného. Pokud se řeší rozpor mezi přáním opatrovance a ochranou jeho zájmů, tak se jako nejvhodnější nástroj volí komunikace a s ní spojené vysvětlování. Pokud je toto neúčinné, tak se využívá případová konference nebo se obrátí přímo na soud. Třetí dílčí výzkumná otázka: „Zjistit, jak vnímají veřejní opatrovníci výkon veřejného opatrovnictví?“ přinesla informaci, že není důležitý stupeň dosaženého vzdělání, ale podstatný se jeví obor, který vystudovali, například sociální práce, ale důležité jsou znalosti i z jiných oborů, čímž můžeme souhlasit s názorem Faltysové, které cituji na straně 47. Stěžejními kompetencemi pro výkon veřejného opatrovnictví jsou komunikativnost, empatie, naslouchání, tolerance, vztah klidem, schopnost řešit problémy atd. Na základě NOZ cítí informanti oporu pro výkon této funkce, ale i přes to by část uvítala samostatný zákon o veřejném opatrovnictví. Při výkonu opatrovnictví pracovnice postrádají buď samostatný zákon, metodiku, ale

i povinný údaj o omezení svéprávnosti v občanských průkazech, ale i větší informovanost veřejnosti o této problematice. Překážkami jsou nespolupráce ze strany klienta, nebo problém se zajištěním ubytování. Výkon veřejného opatrovnictví má přínos, jak pro pracovníce samotné, jejich opatrovance, ale i pro společnost. Kumulace funkcí veřejného opatrovníka se sociálním pracovníkem je v praxi vítána.

V rámci výzkumu se mi podařilo naplnit všechny dílčí cíle a jejich prostřednictvím tedy i hlavní cíl diplomové práce. Informantky byly sdílné a podařilo se mi zjistit zajímavé názory na tuto problematiku. Nejen výstupy z výzkumu, ale i zpracování teoretické části této práce mi přineslo nové informace o problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením, ale i o samotném veřejném opatrovnictví, které sama v budoucnu určitě využiji. Již během realizace rozhovorů některé pracovníce projevily zájem o výstupy z tohoto výzkumu. Zjištěná data se určitě nedají zobecnit na celou Českou republiku, protože výzkumný vzorek nebyl rozsáhlý, ale to ani nebyly moje ambice. Snahou bylo přinést jiný a zajímavý pohled na tuto problematiku. Ovšem na základě zjištěných informací by se mohl změnit názor zákonodárců na kumulaci funkcí veřejného opatrovníka a sociálního pracovníka. Případně by práce mohla posloužit jako podklad veřejnosti přiblížit náročnost funkce veřejného opatrovníka.

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Transformace dílčích výzkumných otázek do tazatelských otázek

Tabulka č. 2: Základní metody kvalitativního sběru dat

Tabulka č. 3: Charakteristika informantů

Seznam použitých zdrojů

Literatura

ARNOLDOVÁ, Anna. *Sociální péče 1. díl: Učebnice pro obor sociální činnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2015. 240 s. ISBN 978-247-9898-1.

BENDO VÁ, Petra, ZIKL, Pavel. *Dítě s mentálním postižením ve škole*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. 144 s. ISBN 978-80-247-7701-6

BEZOUŠKA, Petr, PIECHOWICZOVÁ, Lucie. *Nový občanský zákoník – nejdůležitější změny*. Nakladatelství ANAG, 2013. 375 s. ISBN 978-80-7263-819-2

ČERNÁ, Marie a kolektiv. *Česká psychopedie*. Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum, 2015. 224 s. ISBN 978-80-246-3071-7

DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kolektiv. *Občanské právo hmotné 1 - Díl první: Obecná část - 2., aktualizované a doplněné vydání*. Wolters Kluwer, 2016. 436 s. ISBN 978-80-7552-187-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace, čtvrté, přepracované a rozšířené vydání*. Praha: Portál, 2016. 440 s. ISBN 978-80-262-0982 9.

JURÍČKOVÁ, Lubica, IVANOVÁ, Kateřina, FILKA, Jaroslav. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2013. 160 s. ISBN 978-80-247-4786-6

KOZEL, Roman, MYNÁŘOVÁ, Lenka, SVOBODOVÁ, Hana. *Moderní metody a techniky marketingového výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. 304 s. ISBN 978-80-247-3527-6

KROUPOVÁ, Kateřina a kolektiv. *Slovník speciálně pedagogické terminologie: vybrané pojmy*. Praha: Grada Publishing a.s., 2016. 328 s. ISBN 978-80-271-9344-8.

MACHKOVÁ, Hana. *Mezinárodní marketing: 3., aktualizované a přepracované vydání*. Praha: Grada, 2009. 200 s. ISBN 978-80-247-2986-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2016. 272 s. ISBN 978-80-262-1154-9.

MLÝNKOVÁ, Jana. *Pečovatelsví 2. díl: Učebnice pro obor sociální péče – pečovatelská činnost*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 324 s. ISBN 978-80-247-3185-8.

NOVOTNÝ, Petr, IVIČIČOVÁ, Jitka, NOVOTNÁ, Monika, ŠTÝSOVÁ, Monika. *Nový občanský zákoník: Principy a základní pojmy*. Praha: Grada Publishing a.s, 2014. 144 s. ISBN. 978-80-247-5163-4

PETR, Tomáš, MARKOVÁ, Eva, a kolektiv. *Ošetrovatelsví v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing a.s., 2014. 296 s. ISBN 978-80-247-4236-6

PLEVOVÁ, Ilona, SLOWIK, Regina. *Komunikace s dětským pacientem*. Praha: Grada Publishing a.s., 2010. 247 s. ISBN 978-80-247-2968-8

PTÁČEK, Radek, BARTŮNĚK, Petr a kolektiv. *Etika a komunikace v medicíně*. Praha: Grada Publishing a. s., 2011. 528 s. ISBN 978-80-247-3976-2

PROCHÁZKA, Roman, ŠMAHAJ, Jan, KOLAŘÍK, Marek, LEČBYCH, Martin. *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2014. 256 s. ISBN 978-80-247-4451-3

PUGNEROVÁ, Michaela, KVINTOVÁ, Jana. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: GradaPublishing, a. s., 2016. 296 s. ISBN 978-80-271-9519-0

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. 184 s. ISBN 978-82-247-3003-6

SCHALOCK, L. Robert. *USER'S GUIDE: Mental Retardation: Definition, Classification, and Systems of Supports, 10th Edition: Application for Clinicians, Educators, Disability Program Managers, and Policy Makers*. Washington: AAMR, 2007. 67 s. ISBN 0-940898-95-0.

Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=i7tG2lD4vCwC&printsec=frontcover&dq=users+guide+mental+retardation&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwj3lo_juNbgAh

XQwcQBHVxiCYEQ6AEIKDAA#v=onpage&q=users%20guide%20mental%20retardation&f=false

SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika: 2., aktualizované a doplněné vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2016. 168 s. ISBN 978-80-271-9425-4

SWITZKY, N. Harvey, GREENSPAN, Stephen. *What Is Mental Retardation? Ideas for an Evolving Disability in the 21st Century*. AAMR: 2006. 358. ISBN 0-940898-94-2.

Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=7M8BpsaCMKEC&printsec=frontcover&dq=what+is+mental+retardation&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjJrZqqzNbgAhXRAWMBHesfAawQ6AEIKDAA#v=onpage&q=what%20is%20mental%20retardation&f=false>

ŠNÝDROVÁ, Ivana. *Psychodiagnostika*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. 143 s. ISBN 978-80-247-2165-1

ŠVARCOVÁ, Iva. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2011. 224 s. ISBN 978-8-7367-889-0.

ŠVARŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0

VALENTA, Milan, MICHALÍK, Jan, LEČBYCH, Martin a kolektiv. *Mentální postižení: 2., přepracované a aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing a.s., 2018. 392 s. ISBN 978-80-247-3050-9

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost a stáří*. Praha: Portál, 2004, 2008. 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4

VYMĚTAL, Jan. *Obecná psychoterapie*. Praha: Grada Publishing a.s., 2004. 337 s. ISBN 978-80-2470-723-5

Metodiky, manuál, zpravodaj a časopis

ASOCIACE VZDĚLAVATELŮ V SOCIÁLNÍ PRÁCI. *Sociální práce, časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci, 1/2011*. Brno, 2011. 123 s. Dostupné z: http://socialniprace.cz/soubory/sp1_2011_web-140701125656.pdf

DURAJOVÁ, Zuzana, MACHOVÁ, Zuzana, NOSKOVÁ, Alena, RITTICHOVÁ, Barbora, VRABCOVÁ, Monika. *Metodika výkonu veřejného opatrovnictví*. Hradec Králové, 2017. 83 s. Dostupné z: http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/socialni-oblast/verejne-opatrovnictvi/Methodika-verejneho-opatrovnictvi_final_13_2_2018.pdf

INSTAND, Z. S. *Metodika výkonu opatrovnictví*. Karlovy Vary, 2015. 78 stran. Dostupné z: https://www.instand.cz/dokumenty/metodika-vykonu-opatrovnictvi_201507211422189.pdf

MATIAŠKO, Maroš, HOFSCHNEIDEROVÁ, Anna. *MANUÁL SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA. Svěprávnost a právní ochrana uživatelů sociálních služeb podle zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník*. ZSTUDIO, spol. s r. o., 2015. 86 s. Dostupné z: <http://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/manual-socialniho-pracovnika.pdf>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Zpravodaj sociální práce, 4. číslo*. Praha, 2019. 43 stran. ISBN 978-82-7421-151-5. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/zpravodaj-socialni-prace>

MINISTERSTVO VNITRA. *Základní informace pro obce jako veřejné opatrovníky, I. vydání*. Praha, 2016. 84 s. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/verejna-sprava-publikace.aspx>

Bakalářské a diplomová práce

BOROVSKÁ, Kateřina. *Svěprávnost a opatrovnictví z pohledu klientů a odborné veřejnosti*. Č. Budějovice, 2018. 141 s. Diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Zdravotně sociální fakulta. Vedoucí práce: Mgr. Hana Francová, Ph. D. Dostupné z: https://theses.cz/id/ia7crt/Diplomov_prce_-_Borovsk.pdf

DOVINOVÁ, Šárka. Význam mediace z pohledu pracovníků OSPOD. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2018. 83 s. Diplomová práce. Vedou: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D. Dostupné z: <https://theses.cz/id/1hada3/STAG89942.pdf>

HABROVÁ, Karina. *Současný pohled společnosti na mentálně postižené*. Hradec Králové, 2016. 69 s. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: doc. MUDr. Alena Vosečková, CSc.

TŮMOVÁ, Anna. *Ochrana práv dospělých osob s lehkým a středním mentálním postižením ve službě podporovaného bydlení*. Hradec Králové, 2015. 90 s. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D. Dostupné z: <https://theses.cz/id/snju66/STAG70768.pdf>

UHROVÁ, Radmila. *Opatrovanec s mentálním postižením v procesu transformace sociálních služeb z pohledu veřejného opatrovníka*. Olomouc, 2019. 75 s. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie. Vedoucí práce: Mgr. Michal Prokeš. Dostupné z: https://theses.cz/id/zitpfy/Uhrov_Bc._2019.pdf

VOCÍLKOVÁ, Valerie. *Veřejné opatrovnictví v hlavním městě Praze*. Hradec Králové, 2017. 96 s. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D. Dostupné z: <https://theses.cz/id/g2r415/STAG87943.pdf>

Seznam právních předpisů

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky. In ZÁKONY PRO LIDI. Sbíрка zákonů. *Ústavní zákon*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-1>

Listina základních práv a svobod č. 2/1993 Sb. In ZÁKONY PRO LIDI. Sbíрка zákonů. *Listina základních práv a svobod*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In ZÁKONY PRO LIDI. Sbíрка zákonů. *Zákon občanský zákoník*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. In ZÁKONY PRO LIDI. Sbírka zákonů. *Zákon o zvláštních řízeních soudních*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292>

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení). In ZÁKONY PRO LIDI. Sbírka zákonů. *Zákon o obcích (obecní zřízení)*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-128>

Soudní judikatura

Nález Ústavního soudu České republiky, ze dne 13. 12. 2016, Spisová značka II. ÚS 934/16 [online]. 2019 [cit. 2019-06-11]. Dostupné z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=95661&pos=1&cnt=1&typ=result>

Nález Ústavního soudu České republiky, ze dne 13. 12. 2007, Spisová značka II. ÚS 2630/07 [online]. 2019 [cit. 2019-06-11]. Dostupné z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=57542&pos=1&cnt=1&typ=resut>

Nález Ústavního soudu České republiky, ze dne 7. 12. 2005, Spisová značka II. ÚS 412/04 [online]. 2019 [cit. 2019-06-11]. Dostupné z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=48373&pos=1&cnt=1&typ=result>

Seznam příloh

Příloha A – Přepis rozhovoru s veřejnou opatrovnictví (VO1)

Příloha A – přepis rozhovoru s veřejnou opatrovnící (VO1)

ÚVODNÍ OTÁZKY SMĚREM K INFORMANTŮM:

1. Jste muž nebo žena?

žena

2. Kolik Vám je let?

45 let

3. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání a v jakém oboru?

Bc. - Sociální práce (Olomouc, FF)

4. Jak dlouho vykonáváte funkci veřejného opatrovníka?

12 let

5. K jakému počtu opatrovanců jste pověřen/a pro výkon veřejného opatrovnictví?

7

6. Jsou nebo byli mezi Vašimi opatrovanci osoby s mentálním postižením?

ano

7. Jakou máte pozici (funkci) na úřadě? Dochází ve Vašem případě ke kumulaci funkcí, případně jakých?

Sociální pracovník s veřejným opatrovníkem.

HLAVNÍ CÍL DIPLOMOVÉ PRÁCE:

Zjistit, jaký pohled či postoj mají veřejní opatrovníci k problematice svéprávnosti a opatrovnictví osob s mentálním postižením?

DÍLČÍ CÍL Č. 1:

Zjistit, jak je vnímána svéprávnost a ochrana osob s mentálním postižením?

TAZATELSKÉ OTÁZKY:

1. **Domníváte se, že ochrana práv osob s mentálním postižením je dostatečně ukotvena v mezinárodní a české legislativě? Pokud ne, co Vám chybí? A proč?**

No tak teda, já si myslím, že asi jo...na to co jsem se koukala, že existuje nějaká všeobecná deklarace lidských práv, deklarace práv mentálně postižených osob, to jsem si fakt musela najít...

Teda...

To zaručuje, že mentálně postiženým budou poskytnuta, budou poskytnuta v maximální možné míře stejná práva jako mají ostatní, ale je to jakoby, není to vyloženě v České republice, u nás asi není speciální ustanovení.

2. Jaké jsou Vaše zkušenosti s uplatňováním práv klientů? Daří se Vám je uplatňovat, případně v čem vnímáte, že je největší problém?

No..jak kdy, jo jak kdy. Někdy jsem měla problémy, jsem si to tady psala, třeba když jsem chtěla na Úřadu práce, když jsem žádala o příspěvek na péči, tak jsem měla..jestli to takhle myslíte. Ano, to je doplňující otázka.

Příspěvek na péči, že nechtěli klientovi přiznat, třeba až na třetí pokus až na základě odvolání a opětovných přiznávání, protože...

A z Vašeho pohledu měl na to okamžitě nárok?

Určitě, protože tam je mentální postižení a ještě nějaká duševní porucha přidružená, je v péči psychiatra, prostě není soběstačný, Péče o duševní zdraví za ním dojíždí. Ted' se nám, ted' se mi podařilo asi konečně po třech letech se mi podařilo, že mu přiznali PNP I. stupně. Aspoň to, protože, samozřejmě usiluji i o do umístění do nějakého pobytového zařízení, třeba do budoucna...tam bez příspěvku na péči.

Tak si myslíte, že ten problém byl z jejich strany? Že tam mají špatný systém posouzení?

Posudkový lékař, podle mě posudkový lékař tady na okresní správě v Ústí, tragédie, vlastně všichni posudkoví lékaři...Nebo já nevím, jak to mají nastavený...To jejich rozhodování se mi v poslední době vůbec nelíbí..A až teďka odvolací orgán a jiný posudkový lékař rozhodl, že má nárok na PNP I. stupně. Uznal mu nějaké tři potřeby, nezvládání třech životních potřeb.. Ten člověk je podle mě minimálně na druhý stupeň, ale bohužel...

Takže je to těžký...

Opravdu, byla to třetí žádost během tří až čtyřech let a až na základě odvolání..

3. Jak vnímáte svéprávnost osob s mentálním postižením? Mají mít stejná práva a povinnosti jako zdraví lidé?

Ne, neměli by mít stejná práva a povinnosti..že škodili by sami sobě, například při uzavírání nevýhodných smluv...To je můj názor...

4. Jak vnímáte možnost omezení svéprávnosti? Vidíte to spíše jako ochranu dotčené osoby nebo spíše jako ochranu společnosti?

Spíše jako ochranu dotčené osoby...

5. Jaká jsou nejčastější omezení vyplývající z omezení svéprávnosti? Myslíte si, že jsou to vhodně zvolená omezení?

Tak to je nakládání s majetkem...

A je to nějak vymezeno hodnotou?

Většinou vymezeno hodnotou, různé hodnoty... To je to nejčastější.

Hmm...

Hodně teďka volební právo, omezení volebního práva, jak aktivního, tak pasivního..To dřív nebejvalo, teďka ho tam hodně dávaj, což je dobře.. Mám opatrovanou, která absolutně neví o čem bije, co se týče voleb, ale bohužel v roce 2016 - 2015, když to přehodnocovali, tak jí to tam ještě nenapsali.. Pak jí někdo poradil, ať volí někoho..tak potom šla volit.

Myslíte si, že to jsou vhodně zvolená omezení? Třeba vzhledem k tomu volebnímu právu?

Ano, myslím si, že jo.. že ti klienti tomu vůbec nerozumí. Pak uzavírání smluv, to je časté omezení. Žádosti o dávky ze všech dávkových systémů... taky časté omezení. Pak žádosti o vydání cestovního dokladu a občanského průkazu, to tam je taky hodně. A ještě poslední o rozhodování o vlastní léčbě, rozhodování o zásadu do své vlastní integrity, rozhodování o zdraví jaksi ... zkráceně.

6. Domníváte se, že by některému z Vašich opatrovanců postačilo využít některých z institutů NOZ, aniž by došlo k omezení svéprávnosti?

Já mám z těchleť sedmi dva, u kterých není omezena svéprávnost. Je tam ustanovení opatrovníka. Já to беру tak, jakoby... prostě jsou to opatrovanci. Je to v tom počtu opatrovanců, ke kterému jsem pověřena. Ale jsou to lidé, kteří jsou takzvaní ležáci...což se nemá říkat..Nejsou pro svůj zdravotní stav schopni samostatného právního jednání. Tady okresní soud v Ústí nad Orlicí u lidí v domově důchodců neomezuje, ale ustanovuje opatrovníka... Opatrovník má stejná práva a povinnosti, takže mohou jednat pouze v běžných záležitostech každodenního života..Ale vysvětlovala mě vyšší soudní úřednice, že když mi to přišlo, že jsou na tom tak špatně, že se ani nemusí omezovat ve svéprávnosti...

Takže si myslíte, že by tam ani nehrozilo...

Že by tam nehrozilo nějaký, jakoby poškození.. Poškození jejich osobou..nebo jak to mám říct.

Hmm..

Ale řekla bych, že to zákon vidí trochu jinak.. že by si oni měli vybrat osobu opatrovníka a oni se rozhodnout.. Tady ten okresní soud to dělá takhle...

A u těch ostatních, kteří normálně fungují?

Tam je určitě namístě omezení svéprávnosti..už žádného si nedovedu představit mírnější opatření...nápomoc, zastoupení členem domácnosti. To by asi špatně dopadlo.

7. Zabýval/a jste se myšlenkou, co by přineslo některému z Vašich opatrovanců plné navrácení svéprávnosti?

Určitě, zabývala..

A k jakému závěru jste došla?

Že by nebyli schopni řádně hospodařit s financemi, kupovali by zbytečnosti, neplatili by nájem... uzavírali by nevýhodné smlouvy.

Myslíte si, že by se ten jejich život zhoršil, ta jejich životní úroveň?

Určitě, určitě..přišly by o peníze, mohli by přijít o bydlení..nalítli by někomu, prostě hrozila by jim závažná újma.

Takže byste nedoporučovala, a ani Vy osobně jste se nesetkala s tím, že by se některý z Vašich opatrovanců odvolával?

Setkala jsem se s tím, že jeden z mých opatrovanců.. společně s kolegyní z PDZ požádal o navrácení svéprávnosti.. Nebyla mu navrácena..Právo na to samozřejmě má. Kolegyně z PDZ se mnou ještě radila, jestli mi to nevadí, ale že on na tom trvá. Jestli to můžou spolu sepsat. Soud mu to zamítl, to bylo jasné, že jo..že to nevyjde.

8. Je možné postavení opatrovníka nějakým způsobem zneužít vůči nesvéprávnému?

Neříkám, že já bych to dělala, ale myslím si, že to lze.

A třeba jak?

Že opatrovník může například odčerpávat finance, kdy opatrovaný není schopný si to nějak zkontrolovat.

Takže Vy nejste žádným způsobem kontrolováni, jak s těma financema hospodaříte?

Musím pravidelně každý měsíc vykazovat příjmy a výdaje, předávat je na finanční odboru..Souhrnný přehled příjmů a výdajů za ten měsíc. A pak samozřejmě každý rok předávat soudu přehled o příjmech a výdajích, vždy do 30. 6. následujícího roku.. podrobnou zprávu.

DÍLČÍ CÍL Č. 2:

Zjistit, jak je vnímáno opatrovnictví osob s mentálním postižením?

TAZATELSKÉ OTÁZKY:

- 1. Liší se podle Vás opatrovnictví osob s mentálním postižením oproti opatrovnictví jiných osob, například duševně nemocných? Pokud ano, tak v čem nejvíce?**

Ne.

Myslíte si, že je to stejný?

Myslím si, že je to stejný.

- 2. Vnímáte rozdíl mezi opatrovnictvím veřejného opatrovníka a opatrovníka z okruhu osob blízkých opatrovanci? Pokud ano, tak v čem?**

Ano.

A v čem?

Veřejný opatrovník alespoň u nás, myslím si ale i na jiných úřadech, nefunguje mimo svou pracovní dobu úřadu. Takže večery, víkendy.

Takže Vás nekontaktují?

I to se stalo, to tam někde je... ale nemám žádnou pohotovost, nemám uzavřenou dohodu, ani o to upřímně netoužím.

A není tam nějaký tlak ze strany opatrovanců, že by to vyžadovali? Takhle je to dostačující.

Takhle je to dostačující.

Další věc, ještě jestli k tomu můžu, tak opatrovanec si musí na toho veřejného opatrovníka déle zvykat, že ho nezná, oproti tomu v rodině. Ví o koho jde, já jsem pro něj cizí osoba.

Jak dlouho průměrně trvá než si vytvoříte ten důvěrný vztah, asi je to individuální že?

Je to individuální.. může to ale trvat i třeba půl roku. U jednoho klienta mě to trvalo rok, teď jsme kamarádi a má mě rád. Ze začátku to bylo šílený...

Takže i ta práce je s ním složitější?

Určitě.

- 3. Domníváte se, že by u osob s mentálním postižením bylo vhodnější, aby jeho opatrovníkem byl někdo z rodiny, popřípadě osoba blízká? Případně z jakého důvodu?**

Je to těžko, těžko ... jakoby říci, že záleží konkrétně na té osobnosti, osoby s mentálním postižením.. na stupni mentálního postižení, na jeho povaze. Těžko se na to odpovídá, prostě nevím. Je to hodně individuální.

- 4. Jaký by měl dle Vás být vztah opatrovníka a opatrovance? Měl by být omezen spíše na právní úkony nebo by měl zastávat větší roli v životě opatrovance? Co si myslíte, že by bylo vhodné pro osoby s mentálním postižením?**

Samozřejmě je tam důležitá vzájemná důvěra. Opatrovník nesmí opatrovance omezovat v těch běžných záležitostech každodenního života.. nesmí mu zakazovat kouření, i kdybych ráda. To vyplývá z práv a povinností obou stran.

Takže si nemyslíte, že by ten jakoby vztah měl být omezen jen na ty právní úkony?

Důvěra je tam důležitá, ano. Když vidím, že ten opatrovanec je schopný disponovat s nějakou částkou, kterou mu dám a prosí mě, což se taky dost stává, abych mu dala o stovku víc. Tam mu ji dám, ale řeknu mu, že pokud se opije, takže mu dám za uši.

Takže určitý hranice tam jsou nastaveny?

Ano, když pak vidím, že si za to nekoupí nějaký blbosti, tak mu pak vyjdu vstříc. Takže si myslím, že ta důvěra je hodně důležitá.

5. Jaká jsou nejčastější práva a povinnosti opatrovníka? Jaká opatrovance?

Tak soud vždy určí rozsah práv a povinností opatrovance..no a u toho opatrovníka to je vyložené z toho zákona, že jo. Musí udržovat s opatrovancem vhodným způsobem a potřebném rozsahu pravidelné spojení, to je to nejdůležitější... projevovat o něj skutečný zájem, vysvětlovací povinnost, řádné hospodaření s majetkem, dbát o jeho zdravotní stav, což je někdy strašně těžký.

Z jakýho jakoby důvodu?

No prostě když mi opatrovanec řekne, že k doktorovi prostě nepůjdu, nepůjdu a nepůjdu, já nechci, tak ho tam prostě nedostanu.

Takže jste někdy museli čekat tak dlouho, že jste až museli volat záchranku?

Ano, ano stalo.

Práva opatrovníka těch je málo, ale jsou to práva spojený s... s jakoby se zdravotními úkonama, má právo být u zdravotního vyšetření opatrovance, na informace o zdravotním stavu, nahlížet do zdravotní dokumentace, pořizovat kopie, dělat výpisy.

Chci se zeptat, musí to být za přítomnosti opatrovance?

Co jako myslíte?

Myslím při sdělování informací o zdravotním stavu.

Ne, nemusí být za přítomnosti opatrovance.

Ještě v rámci detence, nedobrovolná hospitalizace, tam se odvíjí práva o informace, vyjadřovat se k věci, navrhopat důkazy, odvolávat se ... práva zástupce. Povinnosti opatrovance, to jasně vymezení soud v rozsudku... z toho vyplyne, že vlastně, co on nesmí samostatně právně jednat, tak vždycky může jednat v běžných záležitostech každodenního života. V tom nemůže být nikdy omezen, co si pamatuji, tak je to paragraf 64 NOZ.. má právo si navrhnout osobu opatrovníka, má právo na odvolání opatrovníka, to je pak těžký. Pak jednat

ve věcech, ve kterých je soud neomezil, má právo... pak na nepřetržitou přítomnost opatrovníka při poskytování zdravotních služeb, právo na to má.

6. Jakou roli by měl dle Vás opatrovník v životě opatrovance zastávat? Jaká je praxe?

Já jsem to brala, tak že to vyplývá z práv a povinností, jako zástupce. Nevím, jak jste to přesně myslela, jestli mi řeknete.

Jestli řešíte i jeho osobní život? Jestli fungujete jako ta kamarádka.

Někdy taky, někdy funguji jako zpovědník, potřebuji se vypovídat. Tak naslouchám, i třeba role poradce, nebo rádce. Ale vyloženě jako kamarád, bych tam nedávala, tolik si je připouštět k tělu nemůžu, to by špatně dopadlo.

7. Jaká by dle Vás měla být intenzita vztahu mezi opatrovníkem a opatrovancem? Jak často jste v osobní kontaktu v praxi?

No..intenzita vztahu, jak to říkají pravidelné spojení, že jo.. pravidelně ...přesně jak to vychází z toho ..soud tam napíše..pravidelně vhodným způsobem pravidelné spojení..no.. Je to individuální zase, dle potřeby opatrovance. S každým opatrovancem to je jinak nastaveno, tak bych to asi řekla.

Takže nemáte nastavené určité termíny, dny?

No tak jako s jedním opatrovancem se vidím pondělí čtvrtek, s dalším pondělí, středa, pátek, se třetí každý čtvrtek, jo... Pak s tím čtvrtý ten sem nechodí, ten mě bojkotuje, takže se vidíme jednou za měsíc.. ten mě nepouští domů.

Takže se nebojíte, že tímto porušujete tu svou povinnost udržovat s ním pravidelné spojení?

Já jsem to nahlásila soudu, nahlásila jsem to vyšší soudní úředníci, že mě ten dotyčný se mnou nekomunikuje, že odmítá moji osobu, že mě nemá rád, že mě nechce..Dostaví se sem s bídou jednou za měsíc.. Jiná osoba pověřená pro výkon veřejné opatrovnictví tu není...Nevím co tu mám dělat. Jinak se všemi je to v pohodě.

8. Děláte něco nad rámec svých povinností ve svém volnu? Případně z jakého důvodu?

Ne, ne ani náhodou, zase nejsem takový nadšenec.

9. Jakým způsobem řešíte situaci, kdy dochází k rozporu mezi přáním opatrovance a ochranou jeho zájmů?

Snažím se opatrovanci vysvětlit, snažím se jeho přání rozmluvit, vysvětlit že chráním jeho zájmy.

Nějaký příklad, kdy k tomu dochází?

Když to nepomůže, tak se obrátím na soud a to řešíme soudem a potom třeba se ustanovuje kolizní opatrovník..Konkrétně, no tak teď mě napadá, že ten opatrovanec..neproblematictější.. se chce přestěhovat do garsonky, chce abych mu ji zaplatila, protože má stavebním spoření, kde má 300 tisíc, tak abych to vybrala a koupila mu ji.. že tam bude bydlet sám. On nemá ponětí, kolik stojí byty, není schopen samostatně fungovat..Snažím se mu to rozmlouvat, tak snad jsem mu to nějak prozatím rozmluvila... Víím, že to jeho přání není možné realizovat.

DÍLČÍ CÍL Č. 3:

Zjistit, jak vnímají veřejní opatrovníci výkon veřejného opatrovnictví?

TAZATELSKÉ OTÁZKY:

1. Jaké vzdělání považujete v oblasti veřejného opatrovnictví za dostatečné pro výkon funkce veřejného opatrovníka?

Já si myslím, že právě obor sociální práce, i když se to netvrdí.. Já si myslím, že je hodně důležitý, protože si myslím, že se sociální práce výkonem veřejného opatrovnictví hodně prolíná. Nelíbí se mi, jak to chtějí oddělovat, má to hodně společného a je to strašně těžký oddělit výkon sociální práce od výkonu veřejného opatrovnictví. Podle mě je důležitý vystudovaný obor sociální práce plus ta zozka na správní činnost pro výkon veřejného opatrovnictví.

2. Jaké kompetence považujete v oblasti veřejného opatrovnictví za stěžejní?

No, to jste mě.. tak určitě komunikativnost, schopnost řešit problémy, jestli jsem to pochopila dobře..samostatnost, schopnost empatie, umět se správně rozhodnout, odpovědnost určitě.. A ještě se dále vzdělávat a rozvíjet, mít chuť. To je opravdu hodně důležitý se dále vzdělávat.

3. Prosím uveďte, jakou cítíte oporu pro výkon funkce veřejného opatrovníka v právních předpisech? Případně ze strany státu?

Střední oporu, máme teda nový občanský zákoník od roku 2014, který vlastně ... to opatrovnictví trošku vysvětluje a řeší, ale je to lepší než ten starý občanský zákoník. Přes to mě, ale nezodpoví na všechno, často hledám na internetu určité metodiky, příručky .. přihlašuji se na školení, dotazuji se soudu, dost často. Když fakt nevím, tak dotazy soudu...Kolikrát nevím, tak volám soudu. Občanský zákoník v kostce tak všechno má, ale není to tak do detailu.

4. Uvítal/a byste možnost ukotvení problematiky veřejného opatrovnictví v samostatném zákoně? Co by to přineslo?

Určitě, já bych to uvítala. Už se o tom hovoří se o tom dlouho a nic... Představovala bych si buď přímo zákon, nebo zákon a k tomu nějakou metodiku, nějakou vyhlášku... Hlavně aby to bylo dopodrobna rozepsáno od A až do Z, protože v tom novém občanském zákoníku je to strašně stručné a rozházené.. Něco máte v jiném paragrafu, pak o tři sta paragrafů něco dalšího.. je to strašně nepřehledný. Ten zákon by mohl být jako kuchařka pro všechny.. takhle takhle.. polopaticky pro každý případ.

5. Postrádáte něco při výkonu veřejného opatrovnictví? Případně co?

Přesně tak, metodiku, samostatný zákon, který by blížil přibližovat problematiku, lepší výklad některých pasáží.

Postrádáte třeba i nějakou jinou podporu, třeba ze strany úřadu? Aby Vás bylo více, kdo by vykonával veřejného opatrovníka?

Asi taky, uvažuje se o tom, ale zatím jsem jediná, kdo má ty zkoušky. s přibývajícím počtem opatrovanců se o tom začíná přemýšlet.

6. Setkáváte se s nějakými problémy při výkonu veřejného opatrovnictví?

Samozřejmě, asi jako všichni, opatrovaný nechce spolupracovat, chce jiného nebo žádného opatrovníka.

Když by Vás nechtěl jako opatrovníka, tak se bude odvolávat, ale tím, že tady tu funkci nikdo jiný nevykonává, tak to zase padne na Vás a je to taková patová situace, že ano?

Přesně tak, nebo problém, že rodina nechce být opatrovníkem, ale neustále zasahuje do výkonu. To se mi hodně stává. Rodina dá ruce od opatrovnictví ruce pryč, když zemřel rodinný opatrovník, spadlo to na nás, na mě, ale neustále mi do toho kecá. Sestra toho mého opatrovance, která žije v Praze mi neustále říká, že byste tohle měla dělat takhle a tohle zase takhle. Ze začátku jsem jí musela trochu usměrnit a vím, že se to nestává jenom mě, ale i ostatním kolegyním.

Můžu se zeptat, proč to rodina odmítne dělat?

Protože třeba nemají dobré vztahy, ale mluví mi do toho, protože chce, aby to fungovalo, jako když opatrovníkem byl tatínek. Tatínek v 86 letech náhle zemřel a všichni se diví, že umřel v 86 let.. já si neberu servítky, asi nějaký infarkt, nikdo neřešil, co bude. Maminka má Alzheimeru.

A zeptám se ještě, mají ti Vaši opatrovanci rodinu, která to opatrovnictví odmítla? Nebo jak to bejvá?

Většina z nich má rodinu, někteří odmítli a někteří členové rodiny by nebyli schopní vzhledem k jejich zdravotnímu stavu, věku nebo intelektu. Jenom snad jedna paní nemá nikoho, vůbec nikoho, všichni někoho mají, nějakého příbuzného.. Ono je to lehký, prostě se zbaví...proč bychom si přidělávali starosti, oni odmítnout můžou, město nemůže odmítnout.

7. Vnímáte, že je nějaký přínos ve Vaší práci? (pro společnost, opatrovance) Pokud ano, tak v čem nejvíc?

Naučila jsem trpělivému naslouchání, fakt trpělivosti. Někdy to fakt jinak nejde, to určitě... Byla jsem netrpělivý člověk a vlastně s nima to nejde.

Takže Vás to osobně nějak posunulo dál?

V tomhle tom určitě... a někdy mám pocit, že práce je užitečná, že dělám něco užitečného. Což v sociální práci cítím strašně málokdy..někdy mi přijde, že je to všechno zbytečný, což cejtím dost často.. Málo kdy výsledek, dobrý pocit se dostaví, že to dopadne dobře, ale v tomhle případě to tak někdy cejtím.

Pak třeba, že jsem absolvovala zajímavé semináře, metodická setkání, to mě taky někam posouvá.

Neustále vzdělávání, to i člověka někam posouvá, že neustále musíte něco hledat, že není ta stagnace. Taková jakoby sebevzdělávání, seberozvoj.. určitě v tomhle případě, bez toho to nejde. Hodně často narazíte na něco, s čím jste se nesečkala..někdy takový detektiv.

8. Vnímáte jako překážku/problém kumulaci funkcí při výkonu veřejného opatrovnictví?

Já to jako problém nevidím. Já osobně jsem ráda, že jak dělám sociální práci, tak i to veřejné opatrovnictví a nevidím tu kumulaci jako problém. Na rozdíl od našich nadřízených.. třeba naše metodička, ta to vidí jako problém. Bylo by lepší, abyste dělala jen to veřejné opatrovnictví.. Když opatrovanec potřebuje řešit bydlení, tak ho neposílám za kolegyní, ale

*vyřeším si to sama.. zjednodušuje to práci. Využívám hodně metody sociální práce, hodně jo..
Hodně vycházím se sociální práce, proto si myslím, že by to měli hlavně dělat sociální
pracovníci nebo právníci, kteří by to ale asi nedělali.*